

NOUS

Academy Journal

PHILOSOPHY, POLITICS & RELIGION

NOUS ACADEMY JOURNAL

e-ISSN: 3023-4417

Sayı: 4
Yıl 2025

Yayıncı

Emrah KAYA
Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Esentepe Kampüsü, Serdivan/Sakarya
+90 264 295 3279
emrahkaya@sakarya.edu.tr

Kapsam

Felsefe, Siyaset, Din

Periyot

Nous Academy Journal yılda iki kez (Nisan-Ekim) yayımlanan uluslararası hakemli akademik bir dergidir.

Yayın Dili

Türkçe, İngilizce

Dergi Politikası

Nous Academy Journal en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemini kullanır.

Hakem kimlikleri gizli tutulur ve yayımlanmaz.
Yazarlar, çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.
Nous Academy Journal ISNAD Atıf Sistemini benimser.
Yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
Hiçbir ad altında yazarlardan ücret talep edilmez. Dergide makalesi yayımlanan yazarlara da herhangi bir ücret ödenmez.

Açık Erişim Politikası

Nous Academy Journal, Creative Commons Atıf-Gayriticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC- BY- NC) ile lisanslanmıştır. Nous Academy Journal siyaset, felsefe ve din alanında yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Yılda iki defa yayımlanır. Yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Yazarlardan herhangi bir ücret talep etmez.

İletişim

Emrah KAYA
Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Esentepe Kampüsü, Serdivan/Sakarya
+90 264 295 3279
emrahkaya@sakarya.edu.tr

Issue: 4
Year: 2025

Publisher

Emrah KAYA
Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Esentepe Kampüsü, Serdivan/Sakarya
+90 264 295 3279
emrahkaya@sakarya.edu.tr

Scope

Philosophy Politics, Religious

Period

Nous Academy Journal is an international peer-reviewed academic journal published twice a year (April-October).

Publish Language

Turkish, English

Journal Policy

Nous Academy Journal uses the model of double-anonymized peer review, which has the duty of at least two reviewers.

The identities of reviewers are hidden and not published.
Authors retain the copyright of their work.
Nous Academy Journal adopts the ISNAD Citation System.
The legal responsibility of the articles belongs to the authors.
No fee is charged from the authors under any name.
No fee is paid to the journal authors whose articles are published.

Open Access Policy

Nous Academy Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International Licence (CC- BY- NC). Nous Academy Journal is an international peer-reviewed journal on politics, philosophy and religion. It is published twice a year. The language of publication is Turkish and English. It does not charge any fee from the authors.

Contact

Emrah KAYA
Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Esentepe Kampüsü, Serdivan/Sakarya
+90 264 295 3279
emrahkaya@sakarya.edu.tr

NOUS ACADEMY JOURNAL

e-ISSN: 3023-4417

<https://nousacademyjournal.org/index.php/pub/index>

Sayı/Issue: 4 (2025)

EDİTÖR/EDITOR

Doç. Dr. Emrah Kaya

İslam Felsefesi, Sakarya Üniversitesi

emrahkaya@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8889-5587>

<https://emrahkaya.sakarya.edu.tr/>

YARDIMCI EDİTÖRLER/ EDITORIAL ASSISTANTS

Doç. Dr. Rahman Dağ

Siyaset Bilimi, Bülent Ecevit Üniversitesi

rahman.dag@beun.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4198-2851>

<https://verimerkezi.beun.edu.tr/pbs/rahman.dag.html>

Doç. Dr. Ahmet Yeşil

İlahiyat Fakültesi, Sakarya Üniversitesi

ahmetyesil@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-0606-5177>

<https://ahmetyesil.sakarya.edu.tr/tr/apersonel/akademik>

EDİTÖR KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Jon Hoover

Dini Çalışmalar ve Teoloji, Nottingham University, İngiltere

jon.hoover@nottingham.ac.uk

<https://orcid.org/0000-0001-8571-4413>

<https://www.nottingham.ac.uk/humanities/departments/theology-and-religious-studies/people/jon.hoover>

Prof. Dr. Mohammed Rustom

İslam Düşüncesi ve Felsefe, Carleton University, Kanada

mohammed.rustom@carleton.ca

<https://orcid.org/0000-0002-7020-9374>

<https://carleton.ca/islamstudies/people/mohammed-rustom/>

Prof. Dr. Vincent Lloyd

Politik Teoloji, Villanova University, ABD

vincent.lloyd@villanova.edu

<https://orcid.org/0000-0003-3790-6773>

<https://www.villanova.edu/vincent.lloyd/>

Prof. Dr. Gavin D'Costa

Katolik Teoloji, University of Bristol, İngiltere

Gavin.DCosta@bristol.ac.uk

<https://orcid.org/0000-0003-2543-1168>

<https://www.bristol.ac.uk/people/person/Gavin-D'Costa-0a9d8782-e5f7-4f10-a973-c83542bb7fbo/>

Prof. Dr. Murat Çemrek

Siyaset Bilimi, Necmettin Erbakan Üniversitesi

mcmrek@erbakan.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0969-5542>

<https://www.erbakan.edu.tr/personel/6457/murat-cemrek>

Doç. Dr. Hassan Hazrati

Siyasi Tarih, University of Tehran, İran

hazrati@ut.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0001-9254-3018>

<https://rtis2.ut.ac.ir/cv/hazrati/?lang=en-gb>

Prof. Dr. Mark Meirowitz

Siyaset Bilimi, State University of New York, ABD

mmeirowitz@sunymaritime.edu

<https://www.sunymaritime.edu/faculty/humanities/mark-meirowitz>

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

Araştırma Makalesi/ Research Article

Nietzsche'nin "Tanrı Öldü" Sözü'nün Daha Ötesi Ne Olabilir? ABD, İsrail ve Teolojik Politika
What Could Be Beyond Nietzsche's Word "God is Dead"? USA, Israel and Theological Politics
ss. 1-21.

Latif Tokat

Ne Kadar Çok Teoloji, O Kadar İyi Felsefe: Emmanuel Falque'un Fenomenolojik Yöntemi
The More Theology, The Better Philosophy: Emmanuel Falque's Phenomenological Method
ss. 22-35.

Şeyma Demirtaş & Latif Tokat

İklim Değişikliği ve Güvenlik: Bir Tehdit Analizi
Climate Change and Security: A Threat Analysis
ss. 36-53.

Mehmet Hanifi Kaya

Veli Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi
Hifz along with Formal Education Project According to Parents' Opinion
ss. 54-74.

Abdüssamet Cingöz & Abdurrahman Hendek

Uluslararası Sistem Değişikliği ve İsrail-Gazze Savaşı
International System Changes and the Israel-Gaza War
ss. 75-87.

Rahman Dağ

E-ISSN : 3023-4417

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Article Type : Research Article

Yıl: 2025 Sayı: 4

Yayın Tarihi: 15.04.2025

Geliş Tarihi : 10.03.2025

Kabul Tarihi: 14.04.2025

Year: 2025 Issue: 4

Nietzsche'nin "Tanrı Öldü" Sözü'nün Daha Ötesi Ne Olabilir? ABD, İsrail ve Teolojik Politika

What Could Be Beyond Nietzsche's Word "God is Dead"? USA, Israel and Theological Politics

Latif Tokat

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Prof. Dr.,
latif.tokat@asbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0006-7224>

Atıf/Citation

Tokat, Latif. "Nietzsche'nin 'Tanrı Öldü' Sözü'nün Daha Ötesi Ne Olabilir? ABD, İsrail ve Teolojik Politika". *Nouns Academy Journal* 4 (2025), 1–21.
10.5281/zenodo.15210013.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

İntihal/ Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by iThenticate and no plagiarism detected.

Araştırma & Yayın Etiği/Research & Publication Ethics

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiştir. Yayın etiği ihlalleri yazarın sorumluluğundadır.

This article has been reviewed by at least two referees. Violations of publication ethics are the responsibility of the author(s).

Öz

Makale bir zihniyet tutarsızlığını ve politikadaki tezahürlerinin arkaplanını analiz etmeye çalışacaktır. Tanrı inancının ve dinin politik amaçlar için, Tanrı kavramının temsil ettiği değerler aleyhine kullanılıyor olması tutarsızlığını ve çarpıklığını ortaya koymaya çalışacaktır. Batı yaşam felsefesinde sembolik ve pragmatik bir değer olarak varlığı konumlandırılan din ve Tanrı inancının, hem teoride hem de pratikteki durumunu en iyi tespit eden söz, Nietzsche'nin "Tanrı öldü" sözüdür. Böyle olduğu halde özellikle ABD'de, içinde Tanrı inancının ve bir takım dini referansların geçtiği ve dünyanın geri kalanını yakından ilgilendiren politik söylemler ve sergilenen politikalar esas olarak sahte, araçsal, çıkar amacı taşıyan ve başka bir amaca hizmet eden söylemler halini almaktadır. Aksi halde, özellikle Gazze'de ve genel olarak Ortadoğu, Afrika ve üçüncü dünya ülkelerindeki ABD politikalarının sonuçlarına bakıldığında, sadece İslam dünyasının değil, son birkaç yıldır bütün dünyanın vicdanını karşısına alan politik tutum ve ortaya çıkan insanlık dramı nasıl açıklanabilir? Üç motivasyon ancak buna imkan verebilir: 1) Ya katışıksız bir natüralist dünya görüşünü benimsemiş olmalısınız ki, burada insanın insana vahşice davranması tabiatın reel bir kuralı olarak görülür. 2) Ya Tanrı'nın böyle istediğini iddia etmelisiniz ki, "Tanrı böyle istiyor" fikrinden daha güçlü bir motivasyon olamaz. Oysa Tanrı kavramının bizzat kendisi bu fikirle tutarlılık arzetmez. 3) Ya da esasen natüralist dünya görüşü kabul edildiği halde, hiçbir ilke tanımadan politik amaçlar için elverişli olan hangi araçlar, kurumlar, inançlar varsa bunları bu dünya görüşü doğrultusunda kullanıyor olmalısınız. Makale son iki zihniyet için teolojinin nasıl araçsallaştırılabildiğini ele almaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Teolojik Politika, Tanrı'nın ölümü, Evanjelizm, Yahudilik, ABD Dini

Abstract

This article will try to analyze an inconsistency of mentality and the background of its manifestations in politics. It will try to reveal the inconsistency and distortion of the use of belief in God and religion for political purposes to the detriment of the values represented by the concept of God. Nietzsche's "God is dead" is the best word that best identifies the state of religion and belief in God, which is positioned as a symbolic and pragmatic value in Western philosophy of life, both in theory and in practice. This being the case, especially in the USA, political discourses and policies, which include the belief in God and some religious references and which are closely related to the rest of the world, are essentially false, instrumental, self-interested and serve another purpose.

Otherwise, when we look at the results of US policies in Gaza in particular and in the Middle East, Africa and third world countries in general, how can one explain the political attitude and the human tragedy that has confronted the conscience of not only the Islamic world but the whole world in the last few years? Only three motivations can make this possible: 1) Either you have adopted a naturalistic worldview in which man's brutality towards man is seen as a real law of nature. 2) Either you have to claim that God wants it that way, and there is no stronger motivation than the idea that "God wants it that way". However, the concept of God itself is not consistent with this idea. 3) Or, even if you accept the essentially naturalistic worldview, you should be using whatever tools, institutions and beliefs are available for political purposes without recognizing

any principles, in line with this worldview. This article will try to address how theology can be instrumentalised for the latter two mentalities.

What does Nietzsche's word "God is dead" mean and what could be beyond what this word implies? As the title suggests, when we look at the practice of the world system led by the USA today, the fact that God has been brought back to be used against divine values means even more than "God is dead".

Theology is a human interpretation of the belief in God and religion. Regardless of the theology, is it possible to produce politics by referring to God and speaking in the name of God? The instrumentalisation of religion and God by politics is not new. It is an exploitation that religions have always faced. Examples of this exploitation can be seen in the history of almost all religions. What is new, however, that in spite of Nietzsche's statement "God is dead", religion has been brought back as a "political tool". In this article, it will be emphasized that this is a more serious situation than the saying 'God is dead'.

The title of US journalist Grace Hallsell's book *Forcing God's Hand* is a symbolic and striking expression of how theology is distorted. This expression is not used as a concept used by the Jewish faith and Christian evangelicals, but to express their way of thinking. What does it mean to believe in "chosen people" and "promised land" as Jewish theology claims, and does it legitimize everything? Is it possible to refer to God and to act from a belief such as 'this is what God wants'? Can the concept of God itself allow this?

By the expression 'theological politics' we mean here the instrumentalisation of theology for politics by putting theology at the service of politics, a characterization that we can call theologized politics. Therefore, politics is the main thing, and since it is a convenient tool, theology is used for purposes other than its own reason for being, even against of the goals of theology. Theology has been instrumentalised against of what the concept of God represents, precisely for the sake of what it is fighting for. All theologies that act on the principle of 'this is what God wants' are always open to exploitation. Today we are witnessing the most vile and cruel examples of the exploitation of theology.

In particular, the belief in "chosen people" and "promised land" is used as a political motivation and a tool for the legitimization of all kinds of inhumane policies. It does not seem possible to say that these beliefs have a theological basis as they are contrary to the concept of God and the essence of religion. Although the politicians and intellectuals who guide the society know how inconsistent these beliefs are, it can be said that they embrace them because they are extremely favorable for manipulating large masses of people.

Keywords: Philosophy of Religion, Theological Politics, Death of God, Evangelism, Judaism, Religion of USA

Giriş

Makale bir zihniyet tutarsızlığını ve politikadaki tezahürlerinin arkaplanını analiz etmeye çalışacaktır. Tanrı inancının ve dinin politik amaçlar için, Tanrı kavramının temsil ettiği değerler aleyhine kullanılması tutarsızlığını ve çarpıklığını ortaya koymaya çalışacaktır. Batı yaşam felsefesinde sembolik ve pragmatik bir değer olarak varlığı konumlandırılan din ve Tanrı inancının, hem teoride hem de pratikteki durumunu en iyi tespit eden söz, Nietzsche'nin "Tanrı öldü" sözüdür. Böyle olduğu halde özellikle ABD'de, içinde Tanrı inancının ve bir takım dini

referansların geçtiği ve dünyanın geri kalanını yakından ilgilendiren politik söylemler ve sergilenen politikalar esas olarak sahte, araçsal, çıkar amacı taşıyan veya başka amaçlara hizmet eden söylemler halini almaktadır.

Aksi halde, özellikle Gazze'de ve genel olarak Ortadoğu, Afrika ve üçüncü dünya ülkelerindeki ABD politikalarının sonuçlarına bakıldığında, sadece İslam dünyasının değil, son birkaç yıldır bütün dünyanın vicdanını karşısına alan politik tutum ve ortaya çıkan insanlık dramı nasıl açıklanabilir? Üç motivasyon ancak buna imkan verebilir: 1) Ya katıksız bir natüralist dünya görüşünü benimsemiş olmalısınız ki, burada insanın insana vahşice davranması tabiatın reel bir kuralı olarak görülür. 2) Ya Tanrı'nın böyle istediğini iddia etmelisiniz ki, "Tanrı böyle istiyor" fikrinden daha güçlü bir motivasyon olamaz. Oysa Tanrı kavramının bizzat kendisi bu fikirle tutarlılık arzetmez. 3) Ya da esasen natüralist dünya görüşü kabul edildiği halde, hiçbir ilke tanımadan politik amaçlar için elverişli olan hangi araçlar, kurumlar, inançlar varsa bunları bu dünya görüşü doğrultusunda kullanıyor olmalısınız. Makale son iki zihniyet için teolojinin nasıl araçsallaştırılabildiğini ele almaya çalışacaktır.

Acaba Nietzsche'nin "Tanrı öldü" sözü ne anlama gelmektedir ve bu sözün ifade ettiği durumun daha ötesi ne olabilir? Başlıktan da anlaşılacağı gibi bugün ABD'nin başını çektiği dünya sistemi pratiğine bakıldığında, tanrısal değerler aleyhine kullanılmak üzere Tanrı'nın geri getirilmiş olması, "Tanrı öldü" sözünün daha da ötesi anlamına gelmektedir.

Teoloji, Tanrı inancının ve dinin insani bir yorumudur. Hangi teoloji olursa olsun Tanrı'ya yaslanarak, Tanrı adına konuşarak politika üretmenin imkânı var mıdır? Politikanın dini ve Tanrı'yı araçsallaştırması yeni bir yol değildir. Dinlerin her zaman karşı karşıya olduğu bir istismardır. Bu istismarın neredeyse bütün dinlerin tarihine bakıldığında örnekleri görülebilir. Ancak yeni olan durum, Nietzsche'nin sadece kendi kişisel felsefesinin bir parçası olarak göremeyeceğimiz "Tanrı öldü" sözünün, reel karşılığı olmayan bir söz olmadığı ve Batı düşüncesinin ve dünya görüşünün durumunu tespit eden bir söz olduğu halde, din ve Tanrı'nın "politik araç" olarak geri getirilmiş olmasıdır. Makalede "Tanrı öldü" sözünden daha vahim olan durumun bu olduğu üzerinde durulacaktır.

ABD'li gazeteci Grace Hallsell'in "Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak" adlı kitabının başlığı, teolojinin nasıl çarpıtıldığını ortaya koyan sembolik ve çarpıcı bir ifadedir. Bu ifade, Yahudi inancının ve Hristiyan Evanjeliklerin kullandığı bir kavram olarak değil, onların düşünce biçimlerini ifade etmek için kullanılmıştır. Acaba Yahudi teolojisinin iddia ettiği gibi "seçilmişlik" ve "vaat edilmiş topraklar" inancı ne anlama gelmektedir ve her şeyi meşru hale getirir mi? Acaba Tanrı'ya referansta bulunarak "Tanrı böyle istiyor" gibi bir inançtan hareket etmenin imkânı var mıdır? Tanrı kavramının bizzat kendisi buna müsaade edebilir mi?

"Teolojik politika" ifadesiyle burada teolojinin politikanın hizmetine sokulması, teolojikleştirilmiş politika diyebileceğimiz bir niteleme ile teolojinin politika için araçsallaştırılmasını kastetmekteyiz. Dolayısıyla asıl olan politikadır ve elverişli bir araç olduğu için teolojinin kendi varlık sebebi dışındaki amaçlar için hatta teolojinin gayelerinin aleyhine kullanılması söz konusu edilmektedir.

1) "Tanrı Öldü" Sözü Ne Anlama Gelmektedir?

1900 yılında ölen Nietzsche'nin "Tanrı öldü" sözü sadece din hakkında değil, değerler alanı hakkında da söylenebilecek en son sözdür. Nietzsche bu sözünü kendince dünya tarihinde Tanrı, din ve değerlerle ilgili pratikte büyük bir kırılmanın yaşandığını veya yaşanacağını dile getirmiştir. Nietzsche'nin kendi cümlelerine bakalım:

"Deli adam 'Tanrı nerede?' diye bağırdı; 'Sana söyleyeceğim, Onu öldürdük, sen ve ben. Hepimiz onun katilleriyiz. Bunu nasıl yaptık? Bütün bir denizi nasıl içebildik? Bütün bir ufku silip attığımız bu süpürgeyi kim verdi bize? Bu dünyayı güneşinden söküp aldığımızda biz ne yapıyorduk? Şimdi o nereye gidiyor? Biz nereye gidiyoruz? Bütün güneşlerden uzağa nereye? Sürekli batmıyor muyuz? Geriye, yana, ileriye bütün yönlerde batmıyor muyuz? Hala bir yukarı ya da aşağı var mı ki? Sonsuz bir hiçliğe doğru sapmıyor muyuz? Boş uzayın nefesini hissetmiyor muyuz? Daha soğuk değil mi artık? Üzerimize sürekli bir gece kapanmıyor mu?"¹

Alıntıdan anlaşılacağı gibi, Tanrı'nın yokluğu ile birlikte, adeta kurulu sistemin dayandığı temeller ortadan kalkmış, kurulu olan bütün sistem çökmüş ve ortaya büyük bir boşluk çıkmıştır. Hem sosyolojik ve psikolojik hem de felsefi anlam taşıyan temel ortadan kalkınca, bütün bir yaşam felsefesini ilgilendiren bu temelin yerine ne koyulacaktır? Nihai soruların ve nihai amacın ne olduğunun cevabı olan Tanrı'nın yokluğunun doğurduğu boşluk nasıl ve neyle doldurulacaktır?

Tanrı öldü sözü insanı çıplak bir varlık haline getirmiştir. Artık Tanrı'ya inanmanın ne anlama geldiği ve inananın neye inandığının daha açık hale geldiği, O'nu reddetmenin neyi reddetmek olduğu çıplak bir gerçeklik olarak ortaya çıkmıştır.

Tanrı'ya inanıyorum ifadesi bütün yüksek değerlerin varlığını kabul ediyorum, gaye ediniyorum, kriter olarak kabul ediyorum, bu değerlerin gerçekliğine inanıyorum anlamına gelmektedir. Tanrı vardır demek, merhamet, adalet, fedakârlık, iyi, güzel, eşitlik, kardeşlik ve özgürlük gibi fizik dünyada karşılığı olmayan, bu yüzden de "dışsal" diyebileceğimiz değerlerin gerçek olduğuna inanmaktır. Tanrı vardır demek, ben fizyolojik veya materyal bir varlıktan ibaret değilim demektir. Dolayısıyla sadece varlığın kaynağını, kökenini, sebebini açıklayan bir İlke veya zatiyeti olan bir Varlığı kabul etmek değil, bizzat insanın yaşam felsefesini belirleyen bir takım prensipleri kabul etmektir.

Tanrı'nın ölümü bütün değerlerin ölümü anlamına gelmektedir. Tanrı, sadece Varlık hakkındaki nihai/büyük soruların cevabı olmakla kalmaz aynı zamanda, ahlaki, felsefi ve estetik bütün değerlerin de temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Tanrı'nın ölümü demek bütün metafizik değerlerin ölümü demektir. Ancak Nietzsche'nin ifadesiyle "nesnelere değer biçen, yani değerlendiren" değer koyan bir varlık olarak insan değersiz yapamayacağına göre, yaşam felsefesini bütünüyle kendi çabasıyla yeniden kurgulaması ve düzenlemesi gerekecektir. İnsan, tanrısal değerler olmasa bile başka değerlere zorunlu olarak gereksinim duymaktadır. Nitekim modern dönemde tanrısal değerlerin yerine başkalarının koyulması uzun sürmemiştir. Nietzsche sonrası dünyada "natüralizm" bu boşluğu doldurmak için en uygun sistem olarak fiilen yerini almıştır.

Modern Batı dünya görüşünün temellerini analiz eden Charles Taylor, Seküler Çağ adlı kitabında tanrısal değerlerden boşalan yere refah, güç, akıl, karşılıklı çıkar, yarar, iktisat ve özgürlük ilkelerinin/değerlerinin koyulduğunu belirtmektedir.² Taylor'dan hareketle diyebiliriz ki, modern dönemin başlangıcında felsefi temelleri atılan bu ilkeler sayesinde Tanrı'dan ve Tanrı adına güç alanı oluşturmuş olan kurumlardan kurtularak rahata ermek, Tanrı yükünden kurtulmuş olmak gerçekleşecektir. Nietzsche'nin "Tanrı öldü" sözü bu durumu özetlemiştir. Ancak durum bu kadar basit ve açık-seçik değildir. Taylor Batılı insanın en büyük korkusunun Tanrı'nın "geri gelmesi" olduğuna işaret etse de, hâlihazırdaki "tanrısız" yaşam felsefesinin

¹ Friedrich Nietzsche, *The Gay Science* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), Bölüm 125.

² Charles Taylor, *Seküler Çağ*, çev. D. Körpe (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017), 671.

devamını sağlamak ve desteklemek için Tanrı'nın geri gelmesine ihtiyaç duyulmuştur. Ama bu kez politik amaçlar için geri getirilmiştir.

Modern sonrası dönemde Tanrı'nın ölümünden veya öyle farz edilmesinden daha vahim olan durum, Tanrı'nın temsil ettiği değerler aleyhine Tanrı'nın veya dinin araçsallaştırılıyor olmasıdır. Örneğin bugün Musa'nın veya İsa'nın öğretisi ve dini, onların kastettiği ve amaçladığı ilkelerin aleyhinde kullanılmaktadır. Tanrı ölmüştür ama hâlihazırdaki dünya sistemini politik sebeplerle desteklemek ve yürütülmesini kolaylaştırmak için din ve teoloji çok elverişli görülmektedir. İşte, "Tanrı'yı kıyamete zorlamak" ifadesiyle yeni fakat sahte bir Tanrı-insan ilişkisi bambaşka bir biçimde yeniden tarif edilir hale gelmiş ve burada artık esas failin Tanrı değil insan olduğu ima edilmektedir.

7 Ekim 2023'ten, bu makalenin yazımının sona erdiği Mart 2025 tarihler arasında geçen bir buçuk yıllık sürede Gazze'de çoğunluğu çocuklar ve kadınlar olmak üzere 61 binden fazla insan ABD'nin kayıtsız şartsız desteklediği İsrail politikaları sebebiyle öldürülmüştü. Şehirler yerle bir edilmiş, insanlar yurtlarından çıkarılmış, açlık, susuzluk ve hastalıkla karşı karşıya kalmışlardı. Son olarak ABD başkanı D. Trump'ın akıl almaz "plan"ı ile onları vatansızlaştıracak olan Gazze'yi boşaltma "teklif"ine muhatap olmuşlardır.

ABD'nin bu politikası yeni değildi. Dünya tarihinde bir dönüm noktası sayılabilecek atom bombalarının Japonya'ya atılarak kitlesel ölümlere yol açılması; Vietnam'da binlerce ton bomba ve kimyasal zehir kullanılarak milyonlarca insanın ölmesi veya göçmen durumuna düşmesi; Irak, Afganistan ve en son olarak Suriye'de milyonlarca insanın ölmesi ve yurtlarını terk etmesine sebep olan hep bu politikanın sonuçlarıydı. Venezuela, Latin Amerika, Libya ve Panama'nın gördüğü politik baskıları, iktisadi sömürgeleştirmeyi ve ABD'nin kendi topraklarında yerlilere ve Afrika kökenli siyahlılara yönelik kuruluşundan beri uyguladığı politikaları da anmak gerekir.

Bir örnek de ABD'nin kayıtsız şartsız desteğini alan, 1947'de İngilizlerin desteğiyle kurulan teokratik İsrail devletinin uygulamalarından verebiliriz. Daha sonra başbakanlık yapmış olan Menahem Begin, 1948'de Deyr köyüne yapılan saldırıda 254 kişinin katledilmesini gerçekleştirenlerden birisi idi ve 1978'de dönemin Mısır devlet başkanı Enver Sedat'la birlikte Nobel ödülü almıştı.

Örneklerde geçen tablonun siyasi bir mesele olduğu iddia edilerek, tarihin, siyasetin ve savaşın doğası gereği bunlar olmuştur diye düşünülebilir. Ama durum hiç de öyle değildir. Hem ABD'nin hem de İsrail'in yarattığı bütün bu tablolar aynı zamanda dini referanslarla gerçekleşmiştir. Bu makalenin esas konusu da bu politikaların dini referanslara dayanılarak uygulanıyor olmasındaki tutarsızlık, çarpıklık ve istismara dikkat çekmektir.

Bu gayri insani durum nasıl olabilmektedir? Birkaç zihniyetten bahsedebiliriz: 1) Ya, iyi, merhamet, adalet, fedakârlık, kardeşlik, eşitlik ve özgürlük gibi bütün değerlerin gerçek olmadığına inanıp, tek gerçekliğin doğal seçim ve gücünün ayakta kalması prensibini kabul eden Darwinci natüralist düşünceyle mümkün olabilir. Bu dünya görüşü açısından, yapılan bütün insanlık dışı işler "doğal"dır. 2) Ya da bütün bu insanlık dışı işleri Tanrı'nın emrettiği inancı ile mümkün olabilir. Bu durumda acaba nasıl bir tanrı tasavvuru buna izin verebilir sorusunu ve teolojinin bizzat kendisini analiz etmek gerekir. 3) Daha da kötü olan ihtimal, Darwinci natüralist bir metafizik kabul edildiği halde, Tanrı, din ve diğer yüksek değerlerin bu doğal seçim ve güçlü olanın ayakta kalması ilkesinin sonucu olan bir politika için kullanılmasıdır.

Kimi sosyolog ve felsefeciler sekülerleşmeyle birlikte dinsellikten tamamen uzak, dünya dışına yer vermeyen dini kurum ve sembollerin bütün kültürel alanlardan çıkarılması şeklinde bir

sekülerleşmeden yani büyüden arındırmadan bahsetmiş olsalar da, en azından hâkim dünya sisteminde durumun böyle olmadığı görülmektedir. Dinilik vasfı tamamen ortadan kaybolmamış sadece amacı değişmiştir.

Hâkim dünya sisteminin gerisinde yatan felsefenin, metafiziğin ve yaşam felsefesinin temellerini anlamak açısından, sistem eleştirisi yapan Immanuel Wallerstein'ın Batı üniversite yapısında yaşanan değişime dair anlattıkları örnek olarak verilebilir. Wallerstein'a göre, 19. Yüzyıla kadar en azından batı üniversiteleri dört temel disiplin üzerine kuruluydu. Bunlar Felsefe, Tıp, Hukuk ve İlahiyat alanlarıydı. Bu yüzyıldan sonra büyük bir değişim yaşandı ve İktisat, Sosyoloji, Siyaset ve bunlara ilaveten Tarih, Antropoloji ve Oryantalizm olmak üzere altı disiplin üniversitelerin temelini oluşturdu.³ Burada dikkat çeken husus, felsefe ve ilahiyatın yerine iktisat, sosyoloji ve siyasetin geçmesidir. Antropoloji ve oryantalizmin ise özel bir gerekçesi vardır. Bu ciddi bir dönüşümdür, burada iktisat belirleyici olmuştur. Artık felsefenin ve ilahiyatın ne söylediğinin bir önemi kalmamıştır. Bu değişim, modern dönemin ruhunu anlamak açısından iyi bir örnektir.

Hâlihazırdaki dünya sistemine dair bu kısa arkaplan analizine bugün Gazze'de yaşananları ve ABD ve İsrail'in neden ve nasıl böyle davranabildiğini anlamak açısından yer verilmiştir. Taylor ve Wallerstein'dan yaptığımız alıntılardan da anlaşılacağı üzere, dünya sisteminin felsefi temellerinde herhangi bir teolojik, ahlaki, aşkın ve değer barındıran unsura yer verilmemiştir. Bununla birlikte hem ABD'nin hem de İsrail'in politik söylemlerine bakıldığında güya teolojik gerekçelerinin olduğunu hem kendi vatandaşlarına hem de bütün dünya kamuoyuna sunmaktadırlar. Burada kısaca önce Yahudiliğin ve Siyonizmin, ardından ABD'deki Hristiyan Evanjelizminin genel karakteri hakkında bir resim çizilmeye çalışılacak ve felsefi değerlendirmesi yapılacaktır. Ana sorumuz acaba politikalarının teolojik temelleri olduğunu söyleyen Yahudi teolojisi ve Hristiyan Evanjelizminin, bugün bu iki devletin politikalarının temelini oluşturması gerçekçi midir?

2) İsrail ve Yahudilik

"Seçilmişlik" inancı Yahudi teolojisinin temel inançlarından biridir. Buradaki seçilmişlik tanrısal sayıldığı, yani teolojik bir temele dayandırıldığı için dikkat çekicidir. Sosyolojik, siyasal veya ideolojik olarak bir ırkın seçilmiş olduklarını düşünmelerinin ötesinde bu seçilmişliği Tanrı'ya dayandırarak desteklemeleri önemlidir. Bugün İsrail nüfusunun %67'si kendilerinin seçilmiş olduklarına inanmakta, %20'si ise Tanrı'ya inanmadığını beyan etmektedir.

Seçilmişlik inancı nedeniyle her davranış biçimi, her politika, Tanrı adına yapıldığı için sınır tanımayacaktır. Örneğin faiz ve ticaret işlerinde Yahudi olmayanlara karşı tutumla, Yahudi olanlara karşı tutumun farklı olmasının meşru bir teolojik temeli söz konusu olabilecektir. Başkalarından tefecilik derecesinde faiz alınabilecek, başkaları aldatılabilecek, başkalarının malları çalınabilecektir. Dahası seçilmişlik inancı sayesinde "kadın, erkek, çoluk, çocuk, öküz, koyun, deve, eşek hepsini öldür" (I. Samuel 15:3) ifadesinin uygulamasında hiçbir sakınca olmayacaktır. "Kadın, erkek, genç yaşlı, küçük ve büyük baş hayvanlardan eşeklere dek, kentte ne kadar canlı varsa hepsini kılıçtan geçirip yok etmek" (Yeşu 6:21) meşru olabilecektir. Yahudi köktencililiğinin kurucu babalarından (Rabbi) kimi isimlere göre, "bir Yahudi'nin ruhu ile Yahudi olmayan kişinin ruhu arasındaki fark çok büyüktür ve bir insan ile sığırın ruhu arasındaki farktan

³ Immanuel Wallerstein, *Sosyal Bilimleri Düşünmemek*, çev. Taylan Doğan (İstanbul: Bgst Yayınları, 2013), 28-30.

daha derindir." Onlar dünyanın sadece Yahudiler için yaratıldığını düşünmektedirler.⁴ Bir Yahudilik taraftarı olan P. Johnson'a göre, Yahudiler Yahudi olmayanlara ışık tutmak için var olduklarına inanıyorlardı. Johnson şöyle devam ediyor: "Yahudiler olmadan, dünya çok boş bir yer olacaktı. Yahudiler bize, bilinmeyen rasyonelleştirmeyi öğrettiler... [Eski Yahudiler] Yahudi toplumunun bütün insanlığa yönelik bir pilot proje olduğunu her zaman biliyorlardı."⁵

Seçilmişlik inancının yol açtığı başka bir ayrıcalık ise, Tanrı'nın sadece Yahudilerle "ahit"leştiği sadece onlarla anlaşma yaptığı inancıdır. Buna göre, emirlere uydukları takdirde her bela, felaket ve olumsuzluklardan korunacakları yolunda bir ahitleşmeden bahsedilmektedir. Seçilmişlik, aynı zamanda hem Tanrı'nın Yahudileri sevmesi, hem de Tevrat'ı sadece onların alıp kabul etmesi ve onların sahip olması anlamındadır.⁶

Yahudi teolojisinin temel inançlarından birisi de "vaat edilmiş topraklar" inancıdır. Vaat edilmiş topraklar, kutsal topraklara dönüp ihtişama kavuşma olup tanrının değişmez vaadi olarak kabul edilir. Buna göre yeryüzünün merkezi Kudüs ve Siyon dağı sayılır, diğer topraklar ise putperestlerin yeridir.⁷ Tamamen politik gerekçelere sahip olan vaat edilmiş topraklar inancı Garaudy'ye göre, fethedilmiş toprakların vaat edilmiş toprak haline dönüştürülmesidir.⁸ Dolayısıyla politik bir mesele teolojik ve tanrısal bir mesele haline getirilmiştir.

"Mesihçilik" de önemli inançlardan birisidir. Ahiret inancından daha güçlü olan Mesih inancına göre, Mesih'in gelip Filistin topraklarındaki ihtişama yeniden kavuşturacağı kabul edilir. E. Fromm'un aktarımıyla Yahudi ilahiyatçı İbn Meymun bu durumu şöyle tarif ediyor: "Peygamberler ve bilgiler, özlemle Mesih'in gelmesini beklemekteydiler. Mesih'in gelişi ile açılacak Mesih çağında İsrail'in dünyaya egemen olacağına ve putları yok edeceğine veya tüm ulusların İsrail'i yücelteceğine ya da halkın yiyip içip, bu olayı kutlayacağına inanıyorlardı."⁹

Seçilmişlik, vaat edilmiş topraklar, ahitleşme ve mesihçilik, Yahudilerin kendilerini ayrıcalıklı bir ırk olduklarına inanmaları anlamına gelen temel inançlardır. Yahudi teolojisi seçilmişlik inancını gerekçelendirmeye çalışsa da bu inancın dini temelini olmadığı anlaşılmaktadır. Yahudilik başlangıçta milli bir karakter taşımıyordu, burada bahsedilen seçilmişlik ilahi teklife uymanın karşılığında Allah katında itibar idi. Seçilmişlik fikri (tıpkı Mesih inancı gibi) Babil sürgünü sonrası ortaya çıkmıştır.¹⁰ Hem sonradan ilave edilen inançlar hem de dini metinleri literalist anlama sebebiyle Yahudi teolojisi bir ayrıcalığı doktrin haline getirecek şekilde biçimlenmiş görünüyor. Bununla birlikte ortaya çıkan bu teolojinin politik amaçlara hizmet etmesi için de son derece elverişli olduğu anlaşılmaktadır.

Ne ilginçtir ki, Yahudi teolojisindeki ilkelerin belli başlıları şekil değiştirmiş ve modernize edilmiş olarak Hristiyan Evanjelizmde de yer almaktadır.

⁴ Israel Shakkak – Norton Mezzvinsky, *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*, Çev. Ahmet Emin Dağ (İstanbul: Anka Yayınları, 2002), 11-13.

⁵ Paul Johnson, *Yahudi Tarihi*, çev. Filiz Orman (İstanbul: Pozitif Yayınları, t.y.), 671-673

⁶ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2012), 122.

⁷ Gürkan, *Yahudilik*, 123, 127.

⁸ Roger Garaudy, *İsrail Mitleri ve Terör*, çev. Cemal Aydın (İstanbul: Pınar Yayınları, 2005), 11.

⁹ Erich Fromm, *Sahip Olmak ya da Olmak*, çev. Aydın Arıtan (İstanbul: Say Yayınları, 7. baskı, 2019), 195.

¹⁰ Mehmet Katar, "İsrail Kavminin Seçilmişliği Üzerine Bir Araştırma", *İslami Araştırmalar* 20/2 (2007), 174-175.

3) ABD, Evanjelizm Ve Hristiyan Fundamentalizmi

Bugünkü ABD'nin fikri temellerinin atılmasını sağlayanlar Püritenler olmuştur.¹¹ ABD'nin ana çizgisini belirleyen kurumlardan Harvard Üniversitesi püriten ilahiyatı öğretmek amacıyla Püritenler tarafından kurulmuştur. Püritenliğin dolaylı olarak kapitalizmi desteklediği, zira Luther'e kadar uzanan "çalışma" fikrinin bu sonucu doğurduğu ifade edilmektedir. Bu dünyada varlıklı ve itibarlı olanların öte dünyada da kurtuluşa ereceği inancı M. Weber'e göre, sömürünün küresel hale gelmesinde de etkili olmuştur.¹²

İngiltere'den kaçan Püritenlerin kökenini oluşturduğu Evanjeliklerin ve bugünkü fundamentalistlerin bazı dini sembolleri Yahudilikten esinlendiği anlaşılmaktadır. Mısır yerine Avrupa, Kızıldeniz yerine Okyanus, İsrail yerine Amerika geçmiştir. Başka bir ifadeyle İngiltere Kralı I. James Firavun, Amerika vaat edilmiş topraklar, Atlantik Kızıl Deniz yerine geçmiş;¹³ Amerikan halkı ise seçilmiş halk olarak görülmüştür.

Püritenlere göre "Açık Kader" Amerika'nın seçilmişlik kaderidir. Bu yüzden oradaki yerlilerden veya "ilkeller"den toprakların kurtarılması ve bu toprakların kalkındırılması gerekir. Açık kader, Amerikan rüyası ve Tanrı'nın krallığı Püriten idealler arasında sayılmaktadır. Dinileştirilmiş kavramlar olarak bunlara özgürlük rüyası, zenginlik rüyası, eşitlik rüyası, demokrasi rüyası da eklenebilir.¹⁴

ABD'de dini bir söylem olarak açık kader inancı ve ABD topraklarının vaat edilmiş topraklar olarak kabul edilmesi ABD'nin genişleme siyasetine yansımıştır. Çünkü açık kader inancı, kendilerini önceden belirlenmiş kurtarıcı millet olarak görmelerini sağlamıştır. Seçkin ülke, seçkin halk ve dünya toplumlarını dizayn etme göreviyle kendilerini sorumlu addederler.

Yahudi teolojisinin politik açıdan son derece elverişli olan ilkeleri, Evanjeliklerle onlar arasında bir yakınlığı da sağlamış görünüyor. Nitekim Amerikalı papaz ve Profesör J. Falwell bu durumu dile getirmektedir: "Tanrı'nın Amerika'ya merhametli davranmış olmasının yegâne nedeninin Amerika'nın Yahudiye merhametli davranması"dır.¹⁵ Tanrı'nın bazı insanlara mülk ve zenginlik verdiği, bazı insanların yönetim için, diğerlerinin de hizmet için yaratıldığına inanılıyordu.¹⁶

ABD'nin kuruluş ilkeleri arasında üç unsurdan bahsedilebilir: Baskıdan kaçarak yeni bir yurt edinmek, Tanrı'nın seçtiği ve özel görev verdiği insanlar olmak, yeni kurulan düzeni dünyaya taşımak.¹⁷ Bu vaat edilmiş ülke "Yeni İsrail"dir. Eski başkanlardan R. Reagan sıkça şu ifadeyi kullanmıştır: "Tepede Parlayan Şehir". Bu bir püriten metafordur. Kendilerini ilahi takdirin araçları, seçilmiş kişiler olarak görmüşlerdir. 1630 yılında ABD'ye göç eden vaiz John Winthrop önemli bir hatipti ve vaazlarında İncil'den aldığı "Tepenin Üstündeki Şehir" ifadesinde ABD'den bahsetmektedir. John vaazlarında Musa'ya sık sık atıfta bulunur ve benzetme yapar. Yahudi teolojisinden alınan diğer bir sembol de "ahitleşme"dir. Bir grup Püriten 1620'de Massachusetts

¹¹ Murat Toman, "Amerikan Siyasi Düşüncesinin İdeolojik Kökeni: Püritenizm'in Amerikan Devrimi'ne Etkisi", *History Studies* 11/6 (2019), 2179.

¹² Ali İsmail Güngör, "Hristiyanlıkta Püriten Anlayış ve Etkileri", *Dini Araştırmalar* 7/21 (2005), 16.

¹³ Toman, "Amerikan Siyasi Düşüncesi", 2174.

¹⁴ İsmail Öğretir, "Püritanizm ve Dini/Ahlaki Yozlaşma", *İlahiyat Akademi Dergisi* 3 (2016), 119.

¹⁵ Grace Hallsell, *Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak*, çev. M. Acar – H. Özmen (Ankara: Kim Yayınları, 2003), 122.

¹⁶ Güngör, "Hristiyanlıkta Püriten Anlayış", 15.

¹⁷ İmge Orcun, *Amerika Birleşik Devletleri'nde Kilise ve Devlet Ayrılığının Tarihi Kökleri ve Felsefi Temelleri* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 74.

Körfezine ulaştıklarında bir sözleşme imzalamışlardır, bu, karşı tarafta imzalayanın Tanrı olduğu ilahi bir sözleşme sayılmaktadır.¹⁸ Böylece ABD'ye ilahi bir kimlik biçilmiştir.

Evanjelistlerle İsrail arasındaki yakınlaşma teolojik bir yakınlaşma gibi görünse de sonuçları dikkate alındığında bunun politik bir planlama olduğu söylenebilir. Ama bu politik amacın teolojiyle desteklenmesi kendi halkları açısından son derece etkili sonuçlar sağlamakta, kamuoyu oluşturmada faydalı olmaktadır. Teoloji politikanın hizmetindedir. Evanjelistler, İsrail'i desteklemenin Tanrı'nın arzusu olduğunu düşünmektedir. Hristiyan din adamları Yahudi devletini özellikle desteklemektedir.¹⁹

ABD siyasetinin en tepesinde yer alan kimi başkanların ve politikacıların politik amaçlar için teolojiyi nasıl kullandıklarına, seçilmişliğe, vaat edilmiş topraklara, ayrıcalıklı olduklarına ve ABD'nin tanrının onayladığı ülke olduğuna inandıklarına dair şu örnekler sıralanabilir:

ABD eski içişleri bakanı J. Watt: "Bilmiyorum, İsa efendimizin dönüşünden önce, kaç nesil daha beklememiz gerekiyor."

ABD eski başkanı R. Reagan: "Armagedon'u yaşayacak nesil biz olabiliriz."

ABD eski başkanı J. Carter: "1948 İsrail'in kurulması, İncil kehanetinin gerçekleşmesidir yahut özü bu olaydır."

ABD eski başkanı D. D. Eisenhower, "İsrail her ne yaparsa Tanrı onu onaylar ve Amerika da onaylamak zorundadır."²⁰

ABD'nin şimdiki başkanı D. Trump, yeni göreve başladığında paylaştığı videoda, Tanrı bu gezegeni iyileştirmek için beni seçti" demiştir. Trump'un bu cümlesinin altı boş değildir, genel bir kabul olarak ABD kamuoyunda "Tanrı, tarihi sona erdirecek savaşa girmemizi istiyor" iddiası, ABD'nin yaptıklarının "Tanrı'nın bilerek yaptığı bir iş" olduğu iddiası yaygın bir kabuldür.

ABD politikacılarının teolojik konulara gerçekten inanıp inanmadıkları bir yana, onları vaazlarıyla, kitaplarıyla, milyonlara ulaşan TV programlarıyla destekleyen ve politikacıların işine yarayacak şekilde teoloji geliştiren vaizler, ilahiyatçılar ve dini kurumlar hiç de az değildir.

Hristiyan fundamentalizmi olarak adlandırabileceğimiz dispensasyonalist teoloji 19. Yüzyıl sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu anlayışa göre, dünya İsa dönünceye kadar giderek kötüleşecektir. Yahudilerin Filistin'e dönüşü bu süreci hızlandıracaktır. İngiliz dışişleri bakanı Arthur Balfour'un çabalarının gerisinde bu teolojinin yattığı ve etkilediği belirtilir. Dispensasyonalistler, "Tanrı'nın zihninden geçeni bildikleri ön kabulüne dayalı bir kesinlik fikrine sahiptirler."²¹ Bugün ABD'de Evanjelist dispensasyonalistlerin kitapları 50 milyondan fazla satmıştır. Yine ABD'de üniversite mezunlarının %50'si İsa'nın tekrar döneceğine inanmaktadır. ABD'de ezici çoğunluğu dispensasyonalist olan yaklaşık 80 bin fundamentalist papaz yüzlerce radyo ve televizyonda programlar yapmaktadır.²² Dispensasyonalistler, İsa'nın ikinci gelişinin ortaya çıkmasında 7 evreye inanırlar: Yahudilerin Filistin'e dönmesi, Büyük İsrail'in kurulması, Dünyaya İncil'in vaaz edilmesi, 7 yıl süren kaos (Deccal), İsa Mesih'in ikinci gelişi, Armagedon savaşı, Kıyametin kopması ve cennete gidiş.

¹⁸ Toman, "Amerikan Siyasi Düşüncesi", 2161-2162.

¹⁹ John J. Mearsheimer – Stephen M. Walt, *İsrail Lobisi ve Amerikan Politikası*, çev. Hasan Kösebalaban (İstanbul: Küre Yayınları, 2009), 128, 159.

²⁰ Halsell, *Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak*, 33, 76, 109-127.

²¹ Mearsheimer, *İsrail Lobisi*, 139, 159.

²² Halsell, *Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak*, 52, 64.

4) Teolojik Tutarsızlıklar

Yahudi teolojisinin ve Evanjelik teolojinin politik söylemler açısından genel karakterini kısaca vermeye çalıştık. Teolojinin kendi varlık sebebi ve gayeleri için değil de, politik amaçlara hizmeti için kullanılmasının bariz bir örneğiyle karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Ancak eğer dinin ve Tanrı inancının bizzat varlık sebebi ya da neleri temsil ettikleri açısından bakılırsa ve literalist bir kutsal kitap okuması terkedilirse hem Yahudi teolojisinde hem de Evanjelik teolojide ölümcül hatalar yapıldığını görmekteyiz. Politika söz konusu olduğu için burada gerçekten bir teoloji hatası mı vardır, yoksa bu içerikte bir teoloji politika için son derece elverişli olduğu için mi kabul edilmektedir, bu soruların cevaplanması gerekmektedir.

Tarihi, Tanrı perspektifinden, Tanrı'nın gözüyle görüyormuş gibi yorumlama hakkımız yoktur. Klasik metafiziğe ve teolojilere yöneltilen bu temel eleştiri artık politikanın aracı olarak kullanılan teolojikleştirilmiş politikalar için yapılacaktır. Söz konusu olan teoloji midir, yoksa politika mıdır? Bütün bu yapılanlar teoloji adına mı yapılmaktadır, politika adına mı?

Hallsell'in "Tanrı'yı kıyamete zorlamak" ifadesi hem Yahudi teolojisinin hem de Evanjeliklerin Tanrı tasavvurunu en uygun şekilde özetlemektedir. Daha önce belirtildiği gibi bu ifade, adı geçen iki teoloji tarafından dile getirilmemiş olsa da, yukarıda kısaca genel çizgileri verilen bu teolojileri betimlemek açısından uygun görünmektedir.

Tanrı tarafından seçilmiş olduklarına, Tanrı'yla özel ve ayrıcalıklı bir ahitleşmede bulunduklarına, Tanrı'nın kendilerine topraklar vaat ettiğine inanan Yahudi ve Hristiyan teolojisinin müntesipleri açısından bakıldığında "Tanrı'yı kıyamete zorlamak" neden olmasın! Seçilmiş olduğu için Tanrı'yla özel bir ilişki söz konusu edilmektedir, dolayısıyla Tanrı zorlanabilir! Dinin, kutsal metinlerin ve Tanrı-insan ilişkisinin, fundamentalist ve literalist anlaşılmasının ve yorumlanmasının en sık örneklerinden birisi budur. Tanrı adına konuşmak, Tanrı katından konuşmak veya Tanrı'nın gözüyle görme hevesi her zaman söz konusu olmuştur. Esasında dinin ve Tanrı inancının değil ama onların yorumu ve anlaşılması olan teolojinin en büyük sorunlarından birisi bu olmuştur. Başka bir alandan bilim dünyasından bir örnekle konuyu daha da somutlaştırabiliriz. Meşhur iki fizikçi N. Bohr ve A. Einstein, kuantum alanındaki atom-altı parçacıkların prensipleri konusunu tartışırken N. Bohr teorik olarak "belirsizlik" ilkesini savunmaktaydı, Einstein ise belirsizliğin getireceği kesinsizliğe ve kontrol edilemezliğe bilimsel açıdan tahammül edemediği için, ne zaman tartışmalar her defasında "Tanrı zar atmaz" diyerek Bohr'a itiraz ediyordu. Tanrı'yı da dâhil ederek kendi teorisinin haklılığını göstermeye çalışan Einstein'ın "Tanrı zar atmaz" itirazına tahammül edemeyen Bohr "Tanrı'nın ne yapması gerektiğini söylemeyi kes" diyerek tartışmaya son noktayı koymuştu. Tanrı'nın ne yapması gerektiğini söyleme cüreti politik söylemler için uygun bir teolojik dil olmuştur.

Yahudi teolojisindeki seçilmişlik fikrinde, tarihin Yahudi ırkının etrafında döndüğü, tarihin amacının onların kurtarılması ve yüceltilmesi olduğu iddiası vardır. Başka bir ifadeyle tarihin, tanrı tarafından bir ırkın tarihi gibi kurgulandığı iddiası vardır. Burada soru şudur: Bu inancın tanrıya dayandırılması mümkün müdür? Bu teolojik değil felsefi bir sorudur.

Ayrıcalık arzusu bütün kültürlerde ve dinlerde var görünüyor. Almanlar seçilmiş olduğunu düşündüler, İngilizler, Avrupalılar, Amerikalılar ve bazen de ideolojiler seçilmiş olduklarını düşünmüşlerdir. Ama bir tek Afrikalılar belki de hiç düşünmediler. Bireyler ve toplumlar seçilmişlik fikrinin esrarengizliğinden ayrıcalıklı olmaktan hep hoşlanmışlardır. Ayrıcalıklı olma fikrinin tanrısal bir temele dayandırılmış şeklinden daha güçlüsü olamazdı!

Seçilmişlik inancı, yapacaklarınızı meşru kılmanın ve motivasyon elde etmenin iyi bir yoludur. Kimi Avrupalı entelektüeller de güya bilimsel yollarla seçilmişlikten bahsetmişlerdir. Ama seçilmişliğin en garantisi Tanrı tarafından seçilmiş olmaktır. Tanrı'nın seçtiğine inanmak seçilmişlik fikrinin en kuvvetlisidir. Yapacaklarınızı hem tanrıya dayandırıyor, hem de tanrı öyle istiyor iddiasıyla yapmış olacaksınız. Dolayısıyla işlenen bütün insanlık suçları karşısında suçluluk hissetmenize gerek kalmayacaktır.

Seçilmişlik inancını savunmak için dayanaklar olmalıydı, antropoloji ve oryantalizm bu iş için kullanılmıştır. Bu iki bilim dalı Avrupalılar dışındaki toplumları sözde bilimsel yollarla araştırmış ve onların "ikincil"liğini ortaya koymaya çalışmıştır. Kızılderilileri, Afrikalıları, Avustralya yerlilerini, sarı ırkı, doğuluyu ikincil bir insan türü olarak tanımladığınız zaman, ya onlara medeniyet ve özgürlük götüreceksiniz ve aydınlatacaktınız, ya da kabul etmezlerse yok olmalarının bir sakıncası yoktu. Dolayısıyla vicdan azabı çekmenize de gerek yoktu.

Tanrı katından veya Tanrı adına konuşma cüreti bir yana "Tanrı'yı kıyamete zorlamak" veya "Tanrı zar atmaz" iddiasında bulunmak teolojik açıdan da ciddi sorunlar barındırmaktadır. Yukarıda yer verilen seçilmişlik, ahitleşme ve vaat edilmiş topraklar ilkeleri bizzat Tanrı kavramı açısından uygun ve tutarlı değildir. Tanrı kavramının temsil ettiği yüksek değerlere bakıldığında, adalet, eşitlik, özgürlük, kardeşlik ve merhamet gibi değerler Tanrı'ya inanmanın temsil ettiği temel değerlerdir. Tanrı iyidir, güzeldir, yücedir, adildir, merhametlidir, mükemmeldir, samettir, sevendir, mutlaktır, kollayıp gözetendir... Tanrı kavramının taşıdığı diğer sıfatlar ve anlamlar da sayılabilir. Bu durumda seçilmişlik, ahitleşme ve vaat edilmiş topraklar gibi ilkeler ya yorumlanmak zorundadır, ya da özü itibarıyla hiçbir dinde, Tanrı kavramının mahiyetine aykırı düşen böyleleri ilkeler var olamaz.

Nitekim Holokost'tan sonra bazı Yahudi ilahiyatçılar geleneksel Tanrı inancının iptal olduğunu düşünerek, seçilmişlik fikrinden vazgeçmişlerdir. Seçilmişlik fikri o kadar güçlüydü ki, Yahudiler Holokost'un ilahi bir ceza, günahlardan dolayı ceza olduğunu düşündüler. Ama çoğu Yahudi teolog ve felsefeci cezalandırıcı açıklamayı kabul etmemekte²³ ve yeni bir teolojinin gerekliliğinden bahsetmektedirler. Bu yüzden olmalı ki, Yahudi aydınlanmasıyla birlikte seçilmişlik doktrini "Tanrı tarafından seçilen" yerine "Tanrı'yı seçen" kavim olarak yorumlanmıştır. Bazı Yahudi düşünürler seçilmişlik inancını reddetmişlerdir.²⁴ Garaudy'ye göre, seçilmişlik inancı siyasidir. Seçilmişlik inancı ile Allah'ın iradesine boyun eğen bütün halklara seslenildiği halde Yahudiler tarafından kendilerinin imtiyazlı olduğu şeklinde sunulmuştur.²⁵

Garaudy'nin değerlendirmelerinden anlaşılan odur ki, teolojinin araçsallaşması ile ilgili problemlerden birisi de literalizm sorunudur. Teolojinin politikaya araç edilmesinde bazen literalizm bazen de yorumlama yoluna gidilmektedir. Burada bir ilke yoktur, politika için hangisi yol uygunsa o tercih edilmektedir. Örneğin İbn Meymun bir yandan Tanrı hakkında doğrudan hiçbir yargıda bulunulamayacağı anlamına gelen negatif teolojinin önde gelen isimlerinden biri olarak düşünce tarihinde yer etmişken, bir yandan da yukarıda da ifade edildiği gibi Mesihçilik konusunda yorumlama yoluna gitmediği anlaşılmaktadır. Oysa kendisinin ateist olduğunu beyan eden Yahudi kökenli E. Fromm, Tevrat'ın başta tanrı kavramı olmak üzere sembolik okunması gerektiğini belirtir. Fromm, Eski Ahid'in ana temalarından birinin tüm insanlığın özgürlüğe

²³ Muhsin Akbaş, "Holocaust Problemi ve Tanrı: Teolojik ve Felsefi Cevaplar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/1 (2003), 174-176.

²⁴ Gürkan, *Yahudilik*, 125.

²⁵ Garaudy, *İsrail Mitleri ve Terör*, 11.

kavuşturulması olduğunu söyler. Eski Ahid'in değişik zamanlarda yaşamış çok farklı kişiler tarafından yazıldığını Tanrı'nın kelamı olmadığını belirtir.²⁶

Din, teoloji, felsefe ve politika arasındaki ilişkilere dair Fârâbî'nin bin yıl önceki analizleri hala geçerliliğini korumaktadır. Yahudi teolojisinin ve Evanjelik teolojinin mahiyetini ve teolojiyi araçsallaştıran politikanın arkasında yatan metafiziği anlamak açısından Fârâbî'nin modelinin son derece isabetli olduğunu düşünerek kısaca bu modele yer vermek istiyoruz.

5) Fârâbî'nin Analizi: Felsefe, Din ve Politika

Bugün eğer, medeniyetler arası, kültürler arası, dinler arası, milletler arası veya devletlerarası sıcak veya soğuk bir savaştan bahsediliyor, hâlihazırdaki dünya sisteminde tek kriterin "çıkar" olduğu kabul ediliyor ve bu kavgada din, Tanrı veya teolojiye kadar hemen her şey araçsallaştırılabilirse bu durumda temellere inerek, tarafların pratik politik davranış biçiminin gerisinde yatan zihniyete bakmak gerekir. Felsefe faaliyetinin varlık sebeplerinden birinin de bu olduğu söyleyebiliriz.

950 yılında vefat eden Muallim-i Sani Fârâbî'nin politika, felsefe ve din arasındaki ilişkilere dair söyledikleri hem bugünkü dünya sisteminin zihniyet temelleri hakkında hem de ABD'nin yaşam felsefesinin ve politik davranış biçiminin kodları hakkında açıklayıcı olabilir. Fârâbî, önemli eseri *Kitâbu'l-Hurûf*'ta²⁷ bir kurum olarak dinin yerinin ne olduğunu kısmen antropolojik diyebileceğimiz bir yaklaşımla anlatmaktadır. Ona göre din hakikatin ve nasıl yaşanması gerektiğinin temsili bir anlatımıdır. Nihai amaç olan mutluluk için din bireyleri ve toplumları eyleme sevk eden, onların "olma"larını sağlayan bir yoldur.

Fârâbî, dinin varlık sebebini ve yerini şu şekilde formüle etmektedir:

Felsefe → Din → Kelam → Fıkıh

Bu sıralama din kurumunun hem epistemolojik hem de fonksiyonel olarak yerini göstermektedir. Buna göre, her dini düşüncenin gerisinde onun temellerini oluşturan bir felsefe, zihniyet ve metafizik yatmaktadır. Kelam dinden sonra gelir ve doğal olarak o dinin sınırları içinde kalarak temel esaslarını savunmak zorundadır. Fıkıh ise, hukuk, muamelat ve ibadetle ilgili bütün konuların yer aldığı ama doktrin olarak kelama dayanan ve esas olarak da dinin de gerisinde yatan zihniyetin tezahürü olan somut boyuttur.

Eğer felsefe yapma biçimi hem yöntem hem de mahiyet itibarıyla burhani ise, ona bağlı olarak ortaya çıkan "din" sahici olacaktır, ama eğer felsefe yapma biçimi safsataya dayanıyorsa ki bu her zaman mümkündür, ona bağlı olarak ortaya çıkan din de sahici olmaktan uzak olacaktır. Bu durum tersiyle de ifade edilebilir. Fıkıhın veya muamelatın mahiyetini ve yöntemini anlamak istiyorsak gerisinde yatan doktrin olan kelama, kelamın mahiyetini ve yöntemini anlamak için onun gerisindeki dünya görüşü olarak dine, bir inançlar sistemi olarak dini anlamak istiyorsak onun gerisinde yatan felsefi düşüncenin yöntemine, ruhuna ve içeriğine bakmak gerekir.

Fârâbî bir yandan toplumsal hayatı düzenleyen kuralların "din" formunda ortaya çıktığını söylemekte, bir yandan da yaşam tarzlarının gerisinde yatan felsefeye/metafiziğe bakılması gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla sahici/burhani felsefeye dayanan din ve onun hukuk, siyaset, muamelat ve ahlak gibi pratik tezahürleri ile sahici olmayan/fasit felsefeye dayanan din

²⁶ Erich Fromm, *Tanrılar Gibi Olacaksınız*, çev. Bozkurt Leblebicioğlu (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 12, 22-23.

²⁷ Fârâbî, *Kitâbu'l-Hurûf*, thk. Muhsin Mehdi (Beyrut: Darü'l-Meşrik, 1970).

ve onun pratik tezahürleri arasında büyük farklar olacaktır. Felsefe-Din-Muamalat arasındaki ilişkiye dair birkaç örnek model verilebilir:

Kantçı Felsefe – Kantçı Felsefeye Dayanan Din – Ödev Ahlakı

Hobbesçu Natüralist Felsefe – Hobbesçu Felsefeye Dayanan Din - Egoist Ahlak

Pragmatist Felsefe – Pragmatist Felsefeye Dayanan Din – Pragmatist Ahlak

Fârâbî açısından, her yaşam felsefesi din formunda halka sunulabilir. Bu modelden hareketle örneğin diyebiliriz ki, ABD'nin "sivil dini"²⁸ de bu şekilde halka sunulan bir yaşam felsefesidir. Yaşam felsefeleri dinilik vasfına büründürüldüğü zaman toplumu yönetmek açısından çok elverişli bir yol olduğunu hemen her yönetici bilir. Voltaire ve Rousseau'nun dinin kullanışlılığı hakkında söyledikleri bunun açık bir örneğidir. O halde bir Amerikan "sivil din"inden bahsediliyor ve onun politikadaki yansımaları anlaşılacak isteniyorsa, hangi felsefi, metafizik temeller üzerine kurulu olduğuna bakmak gerekir. Fârâbî'nin modelini tersine çevirerek bakarsak, ciddi problemlerin bulunduğu kanaatine ulaştığımız her dini düşüncenin gerisinde yatan zihniyete bakılmalıdır.

ABD sivil dini açısından bakılırsa, 1) Bir kurum olarak din, ABD yaşam felsefesinin amaçlarını veya temel değerlerini gerçekleştirmek için elverişlidir. 2) Din (ABD için Evanjelizm) tarihten ve gelenekten aldığı güçle, sahip olduğu kuralları ve inanç ilkeleriyle hazır bir yol haritası vermektedir. 3) Bir kurum olarak dinin yapısal özellikleri arasında yer alan ve fakat samimiyeti ifade eden itaat etme ve ikna etme gibi özellikleri nedeniyle toplumu yönetme açısından kolaylık sağlayacaktır. Dinin sembolik kurumları çok güçlüdür ve politik amaçlar için araçsallaştırmaya elverişlidir. 4) Amaçlara ulaşmak için kuralları dinileştirme etkili sonuç alma açısından güçlüdür. Bir şeyin yasak olmasıyla haram sayılması arasında büyük farklar vardır. Haram sayılan şey yasak olmanın ötesinde çok daha etkin bir güce ve caydırıcılığa sahiptir.

Fasit uygulamalarla sonuçlanan din anlayışının gerisinde yatan felsefenin fasit olması zımnen çıkarılabilir. Ancak burada fasit uygulamaların fasit olduğunu nereden anlayacağız sorusu meşru bir sorudur. Başka bir ifadeyle dinin gerisinde yatan felsefenin doğruluğunun kriteri nedir?

Fârâbî'nin çıkış noktasının ahlak felsefesi olduğunu hatırlamak gerekir. Platon ve Aristo'dan yararlanan Fârâbî'nin kriteri bir yandan pratik sorular, bir yandan da akılcılıktır. Bununla birlikte, felsefi açıdan metafiziğe dair mutlak bilginin ulaşılamaz olduğu ilkesinden hareketle Fârâbî'nin kriterine felsefenin temel özelliği olan "eleştiriyi" eklemek gerekir. Dinin dayandığı felsefenin doğru olup olmadığı eleştiri ile değerlendirilebilir. Bu durumda doğru felsefenin ne olduğu hakkında şu kriterlerden bahsedilebilir:

- 1) Nihai olarak "doğru felsefe"nin ne olduğu söylenemez, ama bir felsefenin hangi yanlış noktalarının olduğu söylenebilir.
- 2) Özü itibarıyla hiçbir din zulmü, adaletsizliği, bencilliği, ayrımcılığı, ayrıcalığı ve çıkarıcılığı öngörmez, vaat etmez.
- 3) Bizzat Tanrı kavramı mutlak iyiliği, adaleti, özgürlüğü, eşitliği, kardeşliği ve merhameti çağırır. Tanrı adına olduğu söylenen bütün düşünceler ve bunun sonucu olan eylemler bu ilkelere aykırı olamaz.

²⁸ "Sivil Din" kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Ataman, *Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din* (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2020).

- 4) Fasit uygulamaların gerçek yüzünü ve amacını gösterdiğimiz zaman niyetin dini ve tanrısal değerler olmadığı anlaşılabilecektir.
- 5) Dinlerin bireysel ve toplumsal hayatta vaat ettiği ve ulaştırdığı sonuçlara bakmak gerekir. Din adı altında da olsa sonuçlar insani değilse, ya o dinin kendisinde bir sorun vardır, ya da o dinin anlaşılmasında bir sorun vardır.
- 6) İnsanlığın ortak tecrübesi, yaşam felsefelerini değerlendirmek açısından önemli bir kriterdir. Yaşam felsefelerinin pratiklerinin ve söylemlerinin analizi yapılarak tutarlı olup olmadıklarına bakılabilir.

Sıralanan kriterler açısından bakıldığında hem ABD sivil dininin hem de günümüz Yahudiliğinin bu kriterlere uyduğunu söylemek zor görünüyor. O halde, ABD'nin din anlayışına değil, o dinin gerisinde yatan zihniyete bakılmalıdır.

6) ABD "Sivil Din"i Fasit Felsefeye Dayanan Din mi?

Batılı kaynaklar Amerikan yaşam felsefesinin gerisinde yatan 5 düşünürden bahsetmektedirler. Bunlar pragmatist filozoflar W. James ve J. Dewey, psikolog S. Freud, biyolog C. Darwin ve sosyolog/felsefeci K. Marx'tır. Pratikte sıradan Amerikalı bu 5 ismin etkisinin ve öneminin farkında olmayabilir, ama seçilen isimler Amerikan dünya görüşünü anlamamız noktasında son derece isabetlidir. James ve Dewey'in metafizikten dine, ahlaktan bilime kadar her konudaki pragmatizmi; Freud'un cinsellik merkezli insan tanımlaması; Darwin'in tabii seleksiyon düşüncesi; Marx'ın ekonomi ya da "para" merkezli insan ve toplum tanımlamasının bugünün Amerikan yaşam tarzıyla örtüştüğünü söyleyebiliriz.

Daha geriye giderek Amerika'nın din anlayışı konusunda etkileyici isimlerden olan Rousseau, Kant'ın "teoloji vasıtasıyla Allah'ın zatını anlamanın mümkün olmadığı" şeklindeki metafizik eleştirisini din, teoloji ve kilisenin ölümü olarak anlamıştır.²⁹ Bununla birlikte aynı Rousseau, "hiçbir devlet, temelinde din olmaksızın kurulmuş ve varlığını sürdürmüş değildir"³⁰ diyecek kadar da dinin sosyolojik ve siyasal fonksiyonunun önemini farkındadır.

ABD'nin kurucu babalarından G. Washington mitolojik kimliklerden biri olmuştur ve vaat edilmiş topraklara götürdüğüne inanılır. Washington, vaat edilmiş topraklara götüren Musa'ya benzetilir. ABD vaat edilen topraklardır. A. Lincoln ise İsa'ya benzetilir. Lincoln kendisini sıradan bir insan olarak görmezdi. Tanrı'dan doğrudan vahiy aldığına inanırdı. ABD başkanları hangi politikayı uygularsa uygulasin Tanrı'nın buyruğunu yerine getirdiği kabul edilir.³¹

ABD'nin din anlayışını ifade etmek için "Sivil Din" kavramı kullanılmaktadır. R. Bellah'a göre, ABD'nin dünya tarihinde özel bir misyona sahip olduğunu siyasal kişiler ifade etmişlerdir. Bu liderler "bu misyonun kendilerine özel olarak Tanrı'dan geldiğini söylemektedirler. Bellah'a göre Lincoln, Amerika'nın kaderi ile Tanrı arasındaki bağın özellikle etkin ve duyarlı bir örneği idi." Eski başkanlardan R. Nixon "temel masumiyetimiz Tanrı'nın kutsamasının bir parçasıdır" ifadesini kullanmıştır.³² Bellah'a göre, evrensel aşkın dini hakikat, Amerikan tecrübesinde görülmektedir.³³

²⁹ Ernest Wolf-Gazo, "Batıda ve İslam'da Allah Anlayışına Felsefi Bir Yaklaşım", çev. İbrahim Özdemir, *İslami Araştırmalar* 3/2 (1989), 8.

³⁰ Ataman, *Sivil Din*, 126.

³¹ Ataman, *Sivil Din*, 78-79, 93, 105. Conrad Cherry, *God's New Israel* (Chapel Hill: The University of North Caroline Press, 1998), 11.

³² M. Emin Köktaş, *Din ve Siyaset* (Ankara: Vadi Yayınları, 1997), 113.

³³ Ataman, *Sivil Din*, 70.

Netice itibariyle ABD sivil dini "dinle siyaseti bünyesinde barındırmayı adeta zorunlu kılan bir uygulama alanı sunar."³⁴ Ancak Hristiyanlık ABD için Hristiyanlık olarak değil, sivil din için iyi bir işlev görmüş, "dinsel gayret, sürekli olarak Birleşik Devletlerdeki vatanseverlik yükümlülüklerini harekete geçirmiştir." B. S. Turner'e göre, "Amerikan yaşam tarzı Hristiyanlığın bir yan olgusu değil, fakat kendi inançlarıyla, ritüelleriyle ve azizleriyle ayrı ve bağımsız bir dindi." Bir çeşit sekülerleşmiş, aşkını olmayan, günah veya hüküm kavramından yoksun Püritencilik.³⁵

ABD sivil dininin fasit bir felsefeye dayandığını söylememize, hangi kritere göre bunu söyleyebiliyorsunuz itirazı yapılacaktır ki, haklı bir itirazdır. Ancak B. S. Turner, E. Fromm ve E. W. Gazo gibi içeriden isimlerin yaptığı değerlendirmelere bakıldığında büyük bir tutarsızlığın olduğu görülecektir. Bu makalenin başlığını ifade etmek açısından en çarpıcı cümle, Bellah'ın sivil din anlayışını özetleyen Turner'e aittir: "Tanrı öldü; yaşasın din!"³⁶ E. Fromm ise kitabında "Batı Dünyası Dindar mı?" başlığı altında ABD ve Avrupa zihniyeti hakkında önemli bulduğumuz şu paragraflara yer vermektedir:

"Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın tarihi, Hristiyanlık dininin kabul edilmiş olmasına rağmen, zorbalıkların, fetihlerin ve açgözlülüklerin tarihidir. En yüce değerlerimizi; diğerlerinden güçlü olmak, başkalarını boyunduruk altına almak ve sömürmek olarak sıralamak mümkündür... Batı tarihinin fetih, sömürü, şiddet, baskı ve halkların ezilmesinin tarihi olduğunun kanıtları saymakla bitmez. Bundan arınık bir dönem ya da bir ırk veya sınıf bulmak mümkün değildir. Hatta iş çoğu kez, bir ırkın tümünden ortadan kaldırılmasına dek vardırılmak istenmiştir. İşte Amerika'da Kızılderililerin yok edilmesi için verilen mücadele, işte dinsel giysiye bürünmüş olan Haçlı Seferleri."

"Ne yazık ki akıl, yararcı zekâya, bireysellik ise bencilliğe dönüşmüş ve toplumdaki hümanist ruh yok olmuştur. Böylece Hristiyanlaştırma süreci sona ermiş, Avrupa o eski cehalet ve dinsizlik devrine dönmüştür."

"Acaba Avrupa ve Amerika neden ortaya çıkıp da, açıkça 'Hristiyanlık çağdışı kalmıştır' diyemiyor? Bunun çeşitli nedenleri var: Dinsel bir ideolojiye sahip olmayan bir toplumda, insanların tüm disiplinlerini yitirmeleri ve toplumsal düzeni bozmaları tehlikesi vardır... Modern toplumlarda da, yüzeydeki Hristiyanlık dininin arkasında büyüyen ve toplumun karakter yapısında yer eden bir gizli din, 'endüstriyel din' gelişmektedir. Bir din olarak kabul edilmeyen 'endüstriyel din' gerçek Hristiyanlık ile hiçbir biçimde uzlaşmamaktadır. Çünkü bu yeni din insanları, kendi elleriyle yaratmış oldukları ekonominin ve makinelerin kölesi haline sokmaktadır. Ve bu, gerçek dinin özü ile taban tabana zıttır... Eğer Hristiyanlık tamamen ataerkil ilkeye bir dönüş yapmamış olsaydı, endüstriyel dinin kendini Hristiyanlık kılıfına gizlemesi de mümkün olamazdı."³⁷

Fromm'un ifadesiyle "dinsizlik devrine dönüldüğü" veya Nietzsche'nin sözüyle "Tanrı öldü"ğü halde, pragmatist felsefenin gereği yerine getirilmektedir. Din ve teoloji politik faydalar için son derece elverişlidir. Aynı şekilde "endüstriyel din" için de klasik dinin temel sembolleri işe yarar haldedir.

³⁴ Ataman, *Sivil Din*, 150.

³⁵ Bryan S. Turner. "Sivil Din". çev. Yasin Aktay. *Din Sosyolojisi*. Der. Yasin Aktay-M. Emin Köktaş. (Ankara: Vadi Yayınları 3. Basım, 2007), 237-240.

³⁶ Turner, "Sivil Din", 242.

³⁷ Fromm, *Sahip Olmak ya da Olmak*. 178-181, 184-185.

Sonuç

1) Nietzsche'nin "Tanrı öldü" sözü felsefi bir gerçekliği değil ama en azından hâkim dünya sisteminin entelektüel, siyasal ve endüstriyel meydan okuyucuları nezdinde dünyanın hâlihazırdaki durumunu tespit eden bir sözdür. Nietzsche durumu görmüştü ve bundan daha açık-seçik ifade edilemezdi. Acaba bundan daha ötesi olabilir mi? Bu makalede, "Tanrı öldü" sözünün ruhen geçerli olduğu bir dünya sisteminin ve bu sözün söylenmesine yol açan kültürün sahip olduğu yaşam felsefesinin, öldü denilen Tanrı'nın bu yaşam felsefesini desteklemek için geri getirildiği tespiti üzerinde durulmuştur. Bugün din ve Tanrı inancı, din ve Tanrı'nın temsil ettiği değerlerin aleyhine kullanılmaktadır. Tanrı öldü sözünden çok daha vahim durum budur.

2) Hâlihazırdaki hâkim dünya sisteminden rahatsızlık duyan, memnuniyetsizliğini ifade eden ama sistem üzerinde etkisi bulunmayan toplumlar, devletler ve entelektüeller, sistemin neden böyle çalıştığını anlamak için onun gerisinde yatan zihniyeti iyi analiz etmek zorundadırlar. E. Said, Müslüman dünyanın bu konudaki zaafını dile getiren en önemli probleme şöyle dikkat çekmektedir. "Bölgede, bir toplum olarak ABD'nin neye benzediğine pek kafa yorulmadığını gösteren ucuz bir Amerikan-karşıtlığına kayılıyor... ABD'de Arap ve İslam Şark'ını incelemek üzere düzinelerce kuruluş varken, Şark'ta, bölgede çok büyük iktisadi, siyasal etkiye sahip olan ABD'yi incelemeye yönelik tek bir kuruluş olmadığını görmek aydınlatıcı olur."³⁸

Yüksek dini değerler üzerine değil, çıkar üzerine kurulu olan ve ilkesi olmayan dünya sisteminin eleştirisini yapabilmek, Fârâbî'nin modeliyle söyleyecek olursak arkasında yatan felsefeyi deşifre etmek için Said'in işaret ettiği durum önemlidir. Son yüzyılda özellikle ABD'nin "sivil din" anlayışının dünyada yol açtığı sonuçlara ve teolojinin neye alet edildiğine bakınca, eğer yüksek değerleri vaat ediyorlarsa bütün dinlerin teolojilerinin kendi temellerini gözden geçirmesi ve yeni bir arayış içine girmesi gerekmektedir. Teolojinin, steril bir alanda metafizik spekülasyonlar yaparak dünyanın hâlihazırdaki gayri insani durumundan memnuniyetsizliğini dile getirmesi hiç de inandırıcı değildir.

3) Bugünkü İsrail Devletinin fikir babalarından olan T. Herzl'in *Yahudi Devleti* adlı kitabına bakılırsa, Herzl'in amacının din olmadığı bununla birlikte teolojinin araçsallaştırılarak siyasi bir doktrin olan Siyonizmin amaçlandığı açıkça görülmektedir. Herzl'in seküler bir anlayışla Siyonist devlet kurma amacında olduğu kendi kitabında açıkça ifade edilmektedir.³⁹

Herzl de biliyor olmalıdır ki, en güçlü semboller dini sembollerdir. Politika bu sembolle hep talip olmuştur. Politik figürler bunu en iyi bilenlerdir. Dini sembollerin gücünden ve fonksiyonel yapısından faydalanma konusunda hiçbir ülke ABD ile yarışamaz. ABD kendi kamuoyunu ikna etmek ve desteğini almak için Yahudilikten aldığı sembolleri kullanma konusunda son derece başarılıdır! Fârâbî'nin perspektifinden ABD yaşam felsefesinin temellerine bakıldığında dinin ve Tanrı inancının özüne uygun olmadığı anlaşılabacaktır. Dolayısıyla "Tanrı ölmüştür" ama yaşam felsefelerini desteklediği sürece yeniden gelmesinde sakınca olmadığı gibi "yarar" vardır.

Sahip olduğu teolojik sembollerle Yahudi İlahiyatı, hem İsrail hem de ABD için din ve Tanrı inancının özüne tamamen zıt olan politikalarını uygulamak için hazır bir plan sunmaktadır. Seçilmişlik, vaat edilmiş topraklar, ahitleşme ve Mesih inancı, kutsal kitabın literalist bir

³⁸ Edward W. Said, *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Yıldırım (İstanbul: Metis Yayınları, 2016), xi, 338.

³⁹ Theodor Herzl, *Yahudi Devleti*, çev. Yeşim Meriç (İstanbul: Milenyum Yayınları, 2018), 104-112.

okumasıyla adı geçen iki devletin kendi halklarını ikna etmek için en elverişli sembollerdir. Evanjeliklerin ve dispensasyonalistlerin Yahudi kavramlarını kullanmaları bu yüzdendir.

4) Teoloji her zaman başka şeyler için araçsallaştırılmıştır. Politika, silahların ucuna kutsal kitabın sayfeleri takıldığında da teolojikleştirilmişti, "Tanrı'yı kıyamete zorlamak" betimlemesiyle de teolojikleştirmeye çalışılmaktadır. Teoloji, Tanrı kavramının temsil ettiği değerler aleyhine, tam da mücadele ettiği şeyler lehine araçsallaştırılmıştır. "Tanrı'nın istediği budur" ilkesiyle hareket eden bütün teolojiler istismara daima açıktır. Biz bugün teolojinin istismarının en acımasız örneklerine şahit oluyoruz.

Carl Schmitt, bu noktada son derece haklıdır. İlahiyatın kavramları politika için "Tanrı öldü" denilen çağda hala kullanışlıdır. "Modern devlet kuramının bütün önemli kavramları, dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramlarıdır... Kadir-i mutlak tanrı, kadir-i mutlak kanun koyucuya dönüşmüştür."⁴⁰ Schmitt'in cümlelerinden anlaşılan o ki, modern dünya tanrısallıktan, dinilikten veya kutsallıktan vazgeçmiş değildir. Ama kendine göre bir uyarılma yaparak bunları devam ettirmektedir. Modern devlet "Vergilendirilmiş kazanç kutsaldır" ilkesiyle dinin gücünden faydalanmak ister.

Hâkim dünya siyaseti, geniş Hristiyan halk yığınlarını etkilemek için Mesih bekleme anlayışının, siyasal açıdan yapmak istedikleri amaçlara son derece elverişli olduğunu görmektedir. Bu inanç kamuoyu oluşturmak açısından da çok elverişlidir. Evanjelizmin gelecek öngörülerini, onların siyasal amaçlarını gerçekleştirmek açısından uygun bir plan sunmaktadır. Bütün bu teolojik inanışlar, halihazırdaki dünya siyasetinin yapmak istediklerini gerçekleştirmede iyi bir şablon vermekte, iyi bir kamuflej ve gerekçe sunmaktadır. Siyasal hedefe varmak için mitolojik bir hikâyenin kullanılıyor olmasından kimsenin rahatsız olmadığı anlaşılmaktadır. ABD ve İsrail'in tanrısı, Evanjeliklerin ve Siyonist Yahudilerin bütün eylemlerini onaylayan bir tanrıdır. Onların politik amaçlarına hizmet eden bir tanrıdır.

Adı geçen devletlerin zihniyetine, dünya görüşüne ve yaşam felsefelerine bakıldığında kimsenin Tanrı'yla veya tanrısal değerlerle ilgili bir kaygısı, amacı yok görünüyor. Dolayısıyla "Tanrı'yı kıyamete zorlamak"tan değil, dünyayı ABD, Avrupa ve İsrail'in tahakkümüne, hegemonyasına zorlamaktan bahsetmek daha uygun olacaktır.

5) Pragmatist felsefe teolojide büyük sorunlar doğurmuştur. ABD sivil dini teolojik bir yanılmadır. Fârâbî'nin analiziyle bakacak olursak, yanlış felsefe yanlış teolojiler üretmiştir veya tersinden bakılırsa, yanlış teolojilerin gerisinde yanlış felsefeler yatmaktadır. Bugün ABD'nin sivil din anlayışı ile dini araçsallaştırması sadece politikacıların bir kurnazlığı olarak görülemez. Bu anlayışı besleyen ve destekleyen entelektüel bir kesimin olduğu muhakkaktır. Felsefenin bize kazandırdığı en önemli şey zihniyet analizi ve kritiğidir. Bu görevi yapması gereken entelektüeller ya bu siyasete angaje olmuşlardır, ya durumun farkında değildirler ya da büyük bir ihanet içindedirler. Özellikle politikaların ve teolojilerin maskelerini deşifre etmek ilahiyatçı entelektüellerin görevidir.

Örneğin "öteki"nin filozofu olarak tanınan Yahudi felsefeci E. Levinas'ın Filistinliler söz konusu olduğunda onları "öteki" kategorisinde görmemesi; "din kurgudur" diyen İsrail vatandaşı ateist tarihçi N. Harari'nin Gazze söz konusu olduğunda kayıtsız şartsız İsrail'in haklı olduğunu söylemesi, entelektüel olmanın her zaman tarafsız olmak anlamına gelmediğinin örnekleridir.

⁴⁰ Carl Schmitt, *Siyasal İlahiyat*, çev. A. Emre Zeybekoğlu (Ankara: Dost Kitabevi, 2016), 41.

6) Teolojik literalizm bütün dinlerin aleyhine çalışan bir anlama biçimidir. Politik hedefleri gerçekleştirmek için literal anlaşılan bir kutsal metin hazır bir plan olarak kullanılmaktadır. Literalist bakılmadığı sürece, dinlerin hemen hepsi özü itibariyle iyimserdir. Buna rağmen teolojiye dayandırılan söylemlerden hareket eden politikaların hümanist bile olmaması tuhaftır. Literalizmin çözüm olmadığını Yahudi ilahiyatı da Hristiyan ilahiyatı da çok iyi bilir. İbn Meymun, E. Fromm, R. Bultmann, J. Hick ve P. Tillich bunun önemli örnekleri arasında sayılabilir. Literalizm tehlikesine dikkat çekenlerden birisi de J. Habermas'tır. Ona göre, dünya natüralist dünya görüşünün yaygınlaşması ile dini taassupların siyasi etkisinin artması arasında bir ikilem içindedir. Habermas'ın tespiti bugün İslam dünyasından çok Yahudi ve Hristiyan dünyadaki dini taassuplar için geçerli olduğu söylenebilir. Literal anlaşıldığı takdirde, bütün dinî semboller birer puta dönüşebilir, şeytanileşebilir, kendisini nihai gerçekliğin yerine koyabilir.

Kaynakça

- Akbaş, Muhsin. "Holocaust Problemi ve Tanrı: Teolojik ve Felsefi Cevaplar". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/1 (2003), 173-186.
- Ataman, Kemal. *Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2. Baskı, 2020.
- Cherry, Conrad. *God's New Israel*. Chapel Hill: The University of North Caroline Press, 1998.
- Fârâbî. *Kitâbu'l-Hurûf*. thk. Muhsin Mehdi. Beyrut: Darü'l-Meşrik, 1970.
- Fromm, Erich. *Tanrılar Gibi Olacaksınız*. çev. Bozkurt Leblebicioğlu. İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- Fromm, Erich. *Sahip Olmak ya da Olmak*. çev. Aydın Arıtan. Ankara: Say Yayınları, 7. Baskı, 2019.
- Garaudy, Roger. *İsrail Mitler ve Terör*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Pınar Yayınları, 7. Baskı, 2005.
- Güngör, Ali İsrâ. "Hristiyanlıkta Pürüten Anlayış ve Etkileri". *Dini Araştırmalar* 7/21 (2005), 7-26.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İSAM Yayınları, 4. Baskı, 2012.
- Hallsell, Grace. *Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak*. çev. M. Acar - H. Özmen. Ankara: Kim Yayınları, 2. Basım, 2003.
- Herzl, Theodor. *Yahudi Devleti*. çev. Yeşim Meriç. İstanbul: Milenyum Yayınları, 2018.
- Johnson, Paul. *Yahudi Tarihi*. çev. Filiz Orman. İstanbul: Pozitif Yayınları, Tarihsiz.
- Katar, Mehmet. "İsrail Kavminin Seçilmişliği Üzerine Bir Araştırma". *İslami Araştırmalar* 20/2 (2007), 172-177.
- Köktaş, M. Emin. *Din ve Siyaset*. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.
- Mearsheimer, John J. – Walt, Stephen M. *İsrail Lobisi ve Amerikan Politikası*. Çev. Hasan Kösebalaban. İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- Nietzsche, Friedrich. *The Gay Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 7. Baskı, 2008.
- Orcun, İmga. *Amerika Birleşik Devletleri'nde Kilise ve Devlet Ayrılığının Tarihi Kökleri ve Felsefi Temelleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Öğretir, İsmail. "Püritanizm ve Dini/Ahlaki Yozlaşma". *İlahiyat Akademi Dergisi* 3 (2016), 113-130.
- Said, Edward W. *Şarkiyatçılık*. çev. Berna Yıldırım. İstanbul: Metis Yayınları. 9. Baskı, 2016.
- Schmitt, Carl. *Siyasi İlahiyat*. çev. A. Emre Zeybekoğlu. Ankara: Dost Kitabevi, 5. Baskı, 2016.
- Shakak, Israel – Mezvinsky, Norton. *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*. çev. Ahmet Emin Dağ. İstanbul: Anka Yayınları, 2002.
- Taylor, Charles. *Seküler Çağ*. çev. D. Körpe. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.
- Toman, Murat. "Amerikan Siyasi Düşüncesinin İdeolojik Kökeni Püritenizm'in Amerikan Devrimi'ne Etkisi". *History Studies* 11/6 (2019), 2153-2188.

Turner, Bryan S. "Sivil Din". çev. Yasin Aktay. *Din Sosyolojisi*. 237-249 Ankara: Vadi Yayınları 3. Baskı, 2007.

Wallerstein, Immanuel. *Sosyal Bilimleri Düşünmemek*. çev. Taylan Doğan. İstanbul: Bgst Yayınları, 2. Baskı, 2013.

Wolf-Gazo, Ernest. "Batıda ve İslam'da Allah Anlayışına Felsefi Bir Yaklaşım". çev. İbrahim Özdemir. *İslami Araştırmalar* 3/2 (Nisan 1989), 5-15.

E-ISSN : 3023-4417

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Article Type : Research Article

Yıl: 2025 Sayı: 4

Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2025

Geliş Tarihi/Date Received : 08.03.2025

Kabul Tarihi/Date Accepted : 10.04.2025

Year: 2025 Issue: 4

Ne Kadar Çok Teoloji, O Kadar İyi Felsefe: Emmanuel Falque'un Fenomenolojik Yöntemi *The More Theology, The Better Philosophy: Emmanuel Falque's Phenomenological Method*

Şeyma Demirtaş

ASBÜ İslami Araştırmalar Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Doktora Öğrencisi
seymademirtas@kku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4424-8601>

Latif Tokat

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Prof. Dr.,
latif.tokat@asbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0006-7224>

Atıf/Citation

Demirtaş, Şeyma-Latif Tokat. "Ne Kadar Çok Teoloji, O Kadar İyi Felsefe:
Emmanuel Falque'un Fenomenolojik Yöntemi". *Nouns Academy Journal* 4 (2025), 22–
35. [10.5281/zenodo.15210083](https://doi.org/10.5281/zenodo.15210083).

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-
NonCommercial License altında
lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative
Commons Attribution-NonCommercial
License

İntihal/ Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımı ile
taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by
iThenticate and no plagiarism detected.

Araştırma & Yayın Etiği/Research & Publication Ethics

Bu makale en az iki hakem tarafından
incelenmiştir. Yayın etiği ihlalleri yazarın
sorumluluğundadır.

This article has been reviewed by at least two
referees. Violations of publication ethics are the
responsibility of the author(s).

Öz

Bu makale, Emmanuel Falque'un teoloji ve felsefe arasındaki ilişkiye dair geliştirdiği fenomenolojik yaklaşımı incelemektedir. Falque, bu iki disiplinin kesin sınırlarla ayrılması gerektiği fikrine karşı çıkarak, onların karşılıklı etkileşim yoluyla dönüşebileceğini savunur. "Rubicon'u geçmek" metaforu aracılığıyla, filozofun teolojik alana adım atmasını ve teoloğun da felsefi düşünceyle derinleşmesini önerir. Bu bağlamda, insanın sonluluğu ve bedenleşmiş varoluşu gibi fenomenolojik deneyimler, teoloji ile felsefe arasındaki diyalogun temelini oluşturan ortak bir zemini sağlar. Falque, bu iki disiplin arasındaki sınırın büyük ölçüde keyfi olduğunu ve fenomenlere her iki perspektiften yaklaşmanın kavrayışı derinleştirdiğini ileri sürer. Teolojik doktrinler ve kutsal metinler, fenomenolojik analizler için zengin bir çerçeve sunarken, fenomenolojik yöntemler de teolojik temaların varoluşsal derinliklerini açığa çıkarmada işlevseldir. Falque'un "orantılılık ilkesi"—*"ne kadar çok teoloji yaparsak, o kadar iyi felsefe yaparız."*—bu yaklaşımı özetler ve teolojik düşüncenin felsefi derinliği artırabileceğini öne sürer. Ancak, bu birlikteliğin anlamlı olabilmesi için her iki disiplinin kendi metodolojik hassasiyetlerini koruması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din felsefesi, Emmanuel Falque, Fenomenoloji, Teoloji, Orantılılık ilkesi

Abstract

This article examines Emmanuel Falque's phenomenological approach to the relationship between theology and philosophy. Falque challenges the idea that these two disciplines should be sharply separated, arguing instead that they can transform one another through mutual interaction. Using the metaphor of "crossing the Rubicon," he suggests that the philosopher can step into the theological realm, just as the theologian can deepen their thought through philosophical reflection. In this context, phenomenological issues such as human finitude, embodied existence, and the experience of transcendence are identified as the common ground for dialogue between theology and philosophy.

Falque's principle of proportionality—*"the more we theologize, the better we philosophize"*—encapsulates this approach, suggesting that theological thought can deepen philosophical inquiry. However, for this integration to be meaningful, both disciplines must preserve their methodological integrity.

The fundamental difference between philosophy and theology stems not from the subjects they address but from their methodological approaches and epistemological starting points. Since philosophy seeks knowledge through human experience and reason, it typically moves from below, building its framework through inquiry and analysis. In contrast, theology, taking revelation or divine truths as its foundation, proceeds from above, shaping its intellectual structure based on predetermined truths. Moreover, while philosophical inquiry advances through questioning and discovery, theological thought is primarily concerned with explaining specific dogmatic doctrines. However, according to Falque, these differences do not mean that philosophy and theology are entirely independent of one another. There is a common ground between the two fields, which is established through the existential experience of the human being. Falque argues that at the core of both theological and philosophical belief systems lies a shared trust in the world and existence. This perspective makes it possible to overcome the sense

of alienation between different belief systems and to create a deeper space for encounter and dialogue.

According to Falque, philosophy contributes to theology by offering an approach that seeks to uncover the internal dynamics of theological problems rather than treating them as fixed truths. It differs from didactic approaches that assume theology already possesses the answers and merely needs to instruct the reader. Meanwhile, philosophical thought expands theology's understanding of the human being, allowing human existence to be examined within a fully human framework. By engaging with humanity as it is, theology can align with philosophical explanations of the experience of finitude and then explore how this experience might be transformed by theology or revelation. In other words, theology can affirm the significance of human experience only by starting from its ordinary aspects and, ultimately, reshape the meaning of human finitude.

Falque does not only examine how philosophy contributes to theology but also explores how theology can open new horizons for phenomenology. In his view, phenomenology is not merely a secular philosophical method but a field of thought that is also enriched by the concepts and meaning structures offered by theology. Building on Husserl's notion of intuition as a fundamental principle of phenomenology, Falque argues that theological phenomena can be described not only within a religious context but also within a philosophical framework. However, the key point here is that the philosopher approaches what is "real" for the theologian merely as a "possibility." This ensures that philosophical thought is not reduced to theological dogma while allowing both fields to maintain their distinct methodologies.

Falque's views have been criticized, particularly by thinkers who advocate for the independence of philosophy. Philosophers such as O'Leary have interpreted Falque's principle—"the more we theologize, the better we philosophize"—as a form of theological imperialism. According to this critique, philosophy should remain an independent discipline, free from the influence of religious beliefs. It is argued that while theology is a faith-based system of knowledge, philosophy is grounded in rational inquiry, and therefore, philosophy's engagement with theology should be limited.

Falque, however, rejects this criticism, asserting that philosophers can engage with theological questions as long as they do so while maintaining philosophy's methodological rigor. Philosophy is not required to accept religious concepts at face value, but it does have the right to question their meaning and possibilities.

In conclusion, Falque's phenomenological approach challenges the notion that philosophy and theology are entirely separate disciplines, suggesting instead that they can undergo mutual transformation. His thesis aims to demonstrate how phenomenology can contribute to theology and how theology, in turn, can offer new perspectives to phenomenology. In this context, he presents a model of interdisciplinary encounter that enhances the productivity of thought and expands the boundaries of both fields.

Keywords: Philosophy of religion, Emmanuel Falque, Phenomenology, Theology, The Principle of proportionality

Giriş

Dominique Janicaud (1937-2002), 1991 yılında yayımlanan *The Theological Turn of French Phenomenology* (Fransız Fenomenolojisinin Teolojik Dönüşü) adlı eserinde, fenomenoloji disiplininde gerçekleştiğini öne sürdüğü yapısal dönüşümü ele alır. Janicaud, Edmund Husserl'in fenomenolojisinin erken dönemine özgü nesnel ve ateistik yönelimlerden, Jean-Luc Marion gibi düşünürlerin özne temelli ve teistik eğilimler içeren yaklaşımlarına doğru bir dönüşüm yaşandığını ileri sürer. Ancak Michel Henry ve Jean-Luc Marion gibi düşünürler, Janicaud'un bu tespitlerine verdikleri yanıtta, fenomenolojinin yöneliminde bir değişim yaşandığını kabul etmekle birlikte, kendi çalışmalarının doğrudan "teoloji" olarak nitelendirilemeyeceğini savunurlar. Bunun yerine, fenomenolojik yöntemlerle Tanrı sorusunu ele aldıklarını belirten bu düşünürler, fenomenolojinin bir disiplin olarak yalnızca yeni bir inceleme sahasına yöneldiğini gösterirler. Bu değişimin fenomenolojiyi doğrudan teolojik bir alana taşımadığını, felsefe ile teoloji disiplinleri arasında yapısal bir ayrımın varlığını koruduğunu iddia ederler.

Son yıllarda teolojik önermeler ile felsefi savlar arasında varsayılan ayrımı sorgulayan tartışmaların yeniden canlandığı görülür. S. Žižek, A. Badiou, J. Caputo, F. Dastur, C. Romano ve J. Robbins gibi birbirinden farklı düşünürlerin yakın dönem çalışmaları, felsefe ile teolojinin işlev ve sınırlarına dair ayrımların bulanıklaştığını ortaya koymaktadır. Bu makalede "teolojik dönüş" tartışmasının en güncel seslerinden biri olan Emmanuel Falque'u (1963-) ele alacağım. Falque her ne kadar önceki kuşakların "teolojik dönüş" projesini günümüze taşımış olsa da, bunu oldukça farklı yöntemlerle gerçekleştirmiştir. Levinas, Ricoeur ve Marion gibi düşünürlerin, felsefe ile teoloji arasındaki sınırları net bir biçimde çizme ve felsefelerinde teolojik unsurları arka planda tutma yönündeki çabalarının aksine, Falque bu tür bir ayrım yapmaktan kaçınmaktadır.

Hâlihazırda, Paris Katolik Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapan Falque, hem felsefe hem de teoloji alanında lisans derecesine sahiptir. Falque'un çalışmaları, teolojik doktrinleri ve düşünürleri fenomenolojik bir perspektifle analiz etmesiyle öne çıkar ve bu yaklaşımı, hem teolojinin hem de felsefenin kavramsal sınırlarını yeniden düşünmeye yönelik özgün bir katkı sunar.¹ *Crossing the Rubicon: The Borderlands of Philosophy and Theology* (Rubicon'u Geçmek:

¹ Yayınlarının büyük bir kısmı Jean- Luc Marion danışmanlığında hazırladığı Aziz Bonaventura'nın teolojisi üzerine hazırladığı doktora çalışmasının izlerini taşır. Bu çalışma, orta çağ teolojisini modern fenomenolojik kavramlarla ilişkilendirme çabasının ilk adımıdır ve onun sonraki düşünsel üretimini büyük ölçüde şekillendirir. Falque, bu temeli genişleterek, Tanrı, beden ve öteki üzerine derinlemesine bir inceleme sunduğu *God, The Flesh and The Other (Tanrı, Beden ve Öteki)* adlı çalışmasını yayımlar. Bu eser, İrenaeus'tan Duns Scotus'a kadar uzanan dokuz patristik ve orta çağ teologunun katkılarını fenomenolojik bir çerçevede yeniden değerlendirir. Falque'un son yıllardaki akademik itibarı, felsefi ve teolojik düşünceye yaptığı özgün katkılarının en belirgin örneği olan ve *Triduum Philosophique* (2016) başlığı altında sistematik bir bütünlük içinde değerlendirilen üç esere dayanmaktadır: *The Guide to Gethsemane: Anxiety, Suffering, Death (Getsemani'ye Rehber: Kaygı, İstirap, Ölüm)*, *The Metamorphosis of Finitude: An Essay on Birth and Resurrection (Sonluluğun Dönüşümü: Doğum ve Diriliş Üzerine Bir Deneme)*, ve *The Wedding Feast of the Lamb: Eros, the Body, and the Eucharist (Kuzunun Düğün Şöleni: Eros, Beden ve Efkaristiya)*. Falque'un üçlemesinin en belirgin özelliği, teolojik dogmaların ve temaların fenomenolojik yöntemlerle ele alınmasıdır. *Getsemani'ye Rehber*, ölüm ve acının fenomenolojik analiziyle başlayarak, insan varoluşunun sınırlarını irdeleyen bir giriş niteliği taşır. *Sonluluğun Dönüşümü* ise bu sınırları aşan bir teolojik perspektif önerir; Heidegger'in ölüm fenomenolojisinden yola çıkarak, dirilişi felsefi dünyanın yapısının teolojik bir "transfigürasyon"u olarak kavramsallaştırır. Son olarak, *Kuzunun Düğün Şöleni*, insanın nihai varoluşsal durumunu topluluk ve diriliş bağlamında ele alır. Böylece sadece bireysel varoluş değil, ortak insan deneyimi üzerine de yoğunlaşır. Bu eserler, bir bütün olarak, insanın varoluşsal deneyimlerini –doğum, ölüm, diriliş– fenomenolojik bir analizden geçirerek, teolojinin bu deneyimlere nasıl anlam kazandırabileceğini gösterir.

Felsefe ve Teolojinin Sınır Bölgeleri) adlı eserinde bu yaklaşımı detaylandırarak modern düşüncede felsefe ile teoloji arasında yapılan katı ayrımı sorunsallaştırmayı amaçlar. Falque'un düşünsel projesinin merkezinde yer alan temel ilkeleri açık bir şekilde ortaya koyması bakımından son derece önemli olan bu eser, önceki eserlerinde ele aldığı yöntem ve yaklaşımları sistematik bir biçimde açıklamanın yanı sıra, sonraki metinlerini anlamak ve değerlendirmek için de bir rehber niteliği taşır. Öyle ki, bu eser Descartes'ın *Yöntem Üzerine Konuşması* gibi, onun "yöntem üzerine söylevi"dir.² 2013 yılında yayımlanan eser, Falque'un diğer çalışmaları sonrasında kaleme alınmış olmasına rağmen, onun felsefi ve teolojik analizlerine giriş yapmak isteyenler için ideal bir başlangıç noktasıdır. Özellikle, felsefe ile teoloji arasındaki sınırların geçişkenliğini ele alış biçimi ve bu iki disiplinin birbiriyle ilişkisinde öne sürdüğü dönüşüm ve tamamlayıcılık fikri, bu eseri yalnızca Falque'un düşüncesi bağlamında değil, modern fenomenoloji ve teoloji tartışmaları açısından da vazgeçilmez bir kaynak haline getirir. Dolayısıyla bu çalışmanın ana eksenini *Rubicon'u Geçmek* adlı eser oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Falque'un düşünsel yönelimini anlamak adına öncelikle onun felsefe, fenomenoloji ve teolojiyi kavramsal düzeyde nasıl tanımladığı açıklanacaktır. Devamında Falque'un felsefe ve teoloji arasındaki sınırları durağan ve mutlak değil, yeniden düşünölmeye açık imkânlar olarak ele aldığı yaklaşımı incelenecek ve bu sınırların geçirgenliğini mümkün kılan felsefi ve teolojik gerekçeler tartışılacaktır. Son olarak, Falque'un bu iki alan arasında bir öncelik ilişkisi kurmaksızın önerdiği "orantılılık ilkesi"nin teorik arka planı analiz edilecek; bu ilkenin, felsefi ve teolojik söylemler arasında nasıl bir denge kurmayı hedeflediği değerlendirilecektir. Böylece Falque'un fenomenolojik bağlamda disiplinler arası bir karşılaşmaya nasıl zemin hazırladığı ortaya konacaktır.

Felsefe, Fenomenoloji ve Teoloji

Metinde sıkça geçen teoloji, felsefe ve fenomenoloji kavramları, akademik bağlamda farklı anlamlar ve kullanımlara sahiptir. Dolayısıyla, Falque'un bu terimlere yüklediği anlamların açıklığa kavuşturulması yerinde olacaktır. Falque'un düşüncesinde felsefe ve fenomenoloji sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır ve fenomenolojik analiz, onun felsefe yaparken gerçekleştirdiği şeydir. Falque fenomenolojiyi en yalın haliyle, epistemik iddialarda bulunurken deneyime (Erlebnis) ayrıcalık tanıyan, onu diğer anlama biçimlerinin üzerinde tutan bir yaklaşım olarak tanımlar. Deneyim merkezli bu yaklaşım, iki temel varsayıma dayanır. Bunlardan ilki insanların dünyayı dışsal ve sabit bir gerçeklik olarak kabul eden doğal tavrı benimsemeleri, diğeri ise bu dünya ile ilişki kuran, onu deneyimleyen öznenin varlığıdır. Bu bağlamda, Falque'un fenomenolojisi Husserlci fenomenolojik geleneğe önemli ölçüde sadık kalır. Ancak Falque'un özgün katkısı, fenomenolojik analizin merkezine bedeni yerleştirmesidir. Beden, Falque'un düşüncesinde yalnızca deneyimin aracı bir unsuru değil, aynı zamanda dünyanın nasıl kavrandığını belirleyen epistemolojik bir öncelik taşır. Bu doğrultuda Falque, felsefi iddialarını ortaya koyarken, bedenin fenomenolojik önceliğine dayanır ve bu ayrıcalıklı konumlandırma, dünyanın *a priori* deneyimini betimleyici bir şekilde açıklamayı amaçlar. Buradaki "*a priori*", geleneksel anlamıyla deneyimden bağımsız veya ona öncel gelen zihinsel bir bilgi biçimini ifade etmez; aksine, her türlü düşünsel veya teorik açıklamadan önce gelen, doğrudan yaşantı, temel bir deneyim anlamında kullanılır. Dünyayı kavramadan, analiz etmeden, hatta düşünmeden önce onu bedenimiz aracılığıyla deneyimleriz. Bu deneyim herhangi bir teorik bilgiye ihtiyaç duymayan varoluşsal bir başlangıç noktasıdır. Örneğin bir fincan sıcak kahveyi elimizde tuttuğumuzda, önce sıcaklığı hissederiz. Bu his, "bu sıcaklık nedir?" diye düşünmemizden önce gelir. Sıcaklık hissi,

² Matthew Farley, "Introduction", çev. Reuben Shank, *Crossing the Rubicon: The Borderlands of Philosophy and Theology* (Bronx: Fordham University Press, 2016), 11.

kavramsal analizden önceki temel bir deneyimdir. İşte Falque'un kastettiği "a priori deneyim" tam da budur: dünyayla olan ilk ve dolaysız temas. Bu kavramsal çerçevede bir diğer merkezi terim teolojidir. Falque'un düşünsel yapısında teoloji, insanın dünyada var olma biçiminin ve insanın sonluluk deneyiminin bir araştırması olup, bu sonluluğu aşkınlıkla ilişkilendiren bilgi alanını ifade eder. Tanrı'nın varlığı, insan deneyimiyle süreklilik içinde, insanın yaşadığı içkin dünyasıyla bağlantılı olarak görülür. Dolayısıyla Falque teolojii, aşkın ve dünyadan kopuk, yalnızca inanç temelli bir disiplin olarak değil, insan deneyiminin içinde gelişen bir dönüşüm süreci olarak görmeyi önerir.

Rubicon'u Geçmek: Felsefe ve Teolojinin Sınırlarını Yeniden Düşünmek

Felsefe ile teoloji arasındaki ilişkinin tarihsel ve düşünsel bağlamda farklı şekillerde yorumlandığı görülür. Kimi yaklaşımlarda felsefe, teolojiye hazırlayıcı bir basamak işlevi görerek, onu daha ileri bir disiplin olarak önceleyen bir konumda bulunur. Tıpkı dilbilgisinin hitabete hazırlık işlevi görmesi gibi, felsefe de aklın kavramsal ve mantıksal temellerini inşa ederek, teolojinin daha yüksek düzeydeki metafizik ve ilahî hakikati kavrayabilmesi için gerekli zemini hazırlar. Ya da teoloji, felsefenin başlattığı düşünsel süreci tamamlayan ve onu nihai bir kemale ulaştıran disiplin olarak değerlendirilir. Felsefenin kendi sınırları içinde ulaşamayacağı yüksekliklere ancak teoloji aracılığıyla varılabilir; dolayısıyla teoloji, felsefenin üzerine inşa edildiği ve onu aşkın bir noktaya taşıyan bir alan olarak görülür. Buna karşılık, bazı yaklaşımlar felsefe ile teoloji arasında hiçbir ayırım olmaması gerektiğini, ikisinin de hakikatin farklı yönlerini temsil eden ancak nihayetinde birbirine tam anlamıyla içkin ve sentezlenebilir alanlar olduğunu savunur. Bu görüşe göre, insan zihni yeterince derinlemesine bir kavrayış geliştirdiğinde, felsefi akıl yürütme ile teolojik sezginin aynı kaynaktan doğduğu ve ortak bir hakikate yöneldiği anlaşılabacaktır. Bunun tam zıttı olan bir diğer perspektif ise, teoloji ve felsefenin tamamen ayrı disiplinler olduğunu ve aralarında hiçbir şekilde örtüşme veya geçişlilik bulunmadığını öne sürer. Bu anlayışa göre iman ve akıl farklı alanlara aittir ve birbirleriyle doğrudan bir ilişki kurmaları ne mümkün ne de gereklidir. Bu bakış açısı, modern düşüncenin etkisiyle şekillenmiş olup, bilgiye ve hakikate ulaşmada akıl ile vahyin birbirinden tamamen bağımsız araçlar olduğunu savunur. Bütün bu yaklaşımların yanında, felsefe ile teolojinin ne tamamen iç içe geçmiş ne de bütünüyle ayrı olduğu, aksine birbirini tamamlayan iki disiplin olduğu görüşü de mevcuttur. Bu anlayışa göre, felsefe ve teoloji birbirine indirgenemez nitelikte olsa da, insan ruhunun hakikatin tefekkürüne ulaşmasında birbirini destekleyen iki temel sütun işlevi görür. W. Woody'nin de ifade ettiği gibi Falque, felsefe ve teoloji arasındaki ilişkiyi ne bir tamamlayıcılık ne de tam bir ayrışma modeliyle ele alır; bunun yerine, aralarındaki sınırların geçirgen olduğu, karşılıklı dönüşümün mümkün olduğu bir etkileşim modeli önerir.³ Ona göre, bu iki disiplin arasındaki sınırlar tamamen ortadan kalkmamalıdır, ancak sabit ve aşılmaz da olmamalıdır. Önemli olan, bu sınırların sürekli olarak geçilip geri dönülebilir olmasıdır.

Falque'un *Rubicon'u Geçmek*⁴ adlı eserinde ortaya koyduğu yaklaşım, eserin başlığında kullanılan metaforla özlü bir şekilde temsil edilir. Tıpkı Jül Sezar'ın Rubicon Nehri'nin bir

³ William C. Woody, "Foreign Exchange or Hostile Incursion?", *Transforming the Theological Turn: Phenomenology with Emmanuel Falque*, ed. Martin Koci - Jason Alvis (b.y.: Rowman & Littlefield, 2020).

⁴ "Rubicon'u geçmek" deyimini, geri dönüşü olmayan bir kararı vermek ya da cesur bir adım atmak anlamında kullanılır ve Roma tarihinden gelir. Bu deyim kökeni, MÖ. 49 yılında Jül Sezar'ın ordusuyla birlikte Rubicon Nehri'ni geçmesine dayanır. Rubicon, Roma Cumhuriyeti'nin kuzey sınırını belirleyen küçük bir nehirdir. Roma yasalarına göre, bir generalin silahlı bir orduyla bu nehri geçmesi bir savaş ilanı anlamına gelirdi. Sezar, siyasi rakipleriyle yaşadığı gerilimler sonucu senato tarafından Roma'ya geri çağırılmış, ancak ordusuz olarak dönmesi emredilmişti. Sezar, bu emre uymayı reddederek ordusuyla Rubicon'u geçer ve ünlü bir şekilde "Alea iacta est" ("Zarlar atıldı") sözünü söyler. Bu kararı, Roma'da iç savaşın başlamasına

yakasından diğerine geçişinin geri dönüşü olmayan tarihsel sonuçlar doğurması ve Roma'nın siyasi yapısını kökten değiştirmesi gibi, filozofun teolojinin alanına adım atması veya teoloğun felsefi bir ufka yönelmesi de düşüncenin yapısını ve sınırlarını derinden dönüştürür. Bu geçiş, yalnızca disipliner bir sınır ihlalinin ibaret değildir; aynı zamanda her iki alanın kendi öz dinamikleri içinde yeniden şekillenmesini ve karşılıklı bir dönüşümü zorunlu kılar. Falque'a göre felsefe ile teoloji arasındaki mesafe, tıpkı Sezar'ın Rubicon Nehri'ni geçerken karşı karşıya kaldığı sınır gibi, aslında düşünüldüğü kadar geniş değildir. Ancak bu mesafeyi önemli kılan, ayrımın kendisine yüklenen anlamdır. Bu doğrultuda Falque, amacını "felsefe ile teoloji arasında başka bir ilişkiyi ve yeni bir bağı tanımlayan yolculuğun aşamalarını, bugün genellikle yapıldığı gibi ayrılıklarına ('veya') değil, birleşimlerine ('ve') dikkat ederek izleyeceğim" ⁵ diyerek açıklar. Falque'un bu amacı, bu iki disiplinin kaynaşması olarak yorumlanarak yanlış anlaşılmalara sebep olmuştur. Örneğin Christina Gschwandtner'in Falque hakkındaki "Hem felsefe hem de teoloji alanında dereceleri vardır ve bu iki disiplini diğer düşünürlerden çok daha derin bir şekilde birleştirir; hatta zaman zaman bu alanlar arasındaki sınırları gereksiz ve yüzeysel olarak sorgular" ifadeleri felsefe ile teolojinin çok yakın bir şekilde uzlaştırılması yoluyla fenomenolojinin teolojikleştirilmesi olarak yanlış bir şekilde değerlendirilmiştir. ⁶ Bu nedenle Falque'un çalışmalarını konu alan ilk İngilizce derlemenin önsözünde Martin Koci ve Jason W. Alvis, Falque'un çalışmalarına yüzeysel bir şekilde yaklaşmanın onun teolojik dönüşün doğrudan bir halefi olduğu ve teolojiyi felsefenin üzerine dayatan bir anlayış benimsediği yanılışına yol açabileceği konusunda okuyucuyu uyarmaktadır. Dahası Falque'nin teolojiyi felsefenin önüne koyarak, felsefenin fenomenolojik yöntemle kazandığı tüm özgün içgörülerini basit teolojik doğrulara indirgediği düşünülebilir. Ancak, bu yorumların onun amacını yanlış anladığını belirterek Falque'un, teoloji ve felsefeyi birleştirmekten ziyade, aralarındaki sınırları koruyarak karşılıklı bir dönüşüm önerdiğini ifade ederler.⁷

Falque'tan önceki kuşağı temsil eden Marion, Henry ve Lacoste gibi fenomenologlar, Tanrı'nın fenomenallliğini, vahyi ve dini deneyimi temellendirmeye çalışırken teolojiden uzaklaşarak, bütünüyle felsefi bir çerçevede hareket ederler. Felsefe ile teolojinin farklı epistemik söylemler olduğunu iddia eden bu düşünürler, fenomenolojik teoloji ile fenomenolojik din felsefesi arasında bir ayrıma giderler. Fenomenolojik teoloji, ele aldığı dini fenomenlerin gerçekliğini kabul ettiği için zorunlu olarak Tanrı hakkında konuşur ve bu meşru bir yaklaşımdır. Öte yandan fenomenolojik din felsefesi, felsefi bir girişim olarak dini fenomenlerin imkânının araştırılmasıdır. Ancak bunu teolojik bir otoriteyle, onların gerçekliği hakkında kesin bir yargıda bulunarak yapmaz. Dolayısıyla bu düşünürler teoloji yapmadıklarını, aksine fenomenolojik olarak konumlanmış bir din felsefesi geliştirdiklerini iddia ederler.⁸ Buna karşın Falque'un yaklaşımı, teoloji ve felsefenin birbirinden bağımsız ve özsəl olarak ayrı alanlar olduğunu kabul etmekle birlikte, bu iki disiplinin karşılaşmasının her ikisini de dönüştürebileceğini savunur. Bu

neden olur ve sonunda Sezar'ın iktidara gelmesiyle sonuçlanır. Bu olay, bugün "geri dönüşü olmayan bir noktayı geçmek" ya da "kesin ve cesur bir karar vermek" anlamında kullanılan "Rubicon'u geçmek" deyimine kaynaklık eder.

⁵ Emmanuel Falque, *Crossing the Rubicon: The Borderlands of Philosophy and Theology* (Bronx: Fordham University Press, 2016), 18.

⁶ Bkz. Christina M. Gschwandtner, *Postmodern Apologetics?: Arguments for God in Contemporary Philosophy: Arguments for God in Contemporary Philosophy* (Bronx: Fordham University Press, 2013), 184.

⁷ Martin Koci - Jason Alvis, *Transforming the Theological Turn: Phenomenology with Emmanuel Falque* (b.y.: Rowman & Littlefield, 2020), xxxiii.

⁸ Bu konuda daha detaylı bir tartışma için bkz. J. Aaron Simmons - Bruce Ellis Benson, *The New Phenomenology: A Philosophical Introduction* (b.y.: A&C Black, 2013).

karşılaşma, teolojinin akademik düşünce içindeki meşruiyetini sorgulayan seküler yaklaşımlar ile felsefenin teolojik sorular karşısındaki sınırlarını muhafaza etmeye çalışan geleneksel tutumları aşarak, iki alanın da kendi çerçevelerini genişletebileceği bir diyalog ortamı yaratır. Çalışmalarında felsefi saflığını korumaya çalışmak yerine, Bradley Onishi'nin ifadesiyle, *"ateizm ile teizm, inanan ile inanmayan, seküler filozof ile mezhepsel ilahiyatçı arasındaki en verimli etkileşim yolunun, aralarındaki farklılıkları kabul ederek birbirlerinin varsayımlarını nasıl sorgulayabileceklerini anlamak ve açığa çıkarmak olduğunu savunur."*⁹ Bu doğrultuda, Falque, ister filozof ister ilahiyatçı olarak anılsın, Katolik bir düşünür olarak tanımlanmaktan veya eserlerinin teolojik bir çerçevede biçimlenmesinden çekinmez. Zira onun amacı, vahiy veya diğer teolojik fenomenlerin felsefi açıdan rasyonel temellere dayandığını kanıtlamak değil, teoloji ile felsefe arasında her iki alanı da dönüştürebilecek ve yenileyebilecek bir karşılaşmayı mümkün kılmaktır. Bu karşılaşma, herhangi bir tarafın diğerine indirgenmesiyle değil, karşılıklı eleştiri ve etkileşim yoluyla her iki disiplinin de yeni ufuklar kazanmasıyla sonuçlanır.¹⁰

Bir disiplinin diğerine tamamen karışması, her iki alanın da özünü kaybetmesine neden olur. Disiplinler arası geçişin anlamlı olabilmesi için, bu sınırların gerçekliğini ve meşruiyetini kabul etmek esastır. Falque'un yöntemi, felsefe ve teolojiyi birbirine bağlamayı amaçlarken, bu iki alanın özgünlüğünü titizlikle muhafaza eder. Falque, felsefe ile teoloji arasında açık bir ayrım olduğunu belirterek bu farkı şu şekilde ifade eder:

İki disiplin arasındaki temel ayrım, incelenen nesnede değil, daha ziyade onların başlangıç noktalarında (felsefenin aşağıdan yukarıya, teolojinin ise yukarıdan aşağıya yaklaşımı), yöntemsel işleyiş biçimlerinde (sezgisel ya da didaktik yollar) ve ele alınan nesnelerin statüsünde (olanaklılık ya da gerçeklik kategorileriyle değerlendirilmesi) yatmaktadır.¹¹

Felsefe ile teoloji arasındaki temel fark, incelenen konulardan ziyade, metodolojik yaklaşımlarından ve epistemolojik başlangıç noktalarından kaynaklanmaktadır. Felsefe, bilgiye insan deneyimi ve akıl yoluyla ulaşmayı amaçladığından, genellikle "aşağıdan yukarıya" bir hareket tarzı benimserken, teoloji "yukarıdan aşağıya" bir yönelimle, vahiy veya ilahi gerçekleri öncül kabul ederek düşünsel çerçevesini oluşturur. Bunun yanı sıra, felsefi araştırma soru sorma ve keşif yoluyla ilerlerken, teolojik düşünce didaktik bir yapıya sahiptir ve belirli dogmatik öğretileri açıklamaya yöneliktir. Teolojide başlangıç ve sonuç aynıdır; çünkü sorular derinlemesine tartışılmaksızın, vahyedilen hakikat olduğu gibi kabul edilir. Ayrıca, felsefe, dini fenomenleri yalnızca analiz edilebilir bir olanak olarak ele alırken, teoloji bu tür fenomenleri fiili ve mutlak bir gerçeklik olarak değerlendirir.

Bu farklılıkların bilincinde olan Falque, öte yandan felsefi ve teolojik inançlar arasında genellikle gözden kaçan ortak bir zeminin var olduğunu savunur: dünyaya, varoluşa ve deneyime duyulan temel güven. Falque, herkesin sahip olduğu "Urglaube"(asli inanç) adını verdiği bir temel inanç olduğunu, bunun ise teolojik inançtan önce geldiğini savunur. Bu temel inanç, dünyayı algılama biçimimizle doğrudan ilişkilidir ve herhangi bir şeyden şüphe edebilmemiz için bile, öncelikle, bir güven veya inanç zemininin var olması gerekir. Bir başka ifadeyle, düşüncenin başlangıç noktası her zaman felsefe olmalıdır. İnsan, dünyayla ve kendi varoluşuyla ilk olarak

⁹ Bradley B. Onishi, "Philosophy and Theology: Emmanuel Falque and the New Theological Turn", *Evil, Fallenness, and Finitude*, ed. Bruce Ellis Benson - B. Keith Putt (Cham: Springer International Publishing, 2017), 101.

¹⁰ Onishi, "Philosophy and Theology: Emmanuel Falque and the New Theological Turn", 101.

¹¹ Falque, *Crossing the Rubicon*, 22.

felsefi düzlemde, yani sonluluğunun bilinciyle yüzleşerek karşılaşır.¹² Nitekim Falque, “felsefede olduğu gibi teolojide de, sonluluk ufku her zaman birincil konumda olacaktır; en azından, insan olarak ilk karşılaştığımız şeyin bir işlevi olarak”¹³ diyerek, düşüncenin temeli olarak sonluluğun önemini vurgular. İnanç sadece teolojik veya dini bir kavram olmayıp, tüm insan deneyiminin temelinde yer alır.

Dünyaya yönelik özgün bir inanç fikri-ya da daha doğrusu, dünyaya dair sahip olduğum inanca duyulan güven- paradoksal bir şekilde dünyayı en yüce ve kesin hakikat haline getirir; ancak bu, güvensizlik yerine özünde bir güven tavrına dayanır. Bu inancın yalnızca dini değil, aynı zamanda felsefi de olabileceği, fenomenolojinin en büyük derslerinden biridir.¹⁴

Dolayısıyla, farklı veya hatta çelişkili görünen inanç sistemleri, aslında insanın dünyayla kurduğu ilişkide ortak bir tutuma dayanır. Teolojik inanç ve akidevi kabuller, seküler ve felsefi bir inanç biçimiyle aynı kökleri paylaşır; benzer şekilde, seküler bir yaklaşım da dünyaya ve bireysel varoluşa yönelik bir inanç yapısı içerir.

...itikadi bir inanç (confessing faith), özgün bir felsefi inancın dışında var olamaz. Kesin bir inanma eyleminden önce her zaman ortak bir inanç zemini bulunur. O halde, kendini “farklı bir şekilde inanıyor” olarak tanımak, inancı reddetmek veya sözde inanmayanı mahkûm etmek anlamına gelmez. Bu bakış açısı, ne bir dışlama ne de bir uyum sağlama biçimidir ve inancı görelileştirmeyi amaçlamaz. Aksine, bu yaklaşım gerçek bir kararlılıktan doğar. Teolojik olarak Tanrı'ya inanmak, öncelikle felsefi olarak dünyaya ya da başkalarına inanmayı gerektirir.¹⁵

İçkinlik ve aşkınlık, ateizm ve teizm ya da sekülerizm ve dini inanç gibi uzlaşmaz karşıtlıklar üzerinden tartışmak yerine, insanın sonluluğu ve bedenleşmiş varoluşu gibi fenomenolojik deneyimlerin oluşturduğu ortak bir inanç mirası temel alınmalıdır. Bu yaklaşım, farklı inanç sistemleri arasındaki yabancılaşmayı aşarak, tarafların karşılaşmasını ve birbirlerini anlamalarını sağlayabilecek bir ortaklık zemini sunar. Falque, bu noktada sadece teorik bir uzlaşmadan bahsetmekle kalmaz; bizzat bu sınırları aşarak, bilinmeyene doğru bir yolculuğa çıkan bir “gezgin” gibi, felsefi ve teolojik düşünce arasında geçiş yapar.¹⁶

O halde felsefe, Falque'a göre, en az iki açıdan teolojiye katkıda bulunabilir. İlk olarak, felsefe teolojiye heuristik (sezgisel) bir yaklaşım sunar; sorunları çözülmüş kesin doğrular olarak görmek yerine, onların iç dinamiklerini keşfetmeye ve anlamaya yönelik bir süreç olarak ele alır. Bu, teolojinin cevaba zaten sahip olduğunu ve yalnızca okuyucuya öğretmesi gerektiğini varsayan didaktik yaklaşımdan farklıdır. İkinci olarak, felsefe, teolojinin kendi insan anlayışına dâhil etmesi gereken *tam anlamıyla insani bir insan* tasviri sunar. Teoloji, insanı olduğu gibi ele alarak, sonluluk deneyimine dair felsefi açıklamalarla örtüşebilir ve ardından bu sonluluk deneyiminin teoloji veya vahiy tarafından nasıl dönüştürüleceğini görebilir.¹⁷ Bir başka ifadeyle teoloji ancak insan deneyiminin sıradan yönlerinden hareket ederek onun anlamlılığını onaylayabilir ve nihayetinde insanın sonluluğunun anlamını dönüştürebilir.

¹² Falque, *Crossing the Rubicon*, 79.

¹³ Falque, *Crossing the Rubicon*, 22.

¹⁴ Falque, *Crossing the Rubicon*, 83.

¹⁵ Falque, *Crossing the Rubicon*, 99.

¹⁶ Woody, “Foreign Exchange or Hostile Incursion?”, 58.

¹⁷ Falque, *Crossing the Rubicon*, 125-126.

Teolojinin Ufku, Felsefenin Derinliği: Orantılılık İlkesi

Falque, felsefenin teolojiye yaptığı katkıların büyük ve yenilikçi olduğunu kabul ederken, bu sürecin tek yönlü bir yolculuk gibi işlenmesini eleştirir. Yani, felsefe teolojiyi dönüştürmüş ve zenginleştirmiş, ancak teolojinin felsefe üzerindeki etkisi yeterince sorgulanmamış veya dikkate alınmamıştır. Teolojinin beden ve diriliş gibi kavramlarıyla fenomenolojinin temel kavrayışlarını dönüştürebileceğini öne süren Falque, bu dönüşümün gerçekleşebilmesi için, felsefeden teolojiye giden tek taraflı hareketin, teolojiden felsefeye doğru çift yönlü bir diyaloga evrilmesi gerektiğini savunur. Aksi takdirde, felsefe, karşılaştığı şeyden etkilenip değişim geçirme fırsatını kaybedebilir.

...eğer fenomenoloji bir süredir “tek yönlü bir seyahat” yaptıysa—ki bu kesinlikle fenomenolojiden teolojiye doğru olmuştur—bu kez “gidiş-dönüş bileti” alacağız: bu kez teolojiden fenomenolojiye. Sadece “tek yönlü” düşünmek, keşfettiklerine duyulan ilgi nedeniyle, felsefenin tam da karşılaştığı şeyden etkilenerek dönüşüm geçirme fırsatını kaçırma riski taşır. Bu nedenle, burada çift yönlü bir yolculuğu uygulamayı kabul etmeliyiz; aksi takdirde, ya kendimizi kaybetme ya da hiç yolculuk yapmamış olma riskiyle karşı karşıya kalırız.¹⁸

Kendi sınırlarının ötesine geçen filozof, o sınırların aslında nerede olduğunu daha iyi anlar; başka bir yerde düşünmenin nasıl yapıldığını görmek, filozofun kendi düşünce tarzını daha iyi kavramasını sağlar. Filozof, teolojinin yabancı topraklarında her zaman bir “yabancı” olarak kalır. Teolojinin kendine has kuralları vardır ve bu kurallar bir ölçüde filozof için her zaman tam anlamıyla nüfuz edilemez durumda kalır. Yine de, tıpkı yabancı bir ülkeye yapılan seyahatte olduğu gibi, bu tür yolculuklar, dönüşte son derece zenginleştirici olabilir.¹⁹ Dolayısıyla Falque'un ifadesiyle, “felsefe ile teoloji arasındaki savaşı sürdürmeleri gerektiğine inananlar, artık bu çatışmanın sonsuza dek kısır kalacağını görmelidir.”²⁰ Ayrıca felsefenin evrensel kapsamı, teolojinin eşliğinde sona eremez. Bir filozof epistemoloji, etik, estetik, antropoloji veya sosyoloji gibi alanlarla ilgilenebiliyorsa, teolojik alanın ona neden yasaklandığını anlamak zordur.²¹ Teoloji de tıpkı diğer disiplinler gibi fenomenoloji için bir ilham kaynağı olabilir. Bu fenomenolojinin bütünüyle teolojik bir hale dönüştüğü anlamına gelmez.

Bu bağlamda, felsefe ile teoloji arasındaki etkileşim, sıradan bir akademik temas değil, düşünsel paradigmayı sarsan ve yerleşik kavramları yeniden değerlendirmeyi gerektiren bir süreç olarak kavranır. Falque, bir disiplinin başka bir disiplinle karşılaşmasında ortaya çıkan dönüşümün etkisini, “orantılılık ilkesi” (The Principle of Proportionality) ile açıklar. Bu ilkeye göre, “ne kadar çok teoloji yaparsak, o kadar iyi felsefe yaparız.”²² Falque için teoloji, insanın dünyadaki varoluşunu ve bu varoluşun koşullarını araştıran bir disiplindir. Dolayısıyla, insanın sonluluk deneyimi yalnızca felsefi bir mesele olarak ele alınamaz; teoloji tarafından metamorfoza uğratarak dini bir varoluşa dönüştürülmesi sürecini de içerir.²³

¹⁸ Emmanuel Falque, “Philosophy and Theology: New Boundaries”, *Transforming the Theological Turn: Phenomenology with Emmanuel Falque*, ed. Martin Koci - Jason Alvis (Rowman & Littlefield, 2020), 4.

¹⁹ Deketelaere Nikolaas-Cassidy (ed.), “Introduction”, *The Emmanuel Falque Reader: Key Writings in Phenomenology and Continental Philosophy of Religion* (Bloomsbury Academic, 2024).

²⁰ Falque, *Crossing the Rubicon*, 132.

²¹ Falque, *Crossing the Rubicon*, 138.

²² Emmanuel Falque, *The Emmanuel Falque Reader: Key Writings in Phenomenology and Continental Philosophy of Religion*, ed. Deketelaere Nikolaas-Cassidy (Bloomsbury Academic, 2024), 38-43.

²³ Falque, *Crossing the Rubicon*, 124.

Falque disiplinler arası geçişi sağlamak için Husserl'in fenomenolojiyi yöneten nihai ilke, ilkelerin ilkesi olarak nitelendirdiği sezgiye başvurarak, fenomenolojinin özünde yalnızca sezgide sunulanın betimlenmesinden ibaret olduğunu ifade eder.²⁴ Bu ilke doğrultusunda teolojik fenomenler, teolojinin yerine geçmeden ya da onun işlevini üstlenmeden felsefi olarak betimlenebilir.²⁵ Falque açısından burada dikkat edilmesi gereken konu filozofun, teolog için zorunlu olarak "gerçek" olanı yalnızca "mümkün" olarak ele almasıdır.²⁶ Nesne olarak aynı fenomen birden fazla disiplinin inceleme alanına farklı şekillerde girebilir. Örneğin bir tabloyu sanatçı, izleyici ve sanat eleştirmeni bir tabloyu farklı şekillerde "görür." Benzer şekilde bir teolojik fenomen de hem felsefenin hem teolojinin konusu olabilir. Nesneye yönelik bakış açılarındaki çeşitlilik, nesneyi daha da zenginleştirebilir.²⁷

Kısacası, bu etkileşimin getirisi, felsefeyle kurulan bir ilişki sonucunda ortaya çıkan teolojinin daha titiz hale gelmesi ve geleneksel olarak inanç iddialarını ifade etmek için kullanılan yöntemlerden daha fazla analiz aracına tabi olmasıdır. Aynı şekilde, teoloji de felsefeye katkıda bulunur. Zira dünyayı ifade etmenin yeni ve yaratıcı yolları, felsefenin daha önce keşfetmediği imkânları açığa çıkarabilir. Bir başka ifadeyle teolojik doktrinler ve kutsal metinler, fenomenolojik analizler için zengin bir çerçeve sunarken, fenomenolojik yöntemler teolojik temaları ele almak ve onların varoluşsal derinliklerini açığa çıkarmak için kullanılır.

Ne var ki, Falque'nun bu iddiası pek çok eleştiriye de beraberinde getirmiştir. Özellikle Joseph O'Leary, onun metodolojisini sert bir şekilde eleştirerek, felsefenin teolojinin etkisi altında kalma tehlikesine dikkat çeker. O'Leary'e göre, Falque, teolojik bilgeliği felsefi terimlere dönüştürerek bir tür Hegelcilik önermekle suçludur ve bu nedenle *ilahiyatı işlevsiz hale getirmektedir*. O'Leary teoloji ve felsefe arasındaki ilişkinin üç farklı şekilde ele alınacağını söyler. Bunlardan ilki, Heidegger ve Aquinas'ın temsil ettiği felsefeden aşkınlığı, vahye dair her türlü referansı dışlayan modeldir. İkincisi, teolojik bilgeliği felsefi terimlere dönüştüren modeldir ki Falque'un yaklaşımını bu model ile açıklar. Üçüncüsü ise filozofların sözleri ile teologların inanç konumunu birbirinden ayırt etmektir.²⁸ O'Leary'nin eleştirilerini dikkatle analiz eden M. Koci, O'Leary'e itiraz ederek Falque'un felsefe ve teolojiyi tamamen birleştirmek gibi bir amacı olmadığını ifade eder. Dolayısıyla Koci'ye göre, her iki disiplini kendi özerkliğini koruyarak bir araya getirmeyi ve aralarındaki etkileşimi verimli hale getirmeyi savunan Falque'un yaklaşımı, O'Leary'nin "filozofların ve ilahiyatçıların söylemlerini dikkatlice ayırt etme" modeline daha yakındır.²⁹

"*Ne kadar çok teoloji yapılırsa, o kadar iyi felsefe yapılır*" ilkesini teolojik emperyalizm olarak nitelendiren O'Leary'e göre felsefe kendi başına bağımsız bir disiplin olmalı ve dini inançlardan etkilenmemelidir. Zira teoloji inanca dayanır, oysa felsefede inancın hiçbir rolü yoktur. O'Leary şu soruyu sorar: Eğer bir filozof, insanı Tanrı'nın suretinde yaratılmış bir varlık olarak düşünürse, gerçekten daha iyi bir felsefi anlayışa ulaşır mı? Yoksa bu, felsefeyi teolojik dogmalara bağımlı hale mi getirir? Ona göre eğer bir filozof, baştan dini bir inancı kabul ederse -örneğin, insanın Tanrı'nın suretinde yaratıldığını- o zaman yaptığı şey felsefe değil, teolojinin bir uzantısı olur. Bu durumda

²⁴ Falque, *Crossing the Rubicon*, 127.

²⁵ Falque, *Crossing the Rubicon*, 126.

²⁶ Falque, *Crossing the Rubicon*, 126.

²⁷ Falque, *Crossing the Rubicon*, 127.

²⁸ Joseph S. O'Leary, "Phenomenology and Theology: Respecting the Boundaries", *Philosophy Today* 62/1 (2018), 99-117.

²⁹ Martin Koci, "Phenomenology and Theology Revisited: Emmanuel Falque and His Critics", *Revista Portuguesa de Filosofia* 76/2-3 (2020), 903-926.

felsefe özgürlüğünü kaybeder ve dini düşüncelere hizmet etmeye başlar. Dolayısıyla O'Leary'e göre teoloji ve felsefe arasındaki eşik aşılmamalıdır. Filozoflar dünyada kalmalı ve seküler meseleleri ele almalıdır. Teologlar ise vahyi yorumlamakla ilgilenmelidir.³⁰

Falque, bu tür bir yorumun getirdiği sonuçları reddeder. Filozofun teolojik konularla ilgilenebileceğini, bu konuları tartışıp analiz edebileceğini savunmakla birlikte, bu sürecin belirli bir ayrımı gerektirdiğini vurgular. Buna göre, filozof, teolojinin belirli bir otoriteyi temel aldığını, ancak felsefenin bu otoriteyi kabul etmediğini göz önünde bulundurmalıdır. Filozof, insanın Tanrı'nın suretinde yaratıldığı iddiasını onaylamasa da, insanın aşkın bir değere sahip olduğu varsayımını dikkate alarak, bu anlayışın insan doğasına ilişkin diğer modelleri nasıl şekillendirebileceğini inceleyebilir.

Koci'ye göre O'Leary'nin eleştirilerinin temelinde Falque'a benimsemediği bir teoloji anlayışının atfedilmesi bulunmaktadır. O'Leary teolojik araştırmayı inancın bilimi olarak tanımlamakta ve bu bilimin kutsal kitaplara ve vahye dayanarak ilerlemesi gerektiğini düşünmektedir. Falque ise teolojinin fenomenolojik bir şekilde uygulanmasını, yani deneyimden ve dünyada var olmanın analitiğinden başlanması gerektiğini savunur. Bu yönüyle felsefe ve teoloji, sonluluk, varoluş, ölüm ve aşkınlık gibi insanın kadim meselelerini ele almasının yanı sıra, insan yaşamını dünya içindeki edimleriyle birlikte incelediğinden, bu iki disiplin arasında katı bir ayrım yapmak sadece yanlış değil, aynı zamanda imkânsızdır. Felsefe ve teoloji, düşüncenin verimliliğine ve insan deneyiminin tüm yönleriyle keşfedilmesine karşılıklı olarak katkıda bulunur. Dolayısıyla Falque'un amacı vahyin ya da genel itibarıyla teolojik söylemlerin felsefi açıdan makul olduğunu göstermek değil, felsefe ile teolojinin her ikisi için de dönüştürücü olan, ancak disiplinler kimliklerini koruyan bir karşılaşma çağrısında bulunmaktadır. Bu karşılaşma birinin diğerine indirgenmesiyle sonuçlanmaz.³¹

Sonuç

Emmanuel Falque'un fenomenoloji ve teoloji arasındaki ilişkiye dair sunduğu perspektif, Dominique Janicaud'nun fenomenolojideki "teolojik dönüş" tartışmalarına eleştirel bir yanıt niteliğindedir. Falque, bu iki disiplinin birbirini dışlayan değil, aksine birbirini besleyen alanlar olduğunu ortaya koyar. "Rubicon'u geçmek" metaforuyla ifade edildiği üzere, burada söz konusu olan, teoloji ve felsefenin birbirine indirgenmesi değil, her iki alanın kendi yapısal bütünlüğünü ve yöntemsel tutarlılığını koruyarak sınırlarını aşma cesareti göstermesidir.

Falque'a göre, teolojinin fenomenolojik bir yöntemle ele alınması, onun insan deneyimiyle daha derin bir bağ kurmasını sağlar ve böylece soyut önermelerden ibaret bir bilim olmanın ötesine geçerek, insanın dünyadaki varoluşunu ve deneyimini merkeze alması gerektiğini ortaya koyar. Bu bağlamda, *"ne kadar çok teoloji yaparsak, o kadar iyi felsefe yaparız"* ilkesi, Falque'un düşüncesinin temel taşlarından biridir. Teoloji, insan deneyimini merkeze almaksızın aşkınlık hakkında tutarlı bir söylem geliştiremez. Bu nedenle teoloji, yalnızca dogmatik önermelere dayanmakla yetinemez; inancı akılcı ve eleştirel bir çerçevede temellendirebilmek için felsefi kavramlarla düşünmek zorundadır. Benzer şekilde, felsefe de teolojiden beslenebilmelidir; zira insan varoluşunun sonluluğu ve aşkınlık deneyimi, fenomenolojinin temel meseleleri arasında yer almaktadır.

³⁰ O'Leary, "Phenomenology and Theology", 100-101.

³¹ Koci, "Phenomenology and Theology Revisited", 913.

Sonuç olarak, Falque'un düşüncesi, teoloji ve felsefenin birbirinden yalıtılmış değil, dönüşümsel bir ilişki içinde olduğunu ortaya koyar. Teoloji, yalnızca dogmatik bir alan olarak kalamaz; insanın dünyadaki varoluşunu, sonluluğunu ve deneyimini anlamak zorundadır. Aynı şekilde, fenomenoloji de kendi sınırlarını aşmak ve aşkınlık meselesini derinlemesine ele almak için teolojinin sunduğu ufku göz ardı edemez. Bu karşılıklı dönüşüm süreci, yalnızca iki disiplin arasındaki sınırları yeniden çizmekle kalmaz, aynı zamanda insanın varoluşuna dair daha bütünlüklü ve derinlikli bir anlayış geliştirmeyi mümkün kılar.

Kaynakça

Falque, Emmanuel. *Crossing the Rubicon: The Borderlands of Philosophy and Theology*. Bronx: Fordham University Press, 2016.

Falque, Emmanuel. "Philosophy and Theology: New Boundaries". *Transforming the Theological Turn: Phenomenology with Emmanuel Falque*. ed. Martin Koci - Jason Alvis. Rowman & Littlefield, 2020.

Falque, Emmanuel. *The Emmanuel Falque Reader: Key Writings in Phenomenology and Continental Philosophy of Religion*. ed. Deketelaere Nikolaas-Cassidy. Bloomsbury Academic, 2024.

Farley, Matthew. "Introduction". çev. Reuben Shank. *Crossing the Rubicon: The Borderlands of Philosophy and Theology*. Bronx: Fordham University Press, 2016.

Gschwandtner, Christina M. *Postmodern Apologetics?: Arguments for God in Contemporary Philosophy: Arguments for God in Contemporary Philosophy*. Bronx: Fordham University Press, 2013.

Koci, Martin. "Phenomenology and Theology Revisited: Emmanuel Falque and His Critics". *Revista Portuguesa de Filosofia* 76/2-3 (2020), 903-926. https://doi.org/10.17990/rpf/2020\emph762_0903

Koci, Martin - Alvis, Jason. *Transforming the Theological Turn: Phenomenology with Emmanuel Falque*. Rowman & Littlefield, 2020.

Nikolaas-Cassidy, Deketelaere (ed.). "Introduction". *The Emmanuel Falque Reader: Key Writings in Phenomenology and Continental Philosophy of Religion*. Bloomsbury Academic, 2024.

O'Leary, Joseph S. "Phenomenology and Theology: Respecting the Boundaries". *Philosophy Today* 62/1 (2018), 99-117. <https://doi.org/10.5840/philtoday2018227202>

Onishi, Bradley B. "Philosophy and Theology: Emmanuel Falque and the New Theological Turn". *Evil, Fallenness, and Finitude*. ed. Bruce Ellis Benson - B. Keith Putt. Cham: Springer International Publishing, 2017. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-57087-7>

Simmons, J. Aaron - Benson, Bruce Ellis. *The New Phenomenology: A Philosophical Introduction*. A&C Black, 2013.

Woody, William C. "Foreign Exchange or Hostile Incursion?" *Transforming the Theological Turn: Phenomenology with Emmanuel Falque*. ed. Martin Koci - Jason Alvis. Rowman & Littlefield, 2020.

E-ISSN : 3023-4417

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Article Type : Research Article

Yıl: 2025 Sayı: 4

Yayın Tarihi: 15.04.2025

Geliş Tarihi : 13.03.2025

Kabul Tarihi: 14.04.2025

Year: 2025 Issue: 4

İklim Değişikliği ve Güvenlik: Bir Tehdit Analizi *Climate Change and Security: A Threat Analysis*

Mehmet Hanifi Kaya

İstanbul Beykent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Doktora
Öğrencisi

mehmethanifikaya23@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0001-9194-432X>

Atıf/Citation

Kaya, Mehmet Hanifi. "İklim Değişikliği ve Güvenlik: Bir Tehdit Analizi". *Nous Academy Journal* 4 (2025), 36–53. 10.5281/zenodo.15210133.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

İntihal/ Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by iThenticate and no plagiarism detected.

Araştırma & Yayın Etiği/Research & Publication Ethics

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiştir. Yayın etiği ihlalleri yazarın sorumluluğundadır.

This article has been reviewed by at least two referees. Violations of publication ethics are the responsibility of the author(s).

Öz

Tarihsel süreç içerisinde bölgesel ve küresel tehditlerin niteliğinin değişmesi ve savaşların yapılma biçimlerindeki dönüşümler, güvenlik algısının da zamanla evrim geçirmesine neden olmuştur. Bu değişimle birlikte güvenliğin kapsamı, yapısı, aktörleri ve odak noktaları da farklılaşmıştır. Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında çevresel tahribatın artmasıyla birlikte, çevre kaynaklı sorunlar belirgin bir şekilde çoğalmış ve 1960-1970'lerden itibaren çevre sorunları doğrudan güvenlik kavramıyla ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, çalışmada çevre sorunları içerisinde en öne çıkan iklim değişikliği ile güvenlik arasındaki çok yönlü ilişki derinlemesine incelenmiş ve iklim değişikliğinin tetiklediği çeşitli güvenlik tehditleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Nihayetinde ise bu tehditlere karşı alınması gereken muhtemel önlem ve tedbirler sunulmuştur. Güvenliğin ulusal, yakın çevre ve küresel olmak üzere üç boyutta ele alındığı ve Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme teorisiyle güvenliğin olumsuz bir kavram olarak da ele alınabileceği ifade edilmektedir. Güvenlikleştirme, normalde güvenlik konusu olmayan bir durumun tehdit olarak sunulmasıdır. İklim değişikliği, diğer çevre sorunları arasında küresel ölçekte en büyük güvenlik tehdidi olarak kabul edilmektedir, zira insan hayatını ve yaşam standartlarını en çok etkileyen çevresel problemdir. İklim değişikliği, sıcaklık ve hava modellerindeki uzun vadeli değişimleri ifade etmekte, Sanayi Devrimi sonrası fosil yakıt kullanımının artmasıyla sera gazı düzeylerinin yükselmesi sonucu küresel ısınmaya neden olmaktadır. Artan dünya nüfusu, üretim faaliyetleri, orman tahribatı ve çeşitli emisyonlar bu süreci hızlandırmaktadır. İklim değişikliğinin kuraklık, çölleşme, seller, fırtınalar, salgın hastalıklar, deniz seviyesi yükselmesi, gıda güvenliği, biyoçeşitliliğin azalması ve su kaynaklarının kirlenmesi gibi pek çok olumsuz sonucu bulunmaktadır. Sonuç olarak, iklim değişikliği kaynaklı güvenlik tehditlerinin gelecekte etkisini artıracak ve ulusal ve uluslararası düzeyde daha radikal önlemlerin alınmasının kaçınılmaz olacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, İklim Değişikliği, Güvenlik, Tehdit Analizi

Abstract

The evolving nature of regional and global threats throughout history and the transformations in how wars are conducted have led to a gradual change in the perception of security. This evolution has diversified the scope, structure, actors, and objects of security. The increasing environmental damage, especially after the Industrial Revolution, has significantly augmented environmental problems, which have been directly linked to security since the 1960s and 1970s. In this context, the study thoroughly examines the multifaceted relationship between climate change and security, which stands out as the most prominent environmental concern. It meticulously analyzes the various security threats instigated by climate change. Ultimately, it proposes potential measures and precautions to address these threats. In its broadest sense, security is defined as a state of being free from danger, risk, and threats, with the concept of threat holding a central position in security definitions. While acknowledging that security is a relative concept akin to love, freedom, and power, making a definitive definition challenging, there is a consensus on its vital importance for entities such as individuals and states. It is noted that resources can be sacrificed to ensure security. The fundamental elements in defining security include the referent object, the threat element, the legitimate provider of security, the means and methods of ensuring security, and what can be relinquished for its allocation. Determining threats by political decision-

making mechanisms has also drawn criticism regarding its potential use as a tool of oppression. The need for security emerged with the transition to settled life, subsequently contributing to the rise of states, armies, and wars, with the understanding of warfare and security transforming following technological advancements post-Cold War. Proxy wars and deterring mass destruction weapons became significant aspects of this era. The emergence of non-state actors and irregular elements in new forms of warfare has blurred the lines of threats, while private military companies have also appeared as security providers. Security is considered across three dimensions: national security, near-environment security, and global security, and the Copenhagen School's securitization theory suggests that security can also be viewed as a negative concept. Securitization involves presenting a situation not normally considered a security issue as a threat. Efforts by state actors to establish control over society through securitization can impede the resolution of actual security problems. Security is the second most basic need in Maslow's hierarchy and is analyzed at individual, national, regional, international, and global levels. Security has military, political, economic, social, and environmental dimensions. The increasing environmental problems, particularly climate change, have broadened the scope of security and elevated the importance of environmental security. Climate change is regarded as the most significant global security threat among environmental issues, primarily because it profoundly affects human lives and living standards. Climate change refers to long-term shifts in temperature and weather patterns, primarily caused by increased greenhouse gas levels due to the burning of fossil fuels after the Industrial Revolution. Rising global population, industrial activities, deforestation, and various emissions exacerbate this process. The consequences of climate change include drought, desertification, floods, storms, epidemics, sea-level rise, food insecurity, biodiversity loss, and pollution of water resources. These issues contribute to social, political, and economic instability, irregular migration, terrorism, water scarcity, and resource competition, thereby threatening regional and global security. The perception of climate change as a security threat has also brought the concept of climate justice to the forefront, highlighting the disproportionate impact on countries with minimal contribution to climate change. It is argued that countries with greater responsibility should support less impactful nations to address this injustice. Migration holds a significant place among the primary security threats caused by climate change. Climate-induced environmental problems make life unsustainable in some regions, forcing people to migrate to more habitable areas. Drought, water scarcity, sea-level rise, and limited food access are key drivers of this migration. Climate migration can lead to social tensions, power vacuums, and civil conflict risk in originating and destination countries. Resource competition and terrorism are also critical security threats triggered by climate change. The struggle for dwindling natural resources intensifies competition among nations, while desertification and poverty can create fertile ground for the organization of radical groups. Poverty is another indirect but significant security implication of climate change. Climate change reduces agricultural output, increases food prices, and disproportionately affects people experiencing poverty. Impoverished individuals are more susceptible to migration, joining radical groups, or engaging in criminal activities. The deterioration of human health is also a substantial security threat posed by climate change. Air pollution, water contamination, the use of pesticides, and natural disasters negatively impact human health. The increased frequency and intensity of natural disasters due to climate change lead to human and economic losses, threatening national security. Water supply is a critical security area affected by climate change. Climate change disrupts hydrological cycles, degrades the quality of potable water sources, and can trigger conflicts due to scarcity. Similarly, food supply is becoming a security threat due to climate

change-induced desertification, droughts, and pest infestations. Disruptions in food and water supply directly impact human lives, increasing the fragility of nations. Addressing security threats stemming from climate change necessitates global cooperation. Key proposed measures include reducing greenhouse gas emissions, promoting renewable energy sources, preserving ecological balance, supporting international collaborations, alleviating poverty, fostering sustainable economic activities, ensuring resource security, preventing food and water waste, updating disaster management plans, and raising awareness for climate justice. In conclusion, the security threats from climate change are expected to intensify shortly, necessitating more radical national and international measures.

Keywords: International Relations, Climate Change, Security, Threat analysis

Giriş

Bu makale, tarihsel süreç içerisinde bölgesel ve küresel tehditlerde yaşanan farklılaşmayı ve savaşların yapılış biçimindeki dönüşümleri ele alarak, güvenlik algısının zamanla nasıl değiştiğini incelemektedir. Güvenlik anlayışının kapsamı, yapısı, aktörleri ve nesnelerindeki bu değişimler göz önüne alındığında, çalışma, genişleyen güvenlik kavramı ile günümüzün önemli çevre sorunlarından biri olan iklim değişikliği arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, makalenin ilk bölümünde güvenliğin temel tanımını ve unsurlarını detaylı bir şekilde ele alınarak bu ilişkinin düzeyi incelenmiştir.

1. Kavram Olarak Güvenlik

En genel anlamıyla güvenlik; tehlike, risk ve tehdit gibi unsurlardan uzak olma durumunu ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Güvenlik ile ilgili yapılan tanımlamalarda genellikle tehdit kavramı üzerinde bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Kopenhag Okulu'nun öncülerinden olan Ole Weaver tehdidin olmadığı bir ortamda güvenlikten de bahsedilemeyeceğini ifade etmiştir (Wæver, 1995). Ancak güvenliğin tanımıyla ilgili farklı disiplinlerde farklı yaklaşımlar mevcut olduğu için bu kavram ile ilgili net bir tanımlama yapmak oldukça güçtür.

Barry Buzan güvenliğin, aşk, özgürlük ve güç gibi göreceli bir kavram olduğunu ifade ederek, bu kavramın net bir şekilde tanımlanmasının son derece zor olduğunu belirtmiştir (Buzan, 1991). Ullmann ise güvenliğin kaybedilmesi ile ilgili bir tehdide maruz kalınmadıkça, güvenliğin ne olduğunun net olarak anlaşılamayacağını savunmuştur (Ullman, 1983). Güvenliğin her ne kadar farklı tanımları bulunsa da bu kavramın insan ve devlet gibi unsurlar açısından ne kadar önemli olduğuna dair ciddi bir görüş ayrılığı söz konusu değildir. Bu bağlamda Baldwin, ulaşılması planlanan hedefler için kullanılacak kaynakların, güvenliğin sağlanabilmesi için rahatlıkla feda edilebileceğini belirtmektedir (Baldwin, 1997).

Tüm bu ifadeleri bakılınca güvenliğe dair net ve kapsayıcı bir tanımın yapılmasının ne derece zor olduğu anlaşılmaktadır. Ancak güvenliğin tanımlanabilmesi için bazı ana öğeler mevcuttur.

Bu öğeler şunlardır; (Baysal, 2022)

- Neyin veya Kimin güvenliğinin sağlanacağı (referans nesnesi nedir)?
- Tehdit unsuru (Kim veya Ne)
- Güvenliğin Meşru Sağlayıcısı (Kim veya Ne)
- Güvenliği Sağlamadaki Araç ve Yöntemler Nelerdir?

- Güvenliğin Tahsisi İçin Nelerden Vazgeçilebilir?

Güvenliğin ana unsuru olan tehdidin ne veya kim olduğuna karar verebilecek olan mekanizma siyasi erklerdir. Bu durum tehdit değerlendirmesinin, toplum üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Nitekim tehdidin belirlenmesinin siyasi bir karar olmasına karşı çıkan unsurlar, argümanlarını bir adım öteye götürerek, güvenliğin sadece silahlı güçler ile ilgili olmadığını savunmaya başlamışlardır.

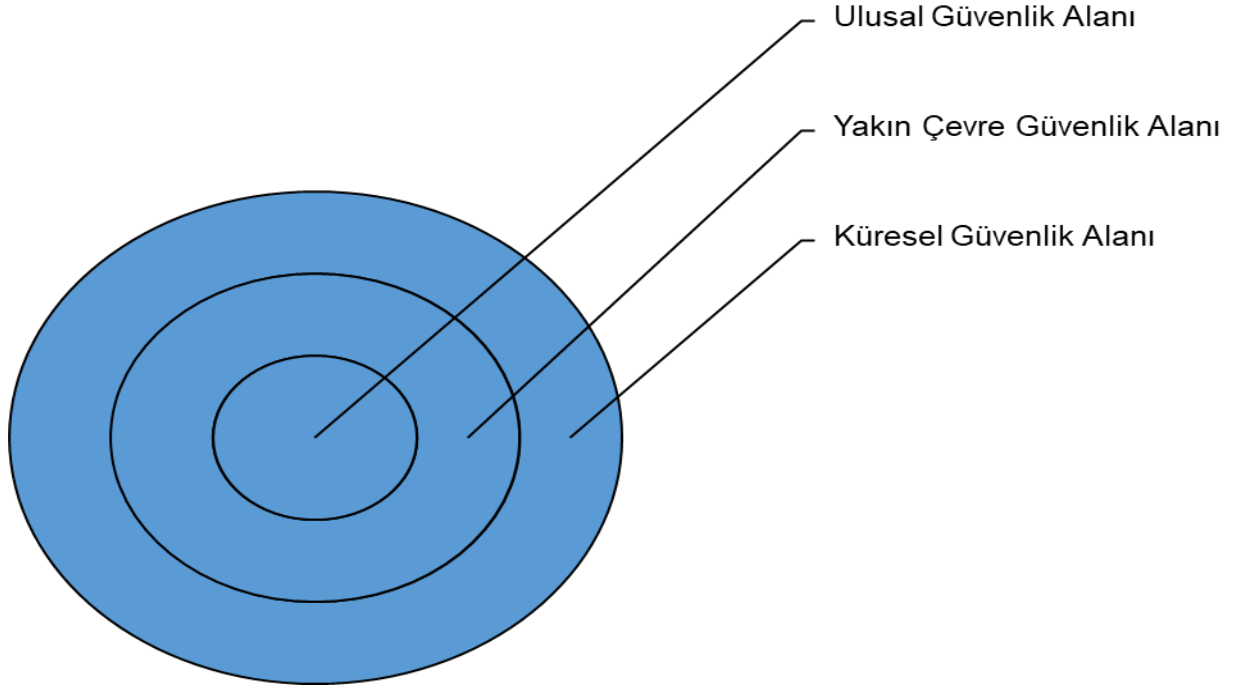
Güvenliğin ilk defa ilkel dönemde, yerleşik hayata geçişin başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Yerleşik hayat ile beraber toplumların tarımı geliştirmesi sonucunda ihtiyaç duyulan yiyecek miktarından daha fazla ürün ortaya çıkmış ve bu ürünlerin korunması bir gereklilik olarak görülmeye başlanmıştır. Ürün fazlası olduğu bilinen yerlere, çevredeki diğer gruplar tarafından yapılan saldırılar nedeniyle, yerleşik hayata geçilen alanlarda bir güvenlik ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Veysal, 2010).

Zaman içerisinde duyulan bu güvenlik ihtiyacı devletlerin, orduların ve buna bağlı olarak savaşların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde devlet ve orduların yapısı değişirken, savaşın yapılış biçimi de farklılaşmıştır. Savaşların değişmesi ve dönüşmesiyle tehditler de değişmiş ve buna bağlı olarak güvenlik anlayışı da değişmiştir.

Özellikle Soğuk Savaş sonrasında, teknoloji başta olmak üzere birçok alanda yaşanan değişim ve gelişimler beraberinde savaşın ve güvenliğinde dönüşmesini sağlamışlar. Soğuk Savaş ile birlikte büyük güçlerin doğrudan sıcak çatışmaya girmekten kaçınması vekâlet savaşlarını doğurmuştur. Ayrıca askeri silah teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, kitle imha silahlarının yıkıcılığının giderek artması, büyük güçlerin çatışmasını engelleyen bir caydırıcı unsur olarak ön plana çıkmıştır.

Savaşlar ve savaşların yapılış biçimlerinde yaşanan dönüşüm beraberinde tehditlerin de değişmesine neden olmuştur. Yeni savaşlarda ortaya çıkan devlet dışı aktörler, terör örgütleri, bölücü yapılanmalar gibi gayri nizami unsurlar, devletler için oldukça önemli tehditlere dönüşmeye başlamış ve bu durum tehditlerin giderek belirsizleşmesine neden olmuştur. Bu süreçte sadece tehditler değil, aynı zamanda güvenlik sağlayıcıları da değişmeye başlamıştır. Önceleri güvenlik sağlayıcısı olarak görülen yegâne unsur ordu iken, artık ortaya çıkan özel askeri şirketler de birer güvenlik sağlayıcısına dönüşmüştür (Baysal, 2022).

Tarihsel süreç içerisinde değişen ve dönüşen güvenliğin sadece bölgesel veya ulusal düzeyde değil, artık küresel düzeyde bir etki oluşturmaya başlamıştır. Aşağıda yer alan Şekil 1’de de görüldüğü üzere güvenliğin kapsama alanı, ulusal güvenlik, yakın çevre güvenliği ve küresel güvenlik olarak üç boyutta ele alınmıştır.

Şekil 1. Üç Boyutlu Güvenlik Alanı

Zaman içerisinde güvenliğe dair birtakım eleştirel çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bunlar içerisinde en çok ön plana çalışma Kopenhag Okulu olmuştur. Ole Weaver ve Barry Buzan'ın öncüsü olduğu Kopenhag Okulu'na göre güvenlik, negatif boyutları olan bir unsur olarak görülmektedir. Bu okulun en önemli katkısı ise güvenlikleştirme teorisidir. Bu teoriye göre güvenlikleştirme, normal şartlar altında güvenliğin konusu olmayan bir durumun tehdit olarak sunulması ve bir güvenlik problemi olarak kabul edilmesidir. Güvenlikleştirmenin yapılabilmesi için öncelikle bir söyleme ve bu söylemi kabul edecek bir dinleyici kitlesine sahip olmak gerekir. Daha sonra bu dinleyici grubuna, aciliyet vurgusu yapılarak, olağan üstü önlemlerin alınması gerektiği belirtilir (Baysal - Lüleci, 2015).

Böylece ortaya çıktığı ilk dönemlerde olumlu bir kavram olarak görülen güvenlik kavramı artık olumsuz bir durum olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Bunun en önemli nedeni ise yukarıda ifade edilen ve güvenliğin ana unsuru olan tehlikenin, ne veya kim olduğuna dair karar alan siyasi mekanizmanın bu durumu kendi lehine manipüle etmesidir.

Özellikle devlete bağlı aktörler, güvenlikleştirme olarak ifade edilen, her türlü meseleyi bir güvenlik problemi olarak tanımlamak için ciddi bir çaba göstermektedirler. Bu durumun başlıca nedeni ise toplum üzerinde bir kontrol mekanizması kurabilmektir. Ancak devlet aktörleri bunu yaparken, gerçek güvenlik problemlerinin çözümü noktasında emek veren diğer aktörlerin işini yapmasını son derece zorlaştırmaktadır (Smith, 2020).

Güvenlik geçmişten günümüze temel bir ihtiyaç olarak görülmekte ve bu ihtiyaç Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisinde, fizyolojik ihtiyaçlardan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Toplum açısından son derece önemli ihtiyaçlardan biri olarak görülen güvenlik, analiz düzeyi açısından; bireysel, ulusal, bölgesel, uluslararası ve küresel olmak üzere beş farklı şekilde ele alınmaktadır. Güvenlikle ilgili çalışma alanları da tıpkı analiz düzeyi gibi beş balıkta ele alınmıştır. Bunlar; askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenliktir.

Özellikle son yıllarda giderek artan çevre sorunları, ülkeler açısından önemli bir gündem maddesi olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak zaman içerisinde bu sorunların bir gündem maddesinden çok daha büyük bir problem teşkil ettiği görülmüştür. Bu bağlamda Soğuk Savaş öncesinde dar bir açıdan ele alınan ve sadece askeri bir konu olarak değerlendirilen güvenliğin kapsamı genişletilerek, çevresel, ekonomik, toplumsal ve politik konular da güvenliğin bir parçası olarak ele alınmıştır (Kaypak, 2012).

Kopenhag Okulu'nun geliştirdiği bu teoriye göre, iklim değişikliği gibi bir konu, siyasi aktörler tarafından bir güvenlik tehdidi olarak sunulduğunda, olağan siyasi süreçlerin ötesinde acil ve sıra dışı önlemler alınmasını meşrulaştıran bir alana taşınmaktadır. İklim değişikliğinin güvenlikleştirilmesi, özellikle iklim kaynaklı göçlerin ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanması, su kıtlığının bölgesel çatışma potansiyeli taşıması ve artan doğal afetlerin toplumsal düzeni bozma riski gibi çeşitli vakalarda kendini göstermektedir (Martin, 2022).

Uluslararası alanda yapılan birçok çalışma, farklı ülkelerin ve uluslararası örgütlerin iklim değişikliğini nasıl güvenlikleştirdiğini analiz etmekte, örneğin gelişmiş ülkelerdeki söylemlerde iklim göçünün bir güvenlik riski olarak çerçevelenmesi veya kuraklık ve su kaynakları üzerindeki rekabetin çatışma bölgelerindeki etkileri gibi durumlar incelenmektedir (Schubert vdğ., 2009). Bu tür vaka analizleri, güvenlikleştirme teorisinin iklim değişikliğinin karmaşık güvenlik boyutlarını anlamak ve politika önerileri geliştirmek için nasıl kullanılabileceğini detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Giderek artan çevre sorunları hem bölgesel anlamda bazı devletler için önemli riskler doğururken, hem de küresel anlamda tüm gezegen için birtakım ciddi tehditleri beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda çalışma kapsamında çevre problemleri arasında en büyük tehdit olarak görülen iklim değişikliğinin, güvenlik ile olan ilişkisi ve bir güvenlik tehdidi olarak nasıl ortaya çıktığı değerlendirilmiştir.

2. İklim Değişikliği ve Güvenlik Arasındaki İlişki

İklim değişikliği ile güvenlik arasındaki ilişkinin tüm boyutlarıyla ortaya koyulabilmesi için öncelikle çevre sorunlarının bir güvenlik problemi olarak ele alınmaya başlamasından bahsetmek gerekmektedir. Sanayi devrimiyle beraber, insanın çevreye vermiş olduğu zarar giderek artmış ve günümüze gelene kadar bu zararlar kaygı verici boyutlara ulaşmıştır. Buna bağlı olarak artan çevre sorunları insanlığın tamamını tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır.

Çevre sorunlarının ilk defa güvenlik ile ilişkilendirilmesi 1960-1970'li yıllar arasında gerçekleşmiştir. 1971 yılında Richard Falk tarafından kaleme alınan 'Tehlikedeki Gezegen' isimli eser, kaynak kıtlığı ve şiddet üzerinden çevre ve güvenlik arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak, çevresel güvenlik ile ilgili bir literatürün oluşmasına ciddi bir katkı sağlamıştır. 1972 yılında ise Donella Meadows liderliğindeki grubun Roma Kulübü için hazırladığı 'Büyümenin Sınırları' isimli raporda, büyüme politikalarının çevre üzerindeki etkileri ele alınmış ve doğal kaynaklarda bir kıtlık yaşanması ihtimalinden ve bu durumun doğuracağı olası riskinden bahsedilmiştir (Atvur - Vural, 2022).

1977 yılına gelindiğinde Lester Brown ulusal güvenliği yeniden tanımlamaya çalışırken, 1982 yılında Bağımsız Silahsızlanma ve Güvenlik Komisyonu 'Ortak Güvenlik: Bir Silahsızlanma Programı' adlı bir rapor hazırlamış ve bu raporda ilk defa kullanılan ortak güvenlik kavramı, güvenliğin değişen ve dönüşen yapısı vurgulanmıştır. Çevre ve güvenlik arasındaki ilişkiye yönelik en önemli görülen çalışma ise Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından

hazırlanan 'Ortak Geleceğimiz' isimli rapordur. Brundtland Raporu olarak da anılan bu çalışmada, yoksulluk üzerinden çevre ve güvenlik arasında ilişki ele alınmıştır (Kaypak, 2012).

Tablo 1. Çevresel Güvenliğe Yönelik Yaklaşımlar (Atvur - Vural, 2022)

ÇEVRESEL GÜVENLİĞE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR	GELENEKSEL GÜVENLİK (Devlet Merkezli)	İNSANİ GÜVENLİK (İnsan Merkezli)	EKOLOJİK GÜVENLİK (Ekosistem Merkezli)	ORTAK GÜVENLİK (Devlet Merkezli)
TEHDİT TANIMI	Ekolojik Sorunların Ulusal Güvenliğe Yönelik Etkisi	Ekolojik Sorunların İnsan Yaşamına ve Güvenliğine Etkisi	Ekolojik Sorunların Ekosistemlerin ve Gezegenin Bütünlüğüne, Sürdürülebilirliğine Etkisi	Ekolojik Sorunların Uluslararası Güvenliğe Etkisi
AKTÖRLER	Devlet	Bireyler, Toplumlar, Devletler, Uluslararası Örgütler, Sivil Toplum Örgütleri	Bireyler, Toplumlar, Devletler, Uluslararası Örgütler, Sivil Toplum Örgütleri	Devlet, Uluslararası Örgütler, Sivil Toplum Örgütleri
GÜVENLİK NESNESİ	Devlet	Birey	Biyosfer	Devlet Odaklı Uluslararası Sistem

Yukarıda yer alan Tablo 1, çevresel güvenliğe dair yapılan tanımlamalar ve farklı yaklaşımların net bir şekilde anlaşılabilmesi için oldukça açıklayıcı olmuştur. Bu bağlamda Tablo 1’de çevresel güvenliğe yönelik mevcut yaklaşımların neler olduğuna ve bu yaklaşımlardaki tehdit tanımlarına yer verilmiştir. Ayrıca bu yaklaşımların aktörlerinin ve güvenlik nesnelerinin neler veya kimler olduğu da ayrıca açıklanmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde ifade edildiği üzere, güvenlik kavramının zaman içerisinde değişmesi ve dönüşmesi sonucunda, güvenliğin sadece bölgesel değil aynı zamanda küresel bir boyutunun da bulunduğu anlaşılmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde çevresel problemlerin bir güvenlik tehdidine dönüşmesi, güvenliğin küresel boyutunun anlaşılmasında son derece etkili olmuştur.

Güvenliğe küresel bir boyut kazandıran başlıca unsur çevresel tehditlerdir. Bu tehditler içerisinde ise en çok ön plana çıkan ve küresel olarak en büyük güvenlik tehditlerinden biri olarak görülen iklim değişikliği, diğer çevresel problemlere nazaran daha önemli görülmeye başlanmıştır. Bu durumun başlıca sebebi ise çevre problemleri içerisinde insan hayatını ve yaşam standartlarını en çok iklim değişikliğinin etkilemesidir (Sağsen, 2017).

İklim değişikliği, en genel tanımıyla sıcaklık ve hava modellerinde yaşanan uzun vadeli değişimleri ifade etmektedir. Bu değişimler geçmişte doğal sürecin bir parçası olarak dengeli bir

şekilde ilerlerken, Sanayi Devrimi'yle beraber, kömür ve petrol gibi fosil yakıtların yakılarak kullanılmasıyla bu dengeyi bozmuştur. Kömür ve petrol gibi maddelerin yakılması sonucunda ortaya çıkan gazlar, atmosferdeki sera gazı düzeyini arttırmış ve bu durum güneşten gelen ışınların tekrardan uzaya gönderilmesini zorlaştırmıştır. Işınları uzaya geri gönderemeyen dünya ise giderek daha çok ısınmaya başlamıştır (Demir, 2009).

Zaman içerisinde dünya nüfusunun giderek artmasıyla bağlantılı olarak üretim faaliyetleri de artmış ve böylece üretim yapan fabrikaların sayısı da çoğalmıştır. Dolayısıyla bu fabrikaların fosil yakıtları yakarak kullanması, sera etkisini daha da arttırmıştır. Ayrıca nüfus ile bağlantılı olarak sera etkisini arttıracak; ormanların tahribi sonucu atmosferdeki karbondioksitin artması, araba egzozlarından çıkan gazlar, deodorant ve parfümler gibi birçok farklı unsur ortaya çıkmaya başlamıştır. Tüm bu olumsuz koşullar iklim değişikliğinin etkisini giderek arttırmasına yol açmıştır.

İklim değişikliği sonucunda ortaya çıkan çevresel sorunlarının, insan hayatı üzerindeki olumsuz etkileri, artık ciddi bir küresel güvenlik tehdidi olarak algılanmaya başlanmıştır. İklim değişikliği, kuraklık, çölleşme, seller, fırtınalar, salgın hastalıklar, deniz seviyesinde yükselme, gıda güvenliği, biyolojik çeşitliliğin azalması, içilebilir su kaynaklarının kirlenmesi gibi birçok alanda olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmakta ve insanların hayat şartlarını kötü yönde etkilemektedir (Özerdem - Barlas, 2021). Buna bağlı olarak toplumsal, politik ve ekonomik istikrarsızlıklar, düzensiz göç hareketleri, terörizm, su kıtlığı ve kaynak rekabeti gibi unsurlar bölgesel ve küresel güvenliğı tehdit etmeye başlamıştır.

Ayrıca tüm bunlara ek olarak iklim değişikliğinin bir güvenlik tehdidi olarak görülmesi, beraberinde iklim adaleti kavramını da getirmiştir. Bu kavram iklim değişikliği ile ilgili oldukça az bir sorumluluğına sahip olan ülkelerin, iklim değişikliğinin yol açtığı olumsuz sonuçlardan son derece fazla bir şekilde etkilenmesi sonucunda ortaya çıkan adaletsizliğı tanımlamak için kullanılmıştır (Balcılar, 2022). Bu adaletsizliğin önüne geçmek için ise iklim değişikliğine etkisi çok olan ülkelerin, etkisi daha az olan ülkelere kaynak yardımı yapması gerektiğı savunulmuştur. Çünkü kaynakları kısıtlı olan ülkelerin iklim değişikliğindeki etkilerinin az almasına rağmen iklim değişikliğinin yol açtığı sorunlardan etkilenme düzeyi oldukça fazladır.

3. İklim Değişikliğinin Yol Açtığı Güvenlik Tehditleri

Yukarıda ifade edilen tüm bu olumsuz koşullar küresel ısınmanın beraberinde getirdiğı iklim değişikliğinin tüm gezegen açısından bir güvenlik tehdidi olarak algılanmasına neden olmuştur. Ülkeler, toplumlar ve ekosistemler için oldukça ciddi bir güvenlik tehdidine dönüşen iklim değişikliğinin ne gibi problemlere yol açtığını değerlendirebilmek son derece önemlidir.

Bu bağlamda iklim değişikliğinin yol açtığı başlıca güvenlik tehditleri; Göç, kaynak rekabeti ve terörizm, yoksulluk, insan sağlığı, doğal afetler, su ve gıda güvenliğidir. İklim değişikliğinden kaynaklanan bu güvenlik tehditlerinin oluşturduğu etkiler zamanla içerisinde giderek artmış ve günümüzde ise zirveye ulaşmıştır.

3.1. Göç

İnsanların bulundukları bölgelerden iklim koşulları daha iyi olan bölgelere göç etme yönelimleri ilk çağlardan beri var olan bir durumdur. Ancak günümüzde bu eğilimler, iklim değişikliğinin de etkisiyle giderek artmıştır. İklim değişikliğinin beraberinde getirmiş olduğu çevresel problemler,

bölgesel açıdan bazı alanlarda insanların yaşamını sürdürebilmesini olanaksız kılmaya başlamıştır. Bu durum, insanların yaşadıkları bölgeleri terk edip daha yaşanabilir alanlara göç etmelerine neden olmuştur. Böylece iklim değişikliği kaynaklı göç hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu göçler aynı ülke içerisinde başka bir bölgeye olabileceği gibi bir ülkeden başka bir ülkeye doğru da gerçekleşebilmektedir.

Ekilebilir arazilerin kuraklık nedeniyle azalması, bölgesel su kaynaklarının tükenmeye başlaması, deniz seviyesinin yükselmesi ve gıdaya erişimin kısıtlı olması, insanların bulundukları bölgeleri terk ederek, göç etmelerine neden olan başlıca faktörlerdir. Yaşanan yer değiştirme hareketlerinin giderek artması, iklim değişikliğinden kaynaklanan bu göçlerin bölgesel bir problem olmaktan çıkıp, küresel bir soruna dönüşmesine neden olmuştur. Her yıl iklim problemleri nedeniyle yaklaşık kırk milyon insanın yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalmaktadır. 2050 yılında ise toprakta artan çölleşme ile beraber bu rakamın bir milyarı bulacağı ön görülmektedir.

İklim değişikliğinden kaynaklanan göç hareketleri, her ne kadar doğrudan anlaşmazlıklar ve çatışmaların temel faktörü olarak görülme de aslında bu problemlere neden olan unsurlar arasında giderek ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu göçlerle beraber artan nüfus ve değişen etnik yapı toplumsal gerilimi kaçınılmaz kılmıştır. Özellikle kaynak kıtlığının yaşandığı bölgelerde bu gerilim düzeyi artmış ve buna bağlı olarak ciddi güvenlik endişeleri ortaya çıkmıştır (Yılmaz - Navruz, 2019)

İklim değişikliğinden kaynaklanan göçler, hem göç veren hem de göç alan ülkeler için ciddi güvenlik tehditlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Göç veren ülkelerde azalan genç nüfus ve tükenen ekonomik kaynaklar ile beraber oluşan otorite boşluğu, devlet dışı örgütlerin yapılanmasına uygun bir ortam sağlamış ve bu durum ciddi bir güvenlik tehdidi olarak ortaya çıkmıştır. Göç alan ülkelerde ise mevcut etnik ve demografik yapısının bozulmasıyla birlikte toplumsal huzur bozulabilir, hatta bu ülkeler olası bir iç savaş tehlikesiyle bile karşı karşıya kalabilirler.

Bu göçlerin oluşturduğu güvenlik tehditleri, sadece iç savaşı tetikleyecek unsurdan oluşmamaktadır. Uluslararası alanda bu mültecilerin durumunun ne olacağı ve hangi bölgelerde bu mültecilerin ikamet edeceği gibi konulara dair yapılan müzakere ve pazarlıkların sonuç vermemesi halinde, bu göç hareketleri uluslararası bir savaşa dahi kapı açabilecek düzeyde bir tehlike oluşturmaktadır. İklim değişikliğinden dolayı göç eden mülteciler ise literatürde iklim mültecileri olarak yeni bir adlandırma yapılmıştır.

İklim değişikliğinden kaynaklanan göçlerin en sık görüldüğü yerlerin başında Afrika ve Güney Asya gelmektedir. Türkiye ise iklim değişikliği kaynaklı göçlerin hem kaynağı hem de hedefidir. Ayrıca Türkiye'nin Suriye'de aldığı göç de sadece savaş kaynaklı değil aynı zamanda iklim değişikliği kaynaklıdır. İklim değişikliği sonucunda topraktan elde edilen ürünlerin azalması halkları fakirleştirmiş bu durum da isyanlara ve devletlere karşı örgütlenmelere sebebiyet vererek ülkeleri, iç savaşa kadar giden zorlu süreçlerin içerisinde sürüklemiştir.

3.2. Kaynak Rekabeti ve Terörizm

Yeryüzünde var olan doğal kaynakların, iklim değişikliği ile beraber giderek azalması, bu kaynaklara erişim için mücadele içerisinde bulunan ülkeler arasında var olan rekabetin artmasına yol açmıştır. Özellikle gıda, su ve enerji tedarikinde yaşanan zorluklar ülkeler için ciddi bir güvenlik tehdidi olarak görülmeye başlanmıştır. İklim değişikliği ile beraber yaşanan kuraklığın yanı sıra tarım alanlarında yaşanan çölleşme, içilebilir su kaynaklarına ve gıdaya erişimi giderek zorlaştırmıştır.

Örneğin Nijerya'da bulunan Çad Gölünün kurumasıyla beraber bölgede yaşayan insanlar, kaynaklar için zorunlu olarak rekabet etmek durumunda kalmışlardır. Ayrıca Arktik bölgesinin iklim değişikliği sonucunda ulaşılabilir bir bölge haline gelmesi, bu bölgede var olan değerli maden ve enerji kaynaklarının çıkartılma olanağının artması, büyük güçlerin bölgesel ve küresel rekabetini tırmandırmıştır.

İklim değişikliğinden kaynaklanan bir diğer güvenlik tehdidi ise terörizmdir. İklim değişikliği ile beraber çölleşen topraklar fakirliğe yol açmış, fakirlik ise beraberinde toplumsal bir çöküşü getirmiştir. Bu topraklar aynı zamanda sel ve kuraklığın daha sık yaşanmasına sebebiyet verirken, şehirlerde kitlesel göç hareketlerinin artmasına sebebiyet vermiştir. Bu koşullar, radikal grupların örgütlenmesi için elverişli bir ortam yaratmıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere Ortadoğu'da ortaya çıkan terörist gruplar bu durum için verilebilecek en doğru örnektir.

3.3. Yoksulluk

İklim değişikliğinin yol açmış olduğu güvenlik tehditleri arasında yoksulluk oldukça önemli bir yer tutmaktadır. İklim değişikliğinin getirmiş olduğu tehlikeler, öncelikle yoksulluk içerisinde yaşayan insanların hayatını olumsuz bir şekilde etkilemekte ve bu insanların kaygı duyduğu durumların giderek artmasına sebebiyet vermektedir. İklim değişikliği ile beraber tarımsal alanlarda kuraklıktan kaynaklı olarak ürün hasadının azalmasıyla birlikte gıda fiyatlarının artması, yoksul insanların gıdaya ulaşımını zorlaştırmaktadır (Vural, 2018). Ayrıca iklim değişikliği kaynaklı olarak ortaya çıkan doğal afetlerde en büyük zararı yine yoksul insanlar görmektedir.

Yoksulluk içerisinde yaşayan insanların iklim değişikliği kaynaklı problemlerden nasıl etkilendikleri yukarıda ifade edilmiştir. Buna ek olarak insanların yoksullaşmasında iklim değişikliğinin önemli bir rolü olduğunu söylemek mümkündür. İklim değişikliğinin etkileri henüz günümüzdeki kadar olumsuz sonuçlara yok açmamışken, kendi tarlasından son derece yüksek verim ile ürün toplayabilen insanlar, iklim değişikliğinin yıkıcı etkilerinin artmaya başlamasıyla ortaya çıkan kuraklık ve çölleşme gibi nedenler ötürü topraklarından oldukça düşük bir verimle ürün toplayabilmişlerdir. Buna bağlı olarak insanlar yoksullaşmaya başlamıştır. Ayrıca iklim değişikliği kaynaklı doğal afetlerin sebep olduğu yıkımlar, afetin gerçekleştiği bölgede yaşayan insanların evlerine, arabalarına ve eşyalarına son derece ciddi hasarlar verdiği için insanların yoksullaşmasına neden olmuştur.

Yoksullaşan insanlar her zaman için göç etmeye, radikal gruplara katılmaya ve suç işlemeye eğilim göstermektedir. Örneğin Boko Haram örgütü Nijerya'da ortaya çıkmış ve bu bölgede iklim değişikliği kaynaklı yoksulluk probleminin yaygın olduğu alanlarda, fakir ailelerin mensubu olan

gençleri bünyesine dâhil ederek büyümüştür. Bu bağlamda iklim değişikliğinin yol açmış olduğu güvenlik problemlerinden biri olarak yoksulluğun gösterilmesi son derece etkili ve önemlidir.

3.4. İnsan Sağlığının Bozulması

İklim değişikliğinin yol açtığı güvenlik tehditlerinin en önemli kaynaklarından biri de insan sağlığıdır. Güvenlik açısından insan sağlığının korunması temel prensiplerden başında gelmektedir. İklim değişikliği ile beraber öncelikle insan sağlığı üzerinde doğrudan olumsuz etkiler oluşturan hava kirliliği, insanlar üzerinde başta kanser olmak üzere birçok solunum yolu hastalıklarına neden olmaktadır.

İklim değişikliğine bağlı olarak kuraklığın artmasıyla beraber tarım alanlarında gübre ve yoğun zirai ilaçların kullanılması sonucunda hem yeraltı suları kirlenmekte hem de tarım ürünlerinin üzerinde kalan glifosat gibi insan sağlığı açısından son derece zararlı kimyasallar insanlar tarafından tüketilmektedir. Bu durum insan sağlığının bozulmasındaki en önemli etkenlerden biridir.

Ayrıca iklim değişikliğine bağlı olarak doğal afetlerin artmasıyla beraber ortaya çıkan kasırga ve su baskınlarında birçok insan yaşamını yitirmiştir. Buna ek olarak artan kuraklığa bağlı olarak toprakta yaşanan çölleşmenin hızlanmasıyla birlikte ortaya çıkan toz fırtınalarını insanların solumuş olduğu havadaki zararlı partikülleri arttırarak olumsuz sağlık durumlarının ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir.

3.5. Doğal Afetler

İklim değişikliğinin etkilerinin artmasıyla birlikte doğal afetlerin yaşanma sıklığı ve yıkıcılığı giderek artmıştır. Özellikle sera gazı emisyonu atmosferde var olan mevcut emisyon yoğunluğunu arttırarak, yağış ve sıcaklık gibi iklim unsurları üzerinde önemli etkiler oluşturmaktadır. Bu unsurlarda yaşanan değişiklikler, doğal afetlerin sıklığının artmasına neden olmuştur (Kovancı - Karakoç, 2019). Doğal afetlerin sıklaşması ise bu afetlere bağlı oluşabilecek tehlikeleri arttıran bir durumdur. Buna bağlı olarak doğal afetler, iklim değişikliğinin yol açtığı güvenlik tehditlerinden biri olarak ele alınmıştır.

Askeri tehditlerden sonra doğal afetler, ulusal güvenlik açısından en büyük tehdit unsurlarında biri olarak görülmektedir. Doğal afetler sonucunda meydana gelen insani ve ekonomik kayıplar, ülkeleri güvenlik anlamında bir teyakkuz haline sokmaktadır. Özellikle iklim değişikliğinin yol açtığı problemlerden oldukça yoğun bir şekilde etkilenen bölgelerde, doğal afetlerin yaşanma sıklığı ve şiddeti daha fazla olduğu için iklim güvenliğine dair birtakım plan ve eylemlerin hayata geçirilmesi kritik bir önem taşımaktadır (Kovancı - Karakoç, 2019).

3.6. Su Temini

İklim değişikliğinin yol açtığı önemli güvenlik tehditlerinden biri de su teminidir. Tatlı su kaynakları insan hayatı açısından şüphesiz en önemli unsurdur. Ancak iklim değişikliği, hidrolojik döngüleri bozarak, içilebilir su kaynaklarının kalitesini etkilemiş ve bu kaynaklara yönelik birtakım riskler doğurmuştur. Deniz seviyesinin yükselmesi, aşırı sıcaklık, sel ve kuraklık gibi iklim değişikliğinden kaynaklanan bu doğa olayları, su kaynaklarının kirlenmesine neden

olmaktadır. İçilebilir su kaynaklarında yaşanan bu kirlenme, suya bağlı birçok hastalığın yayılmasına sebebiyet vermektedir (UNEP, 2022).

İklim değişikliğine bağlı olarak, içilebilir su kaynakları giderek azalmakta ve buna zıt bir şekilde dünya nüfusu giderek artmaktadır. Artan bu nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için tarım ve sanayi gibi alanlarda su kullanımı artmıştır. Bu durum tatlı su kaynaklarının giderek azalmasına yol açmıştır. İklim değişikliğinin etkisiyle yaşanan aşırı iklim olayları, su kaynakları üzerindeki baskıyı daha da arttırmıştır. Su teminin konusunda yaşanan tüm bu problemler, yukarıda ifade edildiği gibi başta salgın hastalıklara sonra ise açlığa, çatışmalara ve kitlesel göçlere sebebiyet vererek, küresel barışa yönelik ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (STM, 2021). Böylece iklim değişikliğinin yol açtığı problemler, su teminin bir güvenlik problemine dönüşmesine neden olmuştur.

3.7. Gıda Tedariği

Gıda tedariği, iklim değişikliğinin yol açtığı problemler sonucunda bir güvenlik tehdidi olarak görülmeye başlanmıştır. Çünkü iklim değişikliği ile beraber yer küre giderek ısınmaya başlamış, buna bağlı olarak toprağın yapısını bozacak aşırı iklim olayları gerçekleşmiştir. Yaşanan kuraklıklar ve seller toprağın yapısını bozarak çölleşmeye neden olmuştur. Bu durum toprağın verimliliğini azaltarak, elde edilecek ürün miktarında dramatik düşüşler yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Böylece küresel anlamda bir gıda tedariği problemi ortaya çıkmaya başlamıştır.

Gıda da tıpkı su gibi insan yaşamının ana maddelerinden biri olduğu için küresel anlamda bir güvenlik tehdidinde dönüşmüştür. Çünkü su ve gıda tedariğinde yaşanacak olası bir problem, doğrudan insan hayatını etkileyeceği için ülkelerin bu konudaki kırılganlığı son derece yüksektir. Bu kırılganlığın beraberinde gerilim ve çatışmayı getirmesi hiç de uzak olmayan bir ihtimaldir.

Son yıllarda iklim değişikliği ile gıda güvenliği ve temini arasındaki ilişkiyi açıklamak için yapılan akademik çalışmalarda erişilebilirlik, sağlanabilirlik, yeterlilik ve kabul edilebilirlik gibi kavramların ön plana çıktığı görülmüştür. İklim değişikliğinin ortaya çıkardığı olumsuz etkilerle beraber, ekilebilir tarım alanları giderek azalmış ve ürün rekoltesi düşmüştür. Ayrıca yine iklim değişikliğinin yol açtığı kuraklığa bağlı olarak, tarımsal ürünlerde yaşanan hasere artışı ve hayvanlarda görülen hastalıklar, gıda fiyatlarının giderek yükselmesine neden olmuştur. Bu durum gıdaya erişimi zorlaştırarak, gıda tedariğinin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur (Paçacı, 2019).

4. İklim Değişikliği Kaynaklı Güvenlik Tehditlerine Karşı Alınabilecek Önlemler

İklim değişikliğinin yol açtığı problemler nedeniyle ortaya çıkan güvenlik tehditleri yukarıda detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ancak bu güvenlik tehditlerinin neler olduğunu ortaya koyduktan sonra bunları önlemek için ne gibi tedbirlerin alınması gerektiğini ortaya koymak son derece önemlidir.

Bu bağlamda küresel bir güvenlik tehdidi olarak görülen iklim değişikliğine karşı alınacak önlemlerin, küresel boyutlarda ve ortak bir iş birliği çerçevesinde karara bağlanması gerekmektedir. Aksi takdirde her bir ülkenin tek başına bu sorun ile baş edebilmesi mümkün olmayacaktır. İklim değişikliğinin etkilerini azaltabilmek adına ilk atılması gereken adım sera gazı

emisyonlarının azaltılarak, doğa dostu yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılmasıdır.

İklim değişikliğinin yol açtığı güvenlik tehditlerinin önlenmesi adına şunlar yapılmalıdır; (Ak, 2017)

- Ulus – devletin iklim değişikliği üzerindeki rolü ve etkisinin sorgulanması,
- İklim değişikliğinden kaynaklanan çatışmaların önlenmesi ve diplomasiin ön plana çıkartılması,
- Ekolojik denge ve biyolojik çeşitliliğin korunması,
- Küresel ve bölgesel düzeyde yapılacak iş birliklerinin desteklenmesi,
- İklim değişikliğinin etkilerinin arttırabilecek askeri faaliyetlerin kısıtlanması,
- Yoksulluğu azaltacak tedbirlerin alınması,
- Sürdürülebilir ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi,
- Dengesiz nüfus artışları karşısında oluşabilecek olumsuz etkilerin önlenmesi
- Demokrasi ve insan haklarına önem verilmesi
- İklim kaynaklı göçlere karşı sınır tedbirlerinin genişletilmesi
- Kaynak güvenliğini sağlanması,

Yukarıda ifade edilen maddelere ek olarak; su ve gıda gibi temel kaynaklarının israfının önlenmesi ve adaletli bir şekilde dağıtılabilmesi için yeni bir düzenin kurulması son derece gerekli ve önemlidir. Ayrıca iklim değişikliğinin artan etkileri doğal afetlerin yıkıcılığını arttırdığı için afet yönetimi planlarının gözden geçirilip, yeniden düzenlenmesi son derece önemlidir. Son olarak iklim adaletinin sağlanmasına yönelik küresel düzeyde bir farkındalık oluşturulmasının ve iklim değişikliğine uyum sağlayabilmek adına birtakım eylem planlarının hazırlanmasının oldukça önemli olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

Sonuç

Tarihsel süreç içerisinde güvenlik anlayışının dönüşmesi ve kapsamının genişlemesiyle paralel olarak, iklim değişikliğinin yol açtığı çevresel problemlerin, toplumlar ve devletler üzerindeki olumsuz etkisi de giderek artmıştır. Artan bu olumsuz etkiler zamanla, güvenliğin de kapsamının genişlemesiyle beraber, bir güvenlik tehdidi olarak görülmeye başlamıştır. Özellikle 60'lar ve 70'lerden sonra, iklim değişikliği ve güvenlik arasındaki ilişkiyi daha net bir şekilde anlayabilmek için yapılan akademik çalışmalar artmaya başlamıştır.

Konu ile ilgili literatürde yapılan çalışmalarda genel olarak iklimin bir güvenlik tehdidine dönüştüğü vurgulanmış ancak bu tehditlerin neler olduğu ve ne gibi etkilere yol açabileceği net bir şekilde ortaya koyulamamıştır. Yapılan bu çalışma, ilgili literatürde yer alan bu eksikliğin doldurulması açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda iklim değişikliğinden kaynaklanan güvenlik tehditlerinin sınıflandırılması ve etkilerinin ortaya koyulması, bu konuda yapılacak olan diğer çalışmalara katkı sağlayabilmek açısından son derece önemlidir.

Bu alandaki benzer çalışmalar genellikle iklim değişikliğinin tetiklediği göç hareketleri, su ve gıda kaynaklarına erişimde yaşanan zorluklar ve rekabet, doğal afetlerin sıklığı ve şiddetindeki

artış ve bunların toplumsal ve ekonomik yansımaları gibi benzer güvenlik sorunlarına odaklanmaktadır. Ancak bu makalenin özgün katkısı, literatürdeki bu genel eğilimin ötesine geçerek iklim değişikliğinden kaynaklanan çeşitli güvenlik tehditlerini sistematik bir şekilde sınıflandırması ve bu tehditlerin potansiyel etkilerini daha belirgin bir biçimde ortaya koyma gayretidir. Çalışma, iklimin bir güvenlik tehdidine dönüştüğü yönündeki genel kabulü derinleştirerek, bu tehditlerin neler olduğu ve hangi sonuçlara yol açabileceği konusundaki bilgi boşluğunu doldurmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, çalışmanın tehditleri kategorize etmesi ve olası etkilerini detaylandırması, alandaki diğer araştırmalara kavramsal bir çerçeve sunması açısından önem taşımaktadır

Çalışma kapsamında iklim değişikliği ve güvenlik arasında var olan ilişkinin boyutları ortaya koyulmuştur. Bu ilişkinin boyutları ele alındıktan sonra iklim değişikliğinin yol açtığı güvenlik tehditleri ve bu tehditlerin ne gibi sorunlar doğurabileceği değerlendirilmiştir. Bu bağlamda önce iklim değişikliği kaynaklı göçlerin, ülkelerin etnik ve demografik yapısını bozarak, toplumsal huzuru sekteye uğrattığı tespit edilmiştir. İklim nedeniyle göç veren ülkelerde ise radikal örgütlenmeler açısından ideal bir alan olduğu için bu bölgelerde terörizmin başka bir güvenlik tehdidi olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Ayrıca iklim değişikliği nedeniyle doğal kaynakların azalması ülkeler arasında kaynak rekabetini arttırmış ve bu durum ciddi bir güvenlik tehdidi olarak ortaya çıkmıştır.

İklim değişikliği kaynaklı en kritik güvenlik tehditlerinden bir diğeri ise insan sağlığının bozulmasıdır. Artan kuraklık ve toprakta yaşanan çölleşme ile beraber azalan ürün verimliliğini arttırmak için kullanılan zararlı gübreler ve zehirli kimyasallar hem gıda maddelerini hem de yeraltı sularını kirlettiği için insan sağlığını son derece olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Ayrıca iklim değişikliğinin etkisi ile beraber artan hava kirliliği ve toz fırtınaları insan sağlığı etkileyen bir başka problemidir. İnsan sağlığını doğrudan etkilemesi açısından bu problem bir güvenlik tehdidi olarak ele alınmıştır.

Yapılan bu çalışmada yoksulluk iklim değişikliği kaynaklı güvenlik tehditlerinden biri olarak ele alınmıştır. Bunun sebebi ise iklim değişikliğinin beraberinde getirdiği olumsuz koşulların insanları yoksullaştırması ve yoksullaşan bu insanların, terör örgütlerine katılarak bir gelir ve statü elde etme çabasına girmesi, ciddi bir güvenlik tehdidi doğurmuştur. Buna ek olarak doğal afetler ise getirmiş olduğu yıkıcı sonuçlar nedeniyle iklim kaynaklı bir güvenlik tehdidi olarak ele alınmıştır.

İklim değişikliğinin bir etkisi olarak içilebilir su kaynaklarının giderek azalması ve gıda üretiminde ciddi problemlerin yaşanması, bu iki unsurun bir güvenlik tehdidi olarak ele alınmasına neden olmuştur. Su ve gıda insan yaşamının devam edebilmesi açısından temel unsurlar olduğu için bunların temini ve tedarikinde yaşanacak en ufak bir aksaklığın oldukça ciddi sorunlara, gerilimlere ve hatta çatışmalara yol açabileceği ön görülmüştür. Bu sebeple yukarıda ifade edilen unsurların temin ve tedariki bir güvenlik problemi olarak değerlendirilmiştir.

Son olarak çalışma kapsamında iklim değişikliğinin yol açtığı güvenlik tehditlerine karşı alınabilecek önlemlerin neler olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle; iklim değişikliğine karşı küresel iş birliklerinin sağlanması, ekolojik dengenin korunması, yoksulluğun azaltılarak iklim adaletinin sağlanması gibi çözümlerin son derece etkili olacağı tespit edilmiştir. Ayrıca iklim kaynaklı göçlerin önlemek için sınır tedbirlerinin alınması, adaletli bir kaynak dağılımı yaparak,

kaynak güvenliğinin sağlanması, sürdürülebilir ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi, su ve gıda başta olmak üzere temel insani kaynakların israfının önlenmesi, bu kaynakların temin ve tedarikinde oluşabilecek aksaklıkların giderilmesi atılabilecek önemli adımlar olarak görülmüştür. Tüm bunlara ek olarak iklim değişikliği ile beraber yıkıcılığı artan doğal afetler yönelik, mevcut afet planlarının gözden geçirilerek yeniden güncellenmesi ve iklim değişikliğine uyum sağlayabilmek adına bölgesel ve küresel düzeyde eylem planlarının hazırlanmasının son derece önemli olacağı düşünülmüştür.

Sonuç olarak iklim değişikliği kaynaklı güvenlik tehditlerinin çok yakın bir gelecekte etkisini son derece hızlı bir şekilde arttıracığı ve buna bağlı olarak ifade edilen çözüm önerinin zaman içerisinde yetersiz kalarak, ulusal ve uluslararası alanda çok daha radikal tedbirlerin alınmasının kaçınılmaz olacağı ön görülmektedir. Alınması gereken bu radikal tedbirlerin konu ile ilgili uzman akademisyenler tarafından açık yüreklilikle ifade edilmesi ve bu tedbirlere karşı insanlarda oluşabilecek tepkilerin dizginlenebilmesi için şimdiden önlem alınmasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

Bu alandaki benzer çalışmalar genellikle iklim değişikliğinin tetiklediği göç hareketleri, su ve gıda kaynaklarına erişimde yaşanan zorluklar ve rekabet, doğal afetlerin sıklığı ve şiddetindeki artış ve bunların toplumsal ve ekonomik yansımaları gibi benzer güvenlik sorunlarına odaklanmaktadır. Ancak bu makalenin özgün katkısı, literatürdeki bu genel eğilimin ötesine geçerek iklim değişikliğinden kaynaklanan çeşitli güvenlik tehditlerini sistematik bir şekilde sınıflandırması ve bu tehditlerin potansiyel etkilerini daha belirgin bir biçimde ortaya koyma gayretidir. Çalışma, iklimin bir güvenlik tehdidine dönüştüğü yönündeki genel kabulü derinleştirerek, bu tehditlerin neler olduğu ve hangi sonuçlara yol açabileceği konusundaki bilgi boşluğunu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın tehditleri kategorize etmesi ve olası etkilerini detaylandırması, alandaki diğer araştırmalara kavramsal bir çerçeve sunması açısından önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Ak, Tarık. *Çevresel Güvenlik*. Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık, 2017.
- Atvur, Senem - Vural, Çağla. “Çevresel Güvenlik”. *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik*. 309–320, 2022.
- Balcılar, Ayşe Nur. “İklim Adeleti Bağlamında Sınırlar ve İklim Göçü”. *Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi* 2/1 (2022), 0–1.
- Baldwin, David A. “The Concept of Security”. *Review of International Studies* 23/1 (1997), 5–26.
- Baysal, Başar. “Güvenlik Kavramı ve Güvenliğin Dönüşümü”. *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik*. 3–11, 2022.
- Baysal, Başar - Lüleci, Çağla. “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi Copenhagen”. *Journal of Materials Science* 11/22 (2015), 61–96. <https://doi.org/10.1007/PL00020660>
- Buzan, Barry. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. ECPR Press, 1991.
- Demir, Aysun. “Küresel İklim Değişikliğinin Biyolojik Çeşitlilik ve Ekosistem Kaynakları Üzerine Etkisi”. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi* 1/2 (2009), 37–54.
- Kaypak, Şafak. “Güvenlikte Yeni Bir Boyut; Çevresel Güvenlik”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8 (2012), 1–22.
- Kovancı, Ezgi - Karakoç, Duygu Yıldız. “Bir Güvenlik Tehdidi Olarak İklim Değişikliği”. *ASSAM Uluslararası 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı*, 344–357.
- Martin, Craig. “Climate Change and Global Security: Framing an Existential Threat”. *AJIL Unbound* 116 (2022), 248–253. <https://doi.org/10.1017/aju.2022.39>
- Özerdem, Füsun - Barlas, Burhan. “Kopenhag Okulu Çerçevesinde 2020 ve Sonrası Dünya Politikasının Yeni Sorunu: İklim Değişikliği ve İklim Göçmenleri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/41 (2021), 273–302.
- Paçacı, Gülcan. *Dünya’da ve Türkiye’de İklim Değişikliği Kaynaklı Gıda Güvenliği Sorunu*. Kocaeli Üniversitesi, 2019.
- Sağsen, İlhan. “Uluslararası İklim Değişikliği Müzakereleri: Çevre Duyarlılığı Mı Yoksa Yeni Bir Uluslararası Rekabet Alanı Mı?” *Alternatif Politika*.
- Schubert, R. vdğ.. *Climate Change as a Security Risk*. Earthscan, 2009.
- Smith, Michael E. *Uluslararası Güvenlik*. Ankara: Felix Kitap, 2020.
- STM. *SU GÜVENLİĞİ I: Sürdürülebilirlik ve İklim Değişikliği Bağlamında Dünyadaki Mevcut Durum ARAŞTIRMA RAPORU KASIM 2021* (2021).
- Ullman, Richard H. “Redefining Security”. *International Security* 8/1 (1983), 129–153.

- UNEP. “Climate Change and Security Risks”. 2022. <https://www.unep.org/explore-topics/disasters-conflicts/what-we-do/disaster-risk-reduction/climate-change-and-security>
- Veysal, Çetin. *Savaşın Felsefesi*. Etik Yayınları, 2010.
- Vural, Çağla. “Küresel İklim Değişikliği ve Güvenlik”. *Güvenlik Bilimleri Dergisi* 7/1 (2018), 57–85. <https://doi.org/10.28956/gbd.422726>
- Wæver, Ole. “On Security”. *Securitization and Desecuritization*. I Ronnie D. Lipschutz (Red.) *On Security*. ed. Columbia University Press, 1995.
- Yılmaz, Fırat Harun - Navruz, Mücahit. “Küresel İklim Değişikliği, İklim Mültecileri ve Güvenlik”. *ASSAM Uluslararası 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı 13*. *Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı 13/13* (2019), 255–270.

E-ISSN : 3023-4417

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Article Type : Research Article

Yıl: 2025 Sayı: 4

Yayın Tarihi: 15.04.2025

Geliş Tarihi : 10.02.2025

Kabul Tarihi: 14.04.2025

Year: 2025 Issue: 4

Veli Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi *Hifz along with Formal Education Project According to Parents' Opinions*

Abdüssamet Cingöz

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
abdussametcingoz@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7807-9201>

Abdurrahman Hendek

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Doç. Dr.
abdurrahmanhendek@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2832-3445>

Atıf/Citation

Cingöz, Abdüssamet-Abdurrahman Hendek. "Veli Görüşlerine Göre Örgün
Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi". *Nouns Academy Journal* 4 (2025), 54-74.
[10.5281/zenodo.15210180](https://doi.org/10.5281/zenodo.15210180).

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-
NonCommercial License altında
lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative
Commons Attribution-NonCommercial
License

İntihal/ Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımı ile
taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by
iThenticate and no plagiarism detected.

Araştırma & Yayın Etiği/Research & Publication Ethics

Bu makale en az iki hakem tarafından
incelenmiştir. Yayın etiği ihlalleri yazarın
sorumluluğundadır.

This article has been reviewed by at least two
referees. Violations of publication ethics are the
responsibility of the author(s).

Öz

2014 yılından itibaren uygulanmaya başlanan Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi, hafızlık eğitimine yeni bir boyut kazandırmıştır. Uzun ve meşakkatli bir eğitim olan hafızlık eğitimi, örgün eğitim kapsamında gündüzlü olduğunda ebeveynlerin sürecin içerisinde aktif olmasını gerektirmektedir. Veli görüşlerine göre Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesinin değerlendirildiği lisansüstü çalışmanın verilerine dayalı olarak hazırlanan bu makalede özellikle projenin öğrenci ve aile açısından ne gibi deneyimler ve etkiler ortaya çıkardığı üzerinde durulmuştur. Çalışmada; nitel araştırma desenlerinden durum çalışması uygulanmıştır. Bu çerçevede, Sakarya ve Düzce illerinde Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi kapsamında hafızlık eğitimi görmüş-gören öğrencilerin ebeveynleri (34) ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Çalışmada; öğrenciler açısından sürecin yoğunluğu nedeniyle sosyal açıdan sınırlanma, akademik eğitimin ikinci planda kalması ve ders durumuna endeksli psikolojik tutumlarda değişiklikler olması gibi olumsuz durumlar, buna karşılık manevi hassasiyetin artması ve diğer aile bireylerine örneklik teşkil etmesi gibi olumlu deneyimler veli görüşlerinde ön plana çıkmıştır. Aile bireyleri açısından ise Kur'an ile daha fazla hemhal olmanın ortaya çıkardığı manevi iklime karşılık çocuklarının ev ödevlerine destek olma yükümlülüklerinden dolayı aile bireylerinin sosyal yaşantılarının olumsuz etkilenmesi zikredilen problemler arasındadır. Olumsuz deneyimlere rağmen velilerin, çocuklarının hafızlık eğitimini destekledikleri ve çocuklarının hafızlık eğitimine devam etmesini arzu ettikleri ise not edilmelidir. Ebeveynlere yönelik, hafız ebeveyni olmanın sorumluluklarını içeren içerikler hazırlanarak, karşılaştıkları sorunlarla başa çıkmalarına ve çözüm üretmelerine destek olunabilir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık, Diyanet İşleri Başkanlığı, Veli

Abstract

In Türkiye, official Quran hifz/memorization is conducted by the Presidency of Religious Affairs. The Department of Quran Memorization Training within the Presidency of Religious Affairs provides this training largely in boarding Quran courses. However, with the protocols signed between the Ministry of National Education and the Presidency of Religious Affairs, since 2014 the Hifz/Memorization along with Formal Education Project, which offers the opportunity to memorize the Quran at the lower secondary school level within the scope of formal education, has brought a new dimension to Quran memorization education in Türkiye. The project is committed to providing students with hifz education and a qualified academic education without losing time from their academic education, family and social environment. Hifz, which is a long and arduous education, requires parents to be active in the process when it is conducted during the daytime education within the scope of formal education. In fact, the main difference of the hifz education in this project from the classical hifz education is that it is done daytime together with formal education. There are many studies on Hifz along with Formal Education Project. However, most of these studies have been conducted with students, administrators, teachers, and hifz instructors. Although there are a few studies that include the parents of students, there is no study conducted with parents only. This study, which contains the opinions and suggestions of parents, will contribute to the field in this respect. This article, prepared based on the data of a postgraduate study evaluating the Hifz with Formal Education Project according to the opinions of parents, focuses on the experiences and effects of the project on student and family life. In the study; a case study, one of the qualitative research designs, was applied. In this context, interviews were conducted with parents (34) of students who received or are receiving hifz education within the

scope of the Hifz along with Formal Education Project in Sakarya and Düzce provinces. The data were analyzed with descriptive analysis. In the study; it was found that receiving education in the project had positive and negative effects on both the family and the student from the parents' perspective. In terms of students, negative situations such as social limitation due to the intensity of the process, academic education remaining in the background and changes in psychological attitudes were highlighted by the participants. However, the participants also stressed the positive experiences such as increasing spiritual sensitivity, psychological and personal gains and setting an example for other family members. In terms of family members, the negative impact on the social lives of family members due to their obligation to support their children with their homework is mentioned. Moreover, the spiritual climate created by being more familiar with the Quran is mentioned as a one of the most vital positive experiences. In terms of economy, the participants suggested that the project had no negative economic impact other than standard education expenses. It should be noted that despite all these negativities, parents support their children's education in memorization and want their children to continue their education in memorization. Because the most prominent feature that distinguishes these schools from other Imam Hatip middle schools is hifz education. The main goal of the parents who apply to the project is for their children to complete their hifz education without falling behind in their academic education and graduate as hafiz. When it comes to the future education of children, it is understood that families largely prefer Imam Hatip High Schools so that their children can preserve their memorization of the Quran. As a result of the research, various suggestions were made for the development of the Hifz along with Formal Education Project. For example, by organizing programs or preparing content for parents that include the responsibilities of being a Hafiz parent, parents can be made aware of the process. These contents can be delivered to those who want to be Hafiz parents in advance. In this way, it can be beneficial for parents to cope with the problems they will experience during the Hifz along with Formal Education Project.

Keywords: Religious Education, Hifz along with Formal Education Project, Presidency of Religious Affairs, Parents

Giriş¹

Kur'an-ı Kerim'in tamamının ezberlenmesine "hafızlık", ezberleyen bireye ise "hafız" denilmektedir (Bozkurt, 1997). Hafızlık; filolojik açıdan da muhafaza eden, koruyan manasıyla Kur'an-ı Kerim'in zihinlerde ve kalplerde korunması anlamını taşımaktadır (TDK, 2023). Hafızlık eğitimi, Asr-ı saadetten günümüze kadar gerek kurumsal olarak gerek bireysel olarak yapılmaya devam etmektedir. İlk olarak Peygamber efendimiz (sav)'in Cibril (as) ile mukabelesi ile başlayan hafızlık; dönemin şartlarının da etkisi ve Müslümanların ilgisi ile birlikte yaygınlaşmaya başlamıştır. İlerleyen süreçte dini ilimler ve hafızlık eğitimi ihtiva eden Dârul Kurra ve Dârul Huffaz gibi kurumların kurulması ile birlikte hafızlık eğitimi kurumsallaşmaya başlamıştır (Bozkurt, 1993). Süreç içerisinde hafızlık; dinin anlaşılması ve hayata tatbiki bağlamında diğer dini ilimler gibi İslam eğitiminin bir parçası olarak görülmüştür. Bu yönleri sebebiyle hafızlık bazı âlimler tarafından hükmen farz-ı kifâye olarak da nitelendirilmiştir (Toker, 2017).

¹ Bu çalışma, 2024 yılında tamamlanmış olan "Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesinin Veli Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinin verilerine dayalı olarak hazırlanmıştır.

Hafızlık eğitimi; bulunduğu zamanın dinamikleri doğrultusunda inişli çıkışlı süreçler geçirmekle birlikte günümüze kadar canlılığını korumuştur. Günümüzde -yöntem ve uygulama olarak farklılıklar arz etmekle birlikte- Müslüman toplumlarda hafızlık eğitimi yapılmaya devam edilmektedir. Ülkelerin gelenekleri ve yönetim şekilleri bu farklılıkları etkileyen faktörlerdendir. Dünya genelinde hafızlık eğitimi genel olarak klasik yöntemle yapılmaktadır. Bununla birlikte; Ürdün, Sudan, Somali, Arabistan ve Endonezya gibi örgün eğitim kapsamında hafızlık eğitimi yapan ülkeler de bulunmaktadır (Şahin Aynur, 2015).

Günümüzde Türkiye’de hafızlık eğitimi resmî ve özel kurumlar aracılığıyla yapılan bir eğitimidir. Özelde dini cemaatlerin bünyesinde yapılagelen hafızlık eğitimi, resmi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı’nın (DİB) Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Hafızlık Eğitimi Daire Başkanlığı uhdesindeki Kur’an kurslarında yapılmaktadır.

Ülkemizde hafızlık eğitimi yatılı ve gündüzlü eğitim olarak iki şekilde yapılmaktadır. Yaygın din eğitimi kapsamında olan Kur’an kursları büyük oranda yatılı olarak hafızlık eğitimi vermektedir. Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi kapsamındaki kurslarda ise gündüzlü hafızlık eğitimi ön plana çıkmaktadır. Esasen bu projedeki hafızlık eğitiminin klasik hafızlık eğitiminden en başat farkı gündüzlü ve örgün eğitimle birlikte yapılıyor olmasıdır.

Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi; Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve DİB arasında yapılan protokoller² ile 2014 yılından itibaren faaliyete başlamış ve hafızlık eğitimine yeni bir boyut kazandırmıştır. Başta pilot olarak birkaç ilde açılan proje okullar tanınıp ilgi görmeye başlaması ile birlikte sayıları artmıştır. Hâlihazırda Türkiye’de İmam Hatip Ortaokulu olarak 177 Hafızlık Projesi Okulu (Hafız İHO) bulunmaktadır. Bu okullardan 58’i Hafız İHO, 119’u ise gerekli şartları sağladığında projeye dâhil edilecek olan okullardır.³ Aynı zamanda bu okullar sınav ile öğrenci kabul eden okullar arasında yer almaktadır.

MEB ve DİB işbirliği ile eğitim yapmaya devam eden proje; öğrenciye akademik eğitimden geri kalmadan, aile ve sosyal ortamından kopmadan, zaman kaybı yaşamadan hafızlık eğitiminin yanında nitelikli bir akademik eğitim vermeyi taahhüt etmektedir (DİB-MEB, 2019). Proje ortaokul seviyesine hitap etmesi nedeniyle, karakterini inşa safhasında ve sosyal desteğe ihtiyaç duyan bu yaş gurubundaki öğrencilerin gündüzlü eğitim yapmaları daha uygun görülmektedir (Köksal Akyol - Salı, 2013; Demir, 2019).

Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi özetle; İmam Hatip Ortaokullarında akademik eğitimin ve hafızlık eğitiminin bir arada verilmesidir. Bu eğitimde ilk iki yıl hafızlık ağırlıklı akademi destekli, son iki yıl ise akademi ağırlıklı hafızlık destekli olarak planlanmaktadır. Bu okullarda eğitim gören öğrencilerin iki eğitimi bir arada almaları nedeniyle diğer okullardaki öğrencilere göre okulda geçirdiği süre, ders yoğunluğu ve ödev sorumlulukları daha fazladır. Bu durum öğrenciye de ebeveynlere de bazı sorumluluklar yüklemektedir. Özellikle hafızlık eğitiminin kümülatif ilerlemesi ve birebir ilgi gerektiren bir eğitim olması nedeniyle öğrenciler ezber ve tekrar için ebeveynlerin yardımına ihtiyaç duymaktadır.

Hafızlık eğitimi, meşakkatli ve uzun soluklu bir eğitim olmasının yanında manevi boyutu da düşünüldüğünde hafızlık yapan bireyi ve ailesini birçok yönden etkilemektedir. Bu eğitimin gündüzlü olması ise yukarıda zikredilen sorumluluklar çerçevesinde ele alındığında bu etkiler daha da artmaktadır. Veli görüşlerine göre Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesinin değerlendirildiği

² Örneğin: Sakarya İl Milli Eğitim Müdürlüğü – Sakarya İl Müftülüğü İşbirliği İle İmam-Hatip Ortaokulları Hafız Yetiştirme Ve Akademik Başarıyı Destekleme Protokolü. 2015

³ Veriler MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü ile yapılan görüşmeler ile elde edilmiştir.

lisansüstü çalışmanın verilerine dayalı olarak hazırlanan bu makalede özellikle projenin öğrenci ve aile açısından ne gibi deneyimler ve etkiler ortaya çıkardığı üzerinde durulmuştur.

Hafızlık eğitimi ve Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık (Hafız İHO) üzerine birçok çalışma bulunmaktadır (Yavuziğit, 2024). Fakat bu çalışmaların çoğu; öğrenci, idareci, öğretmen ve hafızlık öğreticileri ile ya da bunlardan birkaçı ile birlikte yapılan (örn. bk. Göksun, 2022; Uğur, 2019) çalışmalardır. Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi ile ilgili az da olsa öğrenci velilerinin de dâhil edildiği çalışmalar bulunmakla birlikte (örn. bk. Güneş, 2019; Yetimova, 2018) müstakil olarak ebeveynlerle yapılan bir çalışma bulunmamaktadır. Ebeveynlerin görüş ve önerilerini ihtiva eden bu çalışmanın, bu yönüyle alana katkı sunması umulmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması tercih edilmiştir. Durum çalışması; bir durum ya da olayın derinlemesine incelendiği, verilerin sistematik bir şekilde toplandığı ve gerçek ortamda neler olduğunun yansıtıldığı bir yöntemdir (Yıldırım - Şimşek, 1999). Bu çalışmada çocuklarının hafızlık süreçlerine yakından şahitlik eden ve dâhil olan velilerin görüşleri bağlamında hafızlık eğitiminin aile ve çocukları üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın evrenini; Hafız İHO'da eğitim görmekte ya da bu projelerden mezun olan öğrencilerin velileri oluşturmaktadır. Çalışmaya Düzce ve Sakarya illerinde hafızlık projesi uygulayan Hafız İHO'da çocuğu eğitim alan 34 veli dâhil edilmiştir. Katılımcıların seçilmesinde amaçlı örneklem tekniklerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örneklemede hedef, çalışmadaki çeşitlilik gösteren olguları ortaya çıkararak konuyu farklı boyutlarıyla ele alabilmektir (Yıldırım - Şimşek, 1999). Bu bağlamda projede eğitim görmeye devam eden öğrencilerle birlikte mezun olan öğrencilerin velileri de çalışma gurubunda yer almaktadır. Ayrıca çalışma gurubundaki velilerin 18'i erkek öğrenci velisi 16'sı ise kız öğrenci velisidir. Katılımcı bilgileri Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Bilgiler

Rumuz	<u>Öğrencinin</u>		<u>Katılımcının</u>	<u>Aile Bireyleri</u>
	Sınıfı	Lise Tercihi	Mesleği	Hafız Var Mı?
1V5	5	Fen Lisesi	Memur	Hayır
2V5	5	İHL	K. K. Öğreticisi	Anne
3V5	5	İHL	Esnaf	Dede
4V6	6	İHL	Hâkim	Baba
5V6	6	İHL	Vaiz	Baba-Kuzen
6V6	6	İHL	Akademisyen	Hayır
7V6	6	Fen Lisesi	Mimar	Kuzen
8V6	6	Fen Lisesi	Esnaf	Hayır
9V6	6	İHL	Hemşire	Hayır
10V6	6	İHL	Ev hanımı	Anne
11V6	6	İHL	K. K. Öğreticisi	Anne
12V6	6	İHL	Öğretmen	Abi
13V6	6	İHL	Mali Müşavir	Hayır
14V7	7	İHL	Topograf	Hayır

15V7	7	İHL	Ev hanımı	Hayır
16V7	7	İHL	K. K. Öğreticisi	Anne-Baba
17V7	7	Fen Lisesi	Öğretmen	Kardeş
18V7	7	İHL	Kamuda Yönetici	Hayır
19V7	7	İHL	Öğretmen	Hayır
20V7	7	İHL	Ev hanımı	Anne
21V7	7	İHL	Sağlık Teknikeri	Abi- Kuzen
22V8	8	İHL	K. K. Öğreticisi	Anne-Baba
23V8	8	İHL	Terzi	Hayır
24V8	8	İHL	İşçi	Hayır
25V8	8	İHL	İmam Hatip	Anne
26VM	Mezun	İHL	Ev hanımı	Hayır
27VM	Mezun	İHL	K. K. Öğreticisi	Anne
28VM	Mezun	AÖL	Memur	Hayır
29VM	Mezun	İHL	Hemşire	Kardeş
30VM	Mezun	İHL	K. K. Öğreticisi	Anne-Baba
31VM	Mezun	İHL	K. K. Öğreticisi	Anne
32VM	Mezun	İHL	K. K. Öğreticisi	Teyze
33VM	Mezun	İHL	Ev hanımı	Hayır
34VM	Mezun	Fen Lisesi	Öğretmen	Amcalar

Araştırmada verilerin toplanması görüşme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Örgün eğitim kapsamında hafızlık eğitimi yapmaya ilişkin veli deneyimlerini tespit edebilmek için hazırlanan sorular, alanında uzman iki öğretim üyesinden de dönüt alınarak hazırlanmıştır. Sonrasında anlaşılabilirliğini ve amacına uygunluğunu teyit etmek amacıyla iki katılımcı ile pilot görüşmeler gerçekleştirilmiş ve gerekli düzenlemeler yapılarak uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Sorular; Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu Başkanlığının 20.12.2023 tarihli ve 64 sayılı toplantısında alınan "12" nolu kararı ile onaylanmıştır. Ayrıca katılımcıların her biri görüşmeye gönüllü olarak katıldıklarını beyan etmiştir.

Araştırmada görüşmelerden elde edilen veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Elde edilen verilerin temalandırılması ve katılımcıların görüşlerine doğrudan yer verilmesi betimsel analiz ile yapılan çalışmalarda önemli bir yere sahiptir (Yıldırım - Şimşek, 1999). Bu bakımdan çalışmada sorulara paralel olarak ve sorulardan elde edilen verilerden temalar oluşturulmuştur. Ayrıca çalışma içerisinde, ifadelerin temsil gücü ve kapsayıcılığı dikkate alınarak katılımcıların görüşlerine yer verilmiştir.

Velilerin değerlendirmelerinin objektif ve derinlemesine anlaşılabilmesi amacıyla katılımcılara çocuklarının sınıf düzeylerini belirtecek şekilde rumuzlar verilmiştir. Buna göre örneğin 3V6 rumuzunda "3" sayısı, görüşmeci sırasına (toplam 34), "V" veli olduğuna, 6 ise çocuğunun altıncı sınıf öğrencisi olduğuna (M ise çocuğunun mezun olduğuna) işaret etmektedir.

Bulgular

Hafız İHO'da eğitim gören öğrenciler; akademik ve hafızlık eğitiminin bir arada olması, ders saatlerinin fazlalığı, iki eğitimin de ayrı ayrı ev ödevlerinin olması gibi nedenlerle yoğun ve meşakkatli bir eğitim süreci geçirmektedirler. Bu durum öğrenciye de ebeveyne de bazı sorumluluklar yüklemektedir. Bununla birlikte zamandan, sosyal yaşantıdan ve hayatın olağan

akışındaki daha birçok şeyden fedakârlık etmelerini de gerektirmektedir. Veli görüşlerine göre projenin öğrenci ve aile açısından ortaya çıkardığı deneyim ve etkiler akademik, psikolojik, manevi, sosyal ve ekonomik olarak gruplandırılabilir.

1. Veli Görüşlerine Göre Öğrenci Deneyimleri

Projede eğitim görmenin yani örgün eğitim kapsamında hafızlık yapmanın öğrenci üzerinde önemli etkileri olacağı düşünülmektedir. Veli görüşlerine göre öğrencilerin akademik, psikolojik, manevi ve sosyal açıdan projeyi nasıl deneyimledikleri ile ilgili bulgular aşağıda paylaşılmıştır.

1.1. Akademik ve Pedagojik

Projede eğitim görmenin akademik ve pedagojik açıdan öğrenciler tarafından nasıl deneyimlendiği hakkında görüş bildiren katılımcı velilerin gözlemleri üçe ayrılmaktadır. Katılımcılar bu konuda 14'ü olumsuz 11'i olumlu kabul edilebilecek gözlem aktarmıştır. Katılımcılar içerisinde aynı anda olumlu ve olumsuz gözlemleri olanlar da bulunmaktadır. Bunun yanında 3 katılımcı herhangi bir değişiklik gözlemlenmediğini ifade etmiştir. Katılımcılardan 2'si çocuklarının başarıma alışkanlığı kazandığını aktararak bu alışkanlığın hem olumlu hem de olumsuz olduğuna dikkat çekmiştir. Katılımcı velilerin gözlemleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Veli Görüşlerine Göre Akademik ve Pedagojik Açıdan Öğrenci Deneyimleri

Velilerin Görüşleri		Görüş Bildiren Veliler	Toplam
➤ Olumsuz	Akademik derslerde gerileme	1V5, 3V5, 18V7, 20V7, 23V8, 28VM	6
	Zaman problemi	4V6, 10V6, 17V7, 20V7	4
	Hafızlık eğitimini önceleme	7V6, 17V7	2
	Bıkkınlık	4V6	1
	Geri kalma endişesi	25V8	1
➤ Olumlu	Zihinsel olarak gelişimin akademik derslere yansımaları	5V6, 9V6, 13V6, 15V7	4
	Sorumluluk bilincinin gelişmesi	6V6, 19V7, 26VM	3
	Çalışma disiplini oluşması	6V6, 13V6	2
	Zamanı kullanmayı öğrenme	16V7	1
	Dikkat seviyesinde artış	30VM	1
➤ Diğer	Başarıma alışkanlığı	9V6, 10V6	2
	Değişiklik gözlemlenmedi	11V6, 21V7, 29VM	3

Sürecin yoğunluğu ve ev ödevlerinin çok olması nedeniyle katılımcılardan önemli kısmı (14) çocuklarının akademik açıdan olumsuz etkilendiklerini düşünmektedir. Hafızlık eğitiminin daha yoğun olduğu özellikle okulun ilk yıllarında hafızlık eğitiminin öncelenmesi, akademik eğitimin olumsuz etkilenmesi noktasında dile getirilen görüşler arasındadır. Şengül - Şimşek (2024)'in çalışmasında; veli beklentilerinin yüksek olması ve zaman problemi ile birlikte öğrencilerin akademik derslerinin geri kaldığı ve olumsuz etkilendiği dile getirilmiştir. Bu hususta olumsuz gözlemleri olduğunu ifade eden katılımcı velilerden bazıları şu ifadeleri kullanmıştır:

“Akademi derslerinde gerileme gözlemledim. Çünkü bu derslere yeteri kadar vakit ayıramıyorum.” (20V7)

“Ders yoğunluğu nedeniyle derslerini bitiremememe durumunda hırs oluşuyor.” (6v7)

“Yeni öğrendiği konulara tam anlamıyla çalışmadan yeterli ilerleme sağlayamadığını psikolojik açıdan yorulduğunu zaman zaman bıkkınlık gösterdiğini gözlemliyoruz.” (4V6)

“Akademik ve pedagojik açıdan hafızlığa ağırlık verdiğinden akademik açıdan biraz eksik ve geri kaldı.” (7V6)

Bazı katılımcı veliler ise hafızlık yapmanın çocuğuna akademik ve pedagojik açıdan olumlu katkıları yaptığını ifade etmişlerdir. Hafızlık eğitimi, öğrencinin hocasına her gün yeni bir ezber dersi hazırlayıp sunması şeklinde devam eden bir eğitim olduğu için öğrenciye sorumluluk bilinci ve çalışma disiplini kazandırırken bununla birlikte zamanı verimli kullanmayı da öğretmektedir. Aynı zamanda katılımcılar, çocuklarının hafızlık yapmasının zihinsel gelişimlerine katkısı olduğunu düşünmektedir. Bu bilgiler ışığında hafızlık yapmanın öğrencilerin akademik eğitimine olumlu katkıların olduğu da ortaya çıkmaktadır. Uğur - Osmanoğlu (2020) da çalışmasında hafızlık yapmanın öğrencilerin akademik eğitimlerine olumlu katkıları ve zamanı planlama-kullanma noktasında geliştirdiğini ifade etmiştir. Arslan (2020)’ın yaptığı çalışmada ise projede eğitim gören öğrencilerin, hafızlık yapmanın okul derslerine pozitif yansıdığını ifade ettikleri görülmektedir. Hafızlık eğitiminin çocuklarını akademik ve pedagojik açıdan olumlu sonuçlar ortaya çıkardığını ifaden eden katılımcı görüşlerinden bazıları şunlardır:

“Akademik açıdan ezberi daha çok kuvvetlendi. Pedagojik açıdan daha çok hırslı bir çocuk oldu.” (6V6)

“Akademik derslerde bir gerileme var fakat müthiş bir çalışma disiplini oturdu. Pedagojik açıdan aldığı eğitime ve sorumluluklarına verdiği değer arttı.” (7V6)

“Geçen sene hiç akademik ders görmediği halde akademisi güzel.” (15V7)

“Zamanı kullanmayı öğrendi. Şu anda da akademide de aynı şeyi yapıyor. Ödevlerini erkenden bitirip kendine vakit ayırmayı hafızlıkta öğrendi.” (16V7)

Bunlara ek olarak katılımcılardan ikisi projeyi kazanmanın, hafızlık eğitime seçilmenin ve her gün ders vermenin yani hazırladığı bir dersi hocasına onaylatmanın öğrenciye başarıma alışkanlığı kazandırdığını ifade etmiştir. Fakat bu durumun öğrenciye mutluluk ve özgüven katarken olumsuzluklar veya herhangi bir başarısızlık karşısında direnç gösterememelerine neden olduğunu aktarmışlardır.

Bu ifadeler ve tabloya bakıldığında öğrencilerin iki eğitimin yükümlülükleri dolayısıyla zaman ve yorgunluk problemi yaşadığı ve bu durumun özellikle hafızlık eğitiminin yoğun olduğu süreçlerde akademik derslerde gerilemeye neden olduğu veli görüşlerine yansımaktadır. Öte yandan öğrencilerin hafızlık eğitimi almaları dolayısıyla; zamanı kullanmayı öğrenmesi ve çalışma disiplini kazanmasının yanında ezber yapmanın zihinsel gelişime olumlu etkisinin olduğu ve bu durumun akademik derslerde başarılı olmalarına katkı sağladığı da bazı veliler tarafından ön plana çıkarılmıştır.

1.2. Psikolojik ve Kişisel Gelişim

Hafızlık eğitimi; Kur’an-ı Kerim’i ezberlemenin yanında dini bilgiler, rehberlik ve sosyal etkinlik gibi dersleri de ihtiva eden bir eğitimidir (DİB, 2024). Bu bakımdan hem bu dersler hem de Kur’an’ın ezberlenmesi öğrencileri psikolojik ve kişisel gelişim açısından etkilemektedir.

Çocukları üzerinde psikolojik ve kişisel gelişim açısından gözlemlerini aktaran katılımcı velilerden, bu konu hakkında 13 farklı durum gözlemlendiği görülmektedir. Katılımcılar içerisinde aynı anda olumlu ve olumsuz gözlemleri olanlar da bulunmaktadır. Tablo 3'te bu gözlemler olumlu ve olumsuz durumlar şeklinde kategorize edilmiştir.

Tablo 3: Veli Görüşlerine Göre Psikolojik ve Kişisel Gelişim Açısından Öğrenci Deneyimleri

Ebeveynlerin Görüşleri	Görüş Bildiren Veliler	Toplam
Olumlu	Olgun	4V6, 9V6, 14V7, 16V7, 18V7, 19V7, 30VM
	Sorumluluk sahibi	4V6, 6V6, 13V6, 25V8
	Özgüvenli	3V5, 14V7, 28VM
	Mutlu	1V5, 28VM
	Duyarlı	5V6, 34VM
	Sabırlı	9V6
Olumsuz	Kaygılı	12V6, 18V7, 20V7
	Agresif	18V7, 21V7, 29VM
	Stresli	10V6, 12V6, 15V7
	Kolayı seçen	7V6, 18V7
	İçine kapanık	17V7, 24V8
	Kırılgan	6V6
	Depresif	23V8
Diğer	Değişiklik gözlemlenmedi	2V5, 11V6, 22V8, 23V8

Tablo 3 incelendiğinde psikolojik ve kişisel gelişim açısından katılımcıların 19'u olumlu ifadeler kullanılırken 15'i olumsuz ifadeler kullanmaktadır. Katılımcılardan dördü ise herhangi bir değişiklik gözlemlenmediğini ifade etmiştir.

Hafızlık eğitiminde ezberleme ve ders verme işlemleri sonrasında öğrencide başarıma hissi oluşmakta ve bu durum öğrencinin motivasyonunu artırmakla birlikte kişilik gelişimine de katkı sağlamaktadır (Algur, 2021). Ayrıca hafızlık, öğrencilerin özgüveninin artmasına, olgun davranışlar sergilemesine, daha sabırlı olmasına ve sorumluluk bilincinin gelişmesine de etki etmektedir (Demir, 2019). Psikolojik ve kişisel gelişim açısından çocukları üzerinde olumlu gözlemleri olan katılımcılardan bazıları şu ifadelerle yer vermiştir:

"Yaştlarına göre daha ağır başlı olduğunu düşünüyorum." (18V7)

"Sahip olduğu unvan çevresinden takdirle karşılandıkça bu durum özgüvenine pozitif katkı sağladı." (28VM)

“Okuldaki sosyal faaliyetler daha çok olması nedeniyle mutlu olduğunu düşünüyorum. Hatta bazen keşke Pazar günleri de okul olsaydı gibi cümleler kuruyor.” (1V5)

“İslami bağlamda hak hukuk gibi durumlara çok daha duyarlı oldu.” (34VM)

“Gelişim açısından daha sakin ve sabırlı oldu.” (9V6)

Eğitim sürecinin uzunluğu, zorluğu ve beraberinde getirdiği sorumluluklar öğrencide bıkkınlık, yorgunluk, depresyon, stres, kaygı vb. durumlara neden olabilmektedir (Ulu - Bakaç, 2023). Özellikle bu durumların yaş ilerlemesiyle birlikte çoğalması da söz konusudur (Algur, 2018). Ortaokul düzeyindeki öğrencilerde hafızlığın tamamlanma süreciyle ergenlik dönemi başlangıcı sürecinin denk gelmesi de yaşanan bu problemlerin yoğunlaşmasına neden olabilmektedir. Çocukları üzerinde olumsuz gözlemleri olan katılımcıların görüşlerinden bazıları ise şunlardır:

“Kızgınlık sinir stres ve benzeri durumlar yaşanıyor. Fakat bu durum derslerinde zorlandığı zamanlarda oluyor.” (10V6)

“Sürekli gergin huzursuz ve yetiştirememe kaygısıyla dolu. Herkes istediği gibi tatil yapabiliyor ama biz yapamıyoruz diye düşünüyorlar.” (12V6)

“Psikolojik ve kişisel gelişim açısından: sürekli bağırarak konuşuyor, tahammülsüzlük var, beklemeyi bilmiyor, sabırlı olmakta da zorlanıyor biraz, ama yaşlıtlarına göre daha ağır başlı olduğunu düşünüyorum.” (18V7)

Görüldüğü üzere; hafızlık eğitiminin çocukların psikolojisi ve kişisel gelişimi üzerinde etkileri olmaktadır. Velilere göre bu etkiler daha çok olumlu yöndedir. Ebeveynler çocukları hakkında öncesine nazaran daha olgun, sorumluluk sahibi daha özgüvenli, daha mutlu ve daha sabırlı gibi gözlemlerde bulunmuştur. Bunun yanında hafızlık eğitiminin uzun ve meşakkatli bir süreç olması ve de iki eğitimin sorumluluklarının da üzerlerinde olması dolayısıyla çocuklarında; kaygı, stres, agresiflik, kolayı seçme, içine kapanık gibi durumlar gözlemlenmiştir.

1.3. Manevi

Hafızlık, muhtevası gereği doğal olarak bireyi manevi açıdan etkileyen bir eğitimidir. Çocukları üzerinde manevi hassasiyetleri açısından gözlemlerini aktaran katılımcı velilerin büyük çoğunluğu (26) olumlu ifadeler kullanmaktadır. Katılımcıların 3’ü olumsuz ifade kullanırken biri ise hafızlık eğitimi alması ile birlikte çocuğunun manevi hassasiyetlerinde herhangi bir değişiklik gözlemlenmediğini ifade etmiştir. Katılımcılar içerisinde aynı anda olumlu ve olumsuz gözlemleri olanlar da bulunmaktadır. Bu hususta katılımcı görüşleri Tablo 4’teki gibidir.

Tablo 4: Veli Görüşlerine Göre Manevi Açıdan Öğrenci Deneyimleri

Velilerin Görüşleri		Görüş Bildiren Veliler	Toplam
➤ Olumlu	Dini duyarlılık	4V6, 5V6, 6V6, 7V6, 9V6, 14V7, 15V7, 18V7, 20V7, 24V8, 25V8, 26VM, 28VM, 30VM, 31VM, 34VM	16

	İbadetlere hassasiyet	1V5, 9V6, 10V6, 11V6, 13V6, 16V7, 19V7, 21V7, 22V8, 23VM, 30VM, 34VM	12
	Örtünme hassasiyeti	10V6, 16V7, 22V8	3
➤ Olumsuz	İbadetlerde zorlanma	2V5, 23V8, 33VM	3
➤ Diğer	Değişiklik gözlemlenmedi	29VM	1

Tablo 4 incelendiğinde hafızlık eğitimi almaya başladıktan sonra öğrencilerin dini olgulara daha duyarlı olmaya başladığı ve ibadetlerine karşı hassasiyetinin arttığı anlaşılmaktadır. Yani öğrenci hafız olmanın ve Allah kelamını taşımanın kattığı bilinçle dini hükümlere ve yükümlülüklerle hassasiyet göstermeye başlamaktadır (Koç, 2005). Ayrıca kız öğrencilerin örtünme konusunda hafızlığın ve Kur'an atmosferinin etkisiyle örtünme bilincinin gelişmesine etki ettiği görülmektedir. Hafızlık yapmanın öğrenci üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu ifade eden katılımcı görüşlerinden bazıları şunlardır:

"Bu yaştaki çocuktan beklenenden çok daha fazlasını kazandığını ve yaşadığını düşünüyorum." (1V5)

"Dinini daha çok yaşamaya başladı. Örneğin namaz kılmak, anne babaya itaat etmek gibi" (9V6)

"Önceden aldığı eğitimlerle manevi hassasiyeti zaten vardı. Hafızlık eğitimiyle birlikte bu daha da pekişti." (20V7)

"Namazını kılmaya çalışıyor. O yaşlardaki çocukların yaptığı şeyleri hataları o da yapıyor ama çok değil. Yine de o İslami eğitimin verdiği cennet cehennem kavramları oturmuş. Rabbimin sonsuzluğunu ve kudretini kavramış durumda. Mesela yalan söylemiyor." (34VM)

Evet görüyorum. Oraya başladıktan sonra kendi isteğiyle kapandı. Namazlarına da daha çok dikkat etmeye çalışıyor. (10V6)

Eğitimin yoğunluğu ve yoruculuğunun yanında süreçte yaşanabilen olumsuz durumların öğrencileri psikolojik olarak olumsuz etkilediği bir önceki bölümde dile getirilmiştir. Yine yakın sebeplerden dolayı öğrenciler bazen örtünme, davranışlar ve ibadetler hususunda tepkisel olarak negatif tutumlar sergileyebilmektedir. Konu hakkında olumsuz gözlemlerini aktaran velilerin ifadeleri de bu yöndedir. Bu hususla ilgili görüşlerden biri şu şekildedir:

"İbadetlerinin bilincinde olmasını ve takip etmesini istiyorum fakat namaz kıldırmakta zorlanıyorum." (2V5)

Sonuç olarak manevi hassasiyet bağlamında veliler çocuklarında daha çok olumlu etkiler gözlemlemiştir. Bu eğitimi almış öğrencilerin yaşları küçük olmasına rağmen din noktasında duyarlılıklarının arttığı görülmektedir. Olumsuz etki gözlemleyen veli sayısı oldukça azdır.

1.4. Sosyal

Hafızlık eğitiminin zamana yayılarak ve ara verilmeden yapılması sosyal açıdan bireyi etkileyebilmektedir. Çocukları üzerinde sosyal açıdan gözlemlerini aktaran katılımcı velilerin yarısı olumlu ifadeler kullanırken diğer yarısı ise olumsuz ifadeler kullanmıştır. Katılımcılar

içerisinde aynı anda olumlu ve olumsuz gözlemleri olanlar da bulunmaktadır. Bu husus hakkındaki katılımcı görüşleri Tablo 5'teki gibidir.

Tablo 5: Veli Görüşlerine Göre Sosyal Açıdan Öğrenci Deneyimleri

Ebeveynlerin Görüşleri		Görüş Bildiren Veliler	Toplam
Olumlu	Okulda sosyalleşme	2V5, 5V6, 9V6, 10V6, 34VM	5
	Özgüven artışı	22V8, 27VM, 28VM	3
	Okulun imkânları	6V6, 18V7	2
	Kabullenme	1V5	1
	Sosyal açıdan gelişme	16V7	1
	Aktif ve üretken olma	19V7	1
Olumsuz	Sosyal sınırlanma	3V5, 7V6, 10V6, 13V6, 17V7, 18V7, 20V7, 24V8	8
	Seçiciliğin artması	16V7, 23V8, 30VM	3
	Akranları ile mukayese	25V8	1
	Rehberlik ihtiyacı	11V6	1

Hafızlık; uzun soluklu ve devamlılık gerektiren yani ara verilmeden sağlıklı bir şekilde ilerlenebilen bir eğitimidir (Tuncel, 2022). Uzun süreli ara vermenin ezberi olumsuz etkilemesi söz konusu olabileceği için tatil ve diğer aktivitelerin hafızlık programına göre ayarlanması gerekmektedir. Bu durum öğrencinin sosyal açıdan sınırlanmasını beraberinde getirmektedir. Her ne kadar Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık projeleri öğrenciye sosyal yaşantısından ve aile ortamından kopmadan eğitim alabilmeyi vaat etse de iki eğitimin bir arada olması nedeniyle yaşanan ders yoğunluğu ve ödev yükümlülükleri öğrencinin sosyal yaşantısını etkileyebilmektedir.

Katılımcı velilerin görüşleri incelendiğinde; okulların fiziki imkânları nedeniyle öğrencilerin okulda sosyalleşebildikleri, hafızlık yapmanın verdiği özgüvenle öğrencilerin sosyal açıdan geliştiği ve daha aktif-üretken olduğu şeklinde olumlu gözlemler bulunmaktadır. Bununla birlikte durumu kabullenerek sosyal yaşantısının sınırlanmasını sorun etmeyen öğrenci profilinden de söz edilmektedir. Çocuklarının sosyal açıdan olumlu etkilendiğini belirten katılımcı görüşlerinden bazıları şunlardır:

“Okulun sosyal imkânları ve hocalarının onlarla ilgisi sosyal olarak geliştiriyor fakat ders ve ödev yoğunluğu nedeniyle dışarda çok fazla sosyal ortama giremiyor.” (6V6)

“Arkadaşlarına çok bağlı bir çocuk. Bu sebeple okula gelmeyi çok seviyor.” (2V5)

“Sosyal çevresine bağlı. Birileri futbolcuları bilmiyor diye dalga geçerken birileri hafız diye saygı gösteriyor.” (28VM)

“Sosyal yaşantısını sınırlamak zorunda olduğunun farkında ve bu konuda bir rahatsızlık gözlemlemedim.” (1V5)

“Derslerinden dolayı çok fazla sosyal bir hayatı olmuyor. Ama yine de okuldaki sınıf arkadaşları ile iletişimi açısından gelişme fark ettim.” (10V6)

Çocukları üzerinde sosyal açıdan olumsuz gözlemleri bulunan katılımcı velilerin ifadelerindeki ortak nokta zaman problemi olarak görünmektedir. Yani öğrencilerin sürecin yoğunluğundan dolayı sosyalleşmeye zaman bulamaması söz konusudur. Bunun yanında öğrencilerin okulda hep aynı profildeki öğrencilerle zaman geçirmesi okul dışında arkadaş edinme aşamasında fazla seçici olmasına da neden olabilmektedir. Ayrıca bazı öğrenciler akranları ile kendini mukayese ederek sosyal açıdan sınırlanmayı kabullenmekte zorluk çekebilmektedir. Bu hususta olumsuz gözlemlerini aktaran velilerden bazıları şu ifadeleri kullanmıştır:

“Çocuğun arkadaşları ile vakit geçirecek çok fazla zamanı olmuyor. Sosyal açıdan gelişimi biraz azaldı.” (3V5)

“Şu anda hiç evden çıkmak istemiyor. Sadece okul arkadaşları onun evine gelsin, dışarı çıkarsa onlarla çıksın istiyor bizimle dolaşmak istemiyor.” (23V8)

“Sosyal olarak biraz geri plana düşüyor. Arkadaşlarla ilişki kurmada zorlanıyor.” (30VM)

“Akranları gezip oynarken, televizyon izlerken onun ders çalışmak zorunda olması zaman zaman onu olumsuz etkiledi ama bu durumlarda O’nu motive etmek yine bizim işimizdi.” (25V8)

Bu görüşlere ek olarak katılımcı velilerden biri, eğitimcilerin çocukların bu durumlarının farkında olarak daha hassas olmaları gerektiğini vurgularken nitelikli bir rehberlik servisinin katkısı olacağını vurgulamıştır.

Tablo 5 ve katılımcı görüşleri incelendiğinde öğrencilerin Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık projesinde eğitim görmeleri nedeniyle sosyal açıdan hem olumlu hem de olumsuz etkilendikleri anlaşılmaktadır. Olumlu etkilerin genel olarak okulda sosyalleşme ve hafızlık yapmanın öğrenciye kattığı değerler ile gerçekleştiği görülmektedir. Olumsuz etkilerin ise genel olarak sürecin yoğunluğu nedeniyle sosyalleşmeye zaman kalmamasından kaynaklandığı söylenebilir.

2. Veli Görüşlerine Göre Aile Deneyimleri

Küçük yaşlarda eğitim hayatına başlayan çocuklar için ebeveynler önemli rol üstlenmektedir. Ebeveynler, çocuklarının başarılı ve verimli bir eğitim süreci geçirebilmeleri için maddi ve manevi desteklerini vermeleri gerekmektedir. Bu da ebeveynlere bazı fedakârlık ve sorumlulukları yüklemektir. Dolayısıyla çocukların eğitimi ebeveynlerini doğrudan etkilemektedir. Veli görüşlerine göre ailelerin sosyal, manevi, ekonomik ve akademik hedefler açısından projeyi nasıl deneyimledikleri ile ilgili bulgular aşağıda paylaşılmıştır.

2.1. Sosyal

Projede eğitim görmenin sosyal açıdan öğrenci üzerinde etkileri olduğu gibi öğrencilerin ailesi üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Çocuklarının örgün eğitim kapsamında hafızlık yapması yani gündüzlü eğitim alması ebeveynlerin öğrencinin eğitim planlaması ve ödev sorumluluklarına göre hareket etmesini gerektirmektedir. Hafızlığın aralıksız bir eğitim olması ve ev ödevlerinin aile desteği gerektirmesi ebeveynlerin de sosyal yaşamını doğrudan etkilemektedir. Çocuklarının projede eğitim görmesinin aile üzerindeki etkileri hususunda katılımcı görüşleri Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6: Veli Görüşlerine Göre Sosyal Açıdan Aile Deneyimleri

Ebeveynlerin Görüşleri	Görüş Bildiren Veliler	Toplam
Öğrenciye göre aktivite planlama	1V5, 3V5, 4V6, 5V6, 6V6, 10V6, 14V7, 16V7, 17V7, 20V7, 21V8, 28VM, 30VM, 32VM, 34VM	15
Sosyal yaşantının kısıtlanması	1V5, 2V5, 7V6, 9V6, 10V6, 11V6, 18V7, 23V8, 24V8, 28VM, 30VM, 31VM	12
Misafir kabul edememe	1V5, 2V5, 6V6, 16V7, 21V7, 27VM, 30VM, 31VM, 33VM, 34VM	10
Durumu kabullenme	4V6, 5V6, 11V6, 12V6, 13V6, 19V7, 22V8, 25V8, 27VM, 34VM	10

Tablo 6 incelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu ebeveynlerin sosyal açıdan olumsuz etkilendiğini düşünmektedir. Hafızlık eğitimi haftanın 6 günü ve 12 ay devam eden bir eğitimidir. Ayrıca hafızlıkta sayfa ezberlendikten sonra doğru ezberlendiğinin sağlaması olarak tercihen sayfayı ezber bilen veya Kur'an-ı Kerimi okumayı bilen birine dinletilmesi esastır (Özbek, 2015). Bu bilgiler ışığında ebeveynlerin; yıllık tatil planlamalarını, sosyal aktivitelerini, misafirlğe gitme ve misafir kabul etme gibi öğrencinin derslerini etkileyebilecek bilumum fiillerde hassas davranmasını gerektirmektedir. Hatta kendi iş hayatlarından ve ev işlerinden sonra anne babaların çocuklarının ev ödevlerine destek olmak için onlara hayli vakit ayırmaları ders devamlılığı ve verimliliği açısından önemlidir. Öyle ki, katılımcılar arasından; çocuğunun ev ödevlerine yeteri kadar destek olamadığı için işinden ayrıldığını ve çocuğunun ev ödevlerini yapmaya daha fazla vakit kalması için evini okula yakın bir yere taşıdığını ifade eden veliler bulunmaktadır. Katılımcı velilerden, ailenin sosyal yaşantısı üzerindeki etkileri noktasında ifade edilen görüşlerden bazıları şunlardır:

"Ailenin sosyal yaşantısını büyük oranda çocuğun ders çalışma temposu belirlemekte ve fedakârlık gerekmektedir." (4V6)

"Hafızlık yaparken sosyal aktivitelerimizi, misafir alma ve misafirlğe gitme gibi durumları mümkün olduğunca azalttık. Aktivitelerimizi hafta sonları yapmaya çalıştık. Yani yoğun bir süreç olduğu için tabii ki etkiliyor." (30VM)

"Yukarıda söylediğim gibi, düğün dernek gezi vs hepsinde sıkıntılar çıkabiliyor, siz gitseniz çocuğun aklı kalıyor, gitmeseniz karşı taraf anlamayabiliyor..." (32VM)

"Sosyal yaşantımız yok. Maalesef yok. Tabii ben bu durumdan muzdarip miyim hayır değilim. Hem çok güzel bir işle uğraşıyoruz hem de çocuğumuz güzel bir şekilde eğitimini yürütüyor. Bir sıkıntımız yok fakat sosyal yaşantımız da yok. Çünkü çocuk okuldan geldiğinde Kur'an-ı Kerim'le haşır neşir oluyoruz." (11V6)

"Biz çok şeyden fedakârlık yapıyoruz. Hiç sorun değil yeter ki Allah'ın rızası doğrultusunda hareket ediyorum olalım." (19V7)

Katılımcı görüşleri incelendiğinde çocuklarının projede eğitim görmesi ebeveynleri sosyal açıdan olumsuz etkilemektedir. Ebeveynler çocuklarının eğitimi için kendi sosyal yaşamından feragat

ederek onlara destek oldukları görülmektedir. Fakat bazı katılımcı ifadelerinden ebeveynleri durumu kabullenerek çocuğunun eğitim süreci boyunca yaşadıkları bu sosyal kısıtlanmayı bilinçli olarak ve severek yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu husus hakkında aynı zamanda projede yönetici olan bir katılımcı veli (34VM) “inci sancı mahsulüdür” ifadesiyle durumu özetlemiş, yaptıkları bu fedakârlığın çocuklarının eğitimi için elzem olduğunu ifade etmiştir.

2.2. Manevi

Kur'an-ı Kerim; hadis-i şeriflerde, öğrenilmesi de ezberlenmesi de okunması da ibadet olarak nitelendirilen bir kitaptır. Hafızlık yapan öğrencilerin evlerinde ders çalışması ise o evde her gün Kur'an okunmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla hafızların ev ödevleri, tüm aile bireylerinin olağandan daha fazla Kur'an'la hemhal olmasını sağlamaktadır. Bu durum manevi açıdan da aileyi etkilemektedir. Çocuklarının projede eğitim görmesinin yani hafızlık yapmasının manevi açıdan aile üzerindeki etkileri hususunda katılımcı görüşleri Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7: Veli Görüşlerine Göre Manevi Açıdan Aile Deneyimleri

	Ebeveynlerin Görüşleri	Görüş Bildiren Veliler	Toplam
Olumlu	Manevi yaşantı	1V5, 3V5, 4V6, 6V6, 9V6, 10V6, 13V6, 14V7, 17V7, 18V7, 20V7, 25V8, 27VM, 28VM, 30VM, 31VM, 32VM, 33VM, 34VM	19
	Evde her gün Kur'an okunması	1V5, 5V6, 6V6, 7V6, 10V6, 11V6, 16V7, 17V7, 19V7, 21V7	10
	Ailenin Kur'an'a ilgisinin artması	8V6, 13V6, 15V7, 20V7, 22V8, 28VM	6
Etkisi yok		2V5, 23V8	2
Olumsuz		18V7, 24V8, 29VM, 32VM	4

Tablo 7 incelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğunun manevi açıdan olumlu deneyimler yaşadığı anlaşılmaktadır. Görüşler arasında ailenin manevi yaşantısına olumlu etki (19) ve evde her gün Kur'an okunması ön plana çıkmaktadır. Ayrıca çocuklarının hafızlık yapmasının dolaylı olarak diğer aile bireylerinin Kur'an'a ilgisinin artmasına vesile olduğu (6) dile getirilen görüşler arasındadır. Bu husus hakkındaki katılımcı görüşlerinden bazıları şunlardır:

“Müthiş olumlu derecede etkiliyor. İslami hassasiyetler aile içerisinde üst seviyelere çıktı. Tabii çocuk o yaşta sabi dediğimiz evrede olduğu için dinlediği her şeyi bir sünger gibi zihnine çekiyor. Hocalarının İslami eğitim bağlamında söylediği her şeyi beynine çekiyor. Dolayısıyla çocuk evde de bunu anne babasından istiyor. Bu da aileyi olumlu yönde etkiliyor.” (mv9)

“Evde her gün Kur'an okunuyor. Allah zikrediliyor. Bu da büyük bir huzur kaynağı oluyor.” (5V6)

“Evimizde bir ilim talebesinin olması manevi açıdan büyük bir doygunluk oluşturuyor. Evimizden, elimizden Kur’an eksik olmuyor Elhamdülillah. Daha bilinçli daha duygusal bir hayatımız olduğunu düşünüyorum.” (1V5)

“Kur’an-ı Kerim’e karşı sevgim daha da arttı. Düzenli bir şekilde evimizde Kur’an-ı Kerim okuma alışkanlığımız oldu.” (8V6)

Çocuklarının projede eğitim görmesinin aile üzerinde manevi açıdan olumsuz etkilerinin olduğunun ifade eden (4) katılımcılar da bulunmaktadır. Ancak bu olumsuzlukların genel olarak, süreçte yorulan veya hafızlık eğitiminde tutunamayıp bırakmak zorunda kalan öğrencilerde yaşandığı katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu duruma şu ifadeler örnek olabilir:

“Bir anne baba için gurur verici ama çocuk çok zorlandığında da kendimizi suçlu hissediyoruz, acaba yanlış mı yapıyoruz diye.” (18V7)

“Hafız çocuğumda manevi açıdan sıkıntılar oldu. Sabır et, dua et, az kaldı, bitecek inşallah diye diye devam ettik.” (24V8)

“Çocuğun dersleri iyiye müthiş bir huzur, dersleri veremediğinde çocuğun tepkisine bağlı gelişen durumlar...” (32VM)

“Yıpratıcı bir süreçti.” (29VM)

Özetle; çocuklarının hafızlık yapmasının aileye verdiği huzur ve mutluluk, evde her gün Kur’an-ı Kerim okunmasının manevi atmosfere katkısı, öğrenci ile birlikte ailesinin de Kur’an’la hemhal olması gibi nedenlerle aileler manevi açıdan olumlu etkilenmektedir. Bununla birlikte sürecin yoğunluğu nedeniyle aileye zaman zaman olumsuz yansımaları da olabilmektedir.

2.3. Ekonomik

Projenin örgün eğitim kapsamında (gündüzlü) olması nedeniyle öğrenciler taşınmalı sistemle okula gelip gitmektedir. Bunun yanında –diğer eğitim kurumlarında olduğu gibi- öğrencilerin standart eğitim harcamaları da olabilmektedir. Ancak katılımcıların büyük çoğunluğu (23) projenin kendilerini ekonomik olarak etkilemediğini ifade ederken bu katılımcılardan bazıları (3) aksine kazançlarının bereketlendiğini eklemiştir. Ekonomik olarak olumsuz etkilendiğini ifade eden (8) katılımcıların ise genel olarak servis ücretlerinin ve okulun sair harcamalarının bütçelerini etkilediği için sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

2.4. Akademik Hedefler

Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi; hafızlık ve akademik başarıyı birlikte hedefleyen bir projedir. Yani öğrenciler ve aileleri bu okulları zaman kaybı yaşamadan hafızlık yapabilmenin yanında iki eğitimde de başarılı olabilmek için tercih etmektedir. Keza çalışma yapılan okullardan birinin tanıtım broşüründen “Güçlü Akademi, Güçlü Hafızlık, Öncü Şahsiyet, Güçlü Gelecek” mottosu bulunmaktadır. Buradan hareketle projelerin yalnızca din adamı yetiştirmek değil tüm meslek dallarına hitap eden geniş bir yelpazesi olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcı velilere çocukları üzerindeki hayal ve hedeflerini tespit edebilmek için çocukları bu okuldan mezun olduktan sonra hangi liseyi tercih etmesini istersiniz sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya katılımcıların büyük çoğunluğu (28) hafızlığını koruyabilmeleri ve aldıkları eğitimin devamı niteliğinde olduğu için İmam Hatip Lisesi cevabını verirken bazıları (5) Fen Lisesi cevabını vermiştir.

Proje, iki eğitimde de başarıyı hedeflediğini belirtse de katılımcı velilerden, akademik hedefler açısından etkileri hususundaki görüşlerden; çocukların hafızlığa yoğunlaştığı altıncı ve

yedinci sınıfta akademi derslerinin ikinci planda kaldığını ve akademik açıdan zayıfla gözlemlediğini ifade eden (14) veliler bulunmaktadır. Bu noktada çocukların zaman problemi yaşadığı ve bu durumun akademik derslere yansıdığı anlaşılmaktadır. Akademik açıdan olumsuz etkileri içeren katılımcı görüşlerden bazıları şunlardır:

“Akademik derslere çalışmaya fazla zaman kalmıyor. Derslerde dinledikleri şimdilik yeterli oluyor.” (5V6)

“Onu henüz göremedik. Hafızlık eğitimi şu anda yoğunlaşmış durumda. Sona geldiler artık bitirmek üzereler. Bu seneden sonra akademik açıdan yoğunluk başlayacak bizim için. O süreçte göreceğiz artık.” (11V6)

“Akademi dersleri zayıf, o derslere zaman da ayıramadı, o yüzden akademi derslerinin bazısından özel ders aldırıyoruz.” (18V7)

“Akademik eğitim konusunda elbette diğer eğitim kurumları ile aynı seviyede olmamız beklenemez. Ama öğretmenlerimiz ve bizler bu konuda ciddi anlamda destek olmaya çalışıyoruz. Açık söylemek gerekirse önceliğimiz hafızlık olması nedeniyle akademik eğitim ikinci planda kalıyor.” (1V5)

Katılımcı ifadelerine bakıldığında zaman problemi ve hafızlık derslerini öncelemenin akademik olarak olumsuz etkiler doğurduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca çalışma kapsamında katılımcılara eğitim sürecinde iki eğitimden herhangi birini önceleyip öncelemedikleri sorusu yöneltmiştir. Katılımcı velilerden çoğu (24) hafızlık eğitimi öncelerken bir kısmı (9) eşit derecede önem verdiğini ifade etmiştir. Akademik eğitimi önceleyen katılımcı bulunmamaktadır. Bu durum süreç içerisinde akademik eğitimin ikinci planda kalmasının alt nedenlerinden biri olarak kabul edilebilir.

Bunun yanında akademik eğitimin telafi edilebileceğini düşünerek bu durumun sorun teşkil etmediğini ifade eden (8) ve çocuğunun iki alanda da başarılı olabildiğini ifade eden (5) veliler de bulunmaktadır. 3 katılımcı ise hafızlık yapmanın akademik eğitime etkisinin olmadığını düşünmektedir. Bu hususlar hakkındaki katılımcı görüşlerinden bazıları şunlardır:

“Diğer derslerinde de çok başarılıydı. Bunda hafızlık derslerinin etkisi vardı sanırım.” (14V7)

“Kısmen geri kalsa da ileride telafi edilebileceği düşüncesindeyiz” (4V6)

“Çocuk hafızlık sürecinde hafıza yaptığı için ve yoğun çalıştığı için çocukta bir yorgunluk olabiliyor. Bu 7. sınıfta akademiye başladığında birkaç ay sürebiliyor. Çocuk ve aile bunun bilincinde olursa çok kısa sürede bunu aşabiliyor.” (22V8)

Özetle; hafızlık eğitiminin yoğunlaştığı süreçlerde akademik eğitimin ikinci planda kalabilmekte ve zayıflayabilmektedir. Ebeveynler bunu yetişememe yani zaman problemi olarak nitelendirmektedir. Ancak katılımcıların bir kısmı da öğrencilerin akademik eğitimi hafızlık bittikten sonra telafi edebileceğini, bir kısmı ise iki eğitimde de başarılı olabildiklerini düşünmektedir. Zaten proje başlangıcındaki öğrenci seçimi ve eleme aşamalarının ana hedefi, iki eğitimi aynı anda almaya istidatı olan öğrencileri seçmektir (DİB-MEB, 2019).

Sonuç

Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi; MEB ve DİB işbirliği ile ortaya çıkan, öğrencilere zaman kaybı yaşamadan, sosyal ortamından kopmadan ve akademik eğitimden geri kalmadan hafızlık yapma imkânı sunan bir hafızlık eğitimi modelidir. Örgün eğitim kapsamında hafızlık eğitiminin; aile ve öğrenciler tarafından nasıl deneyimlendiği ve ne gibi etkiler ortaya çıkardığını veli

görüşleri bağlamında ele alan bu araştırmada; bu eğitimin öğrenci ve aile bireyleri üzerinde hem olumlu hem de olumsuz deneyimler ve etkiler ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu deneyimleri değerlendirmeden önce ailelerin bütün bu olumsuzluklara rağmen çocuklarının hafızlık eğitimini destekledikleri ve çocuklarının hafızlık eğitimine devam etmesini arzu ettikleri not edilmelidir. Çünkü bu okulları diğer İmam Hatip ortaokullarından ayıran en belirgin özellik hafızlık eğitimidir. Projeye başvuran velilerin ana hedefi çocuklarının hafızlık eğitimini akademik eğitimden geri kalmadan tamamlaması, hafız olarak mezun olmasıdır.

Veli görüşlerine göre; iki eğitimin bir arada olması, ödev yükümlülüklerinin ve ders yüklerinin fazla olması nedeniyle öğrenciler, sosyal açıdan olumsuz etkilenmektedir. Bununla birlikte aynı sebeple akademik eğitimin zayıfladığı veya ikinci planda kaldığı endişeleri de dile getirilmektedir. Özellikle hafızlık eğitiminin yoğunlaştığı süreçlerde bu durum daha bariz ortaya çıkmaktadır. Fakat öğrencilerin iki eğitimi aynı anda götürebilme istidatlarına göre projeye kabul edilmesi, hafızlık yapmanın zihinsel gelişime katkısı ve öğrenciye ders disiplini kazandırması sayesinde akademik derslerin telafi edilebileceği düşünülmektedir. Bunlara ek olarak; hafızlık yapmanın öğrencinin manevi hassasiyetlerine büyük oranda pozitif yansıdığı veliler tarafından gözlemlenmektedir. Psikolojik ve kişisel gelişim açısından ise başarı durumuna endeksli etkiler ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Aile bireyleri açısından bakıldığında; ebeveynlerin çocuklarının ev ödevlerine destek olmalarının eğitimin vazgeçilmezi olması nedeniyle sosyal açıdan büyük oranda olumsuz etkilerinin olduğu görülmektedir. Ebeveynler; tatil planlarından misafirlğe gitme ve kabul etmeye kadar tüm aktivitelerini öğrencinin ders durumuna ve okulun yıllık planına göre ayarlamaktadır. Manevi açıdan bakıldığında ise Kur'an-ı Kerim ile olağandan daha fazla iştigal etmeleri ve evde her gün Kur'an okunması olumlu deneyimler olarak zikredilmektedir. Ekonomik açıdan standart eğitim harcamaları dışında olumsuz etkisi bulunmamaktadır. Akademik hedefler açısından ise her ne kadar süreç içerisinde akademik derslerin ikinci planda kalması söz konusu ise de öğrencilerin iki eğitimi de başarılı bir şekilde tamamlayabileceğine inanılmaktadır. Ailelerin önemli oranda hafızlık eğitimini önceledikleri de burada zikredilmesi gerekmektedir.

Ebeveynlerin çocuklarının gelecek hayatları yani eğitimleri ile ilgili hedefleri açısından ifadelere bakıldığında; aileler çocuklarının projedeki hafızlık kazanımlarını koruyabilmeleri açısından büyük oranda bu imkânı sunabilecek okullara yöneldiği ortaya çıkmıştır. MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü ile yapılan görüşmelerden edinilen bilgiye göre projeden mezun olan öğrencilerin %84'ü İHL tercih etmektedir. Bu oran çalışmamızın bulguları ile de örtüşmektedir. Projeden mezun olan öğrencilerin İHL tercih etme oranları hafızlık kazanımlarını koruyabilme güdüsüyle açıklanabilir.

Özetle; projede hafızlık yapmak hem öğrenciyi hem de aile bireylerini sosyal açıdan sınırlamaktadır. Manevi açıdan ise öğrenci ve aile üzerindeki etkilerinin daha çok olumlu olduğu anlaşılmaktadır. Akademik açıdan problemler yaşanıyor olsa da bu problemlerin hafızlık yapmanın zihinsel gelişime katkısı ve öğrenciye ders disiplini kazandırması gibi kazanımlar sayesinde telafi edilebileceği düşünülmektedir. Araştırmadan ortaya çıkan sonuçlara göre şu önerilerde bulunulabilir;

- Akademik ders programlarının hafızlık eğitiminin seyrine göre tashih edilerek, hafızlık eğitiminin ilk iki yılda tamamlanmasına zemin hazırlanabilir. Bu sayede son iki yılda akademik derslere ağırlık verilerek eksikler telafi edilebilir ve bu şekilde ailelerin endişeleri giderilebilir.

- Okul içi etkinlik ve aktiviteleri artırmak ve çeşitlendirmek suretiyle sosyal açıdan sınırlanma yaşayan öğrencilerin okulda sosyalleşmesi sağlanabilir. Velilerin, okulların sosyal imkânları ile ilgili genelde olumlu görüşlere sahip olduğu burada altı çizilmelidir.
- Hafızlık öğrencisinin psikolojik açıdan yaşayabileceği muhtemel sorunları tespit edip çözümler üretebilecek nitelikli bir rehberlik hizmeti ile öğrencilerin süreç içerisinde yaşayabileceği sorunların önüne geçilebilir.
- Ebeveynlere yönelik; hafız ebeveyni olmanın sorumluluklarını ihtiva eden programlar düzenleyerek veya içerikler hazırlayarak veliler süreç hakkında bilinçlendirilebilir. Bu içerikler hafız velisi olmak isteyenlere önceden ulaştırılabilir. Bu şekilde ebeveynlerin yaşadığı problemler ile başa çıkma ve çözüm üretme noktasında fayda sağlanabilir.

Kaynakça

- Algur, Hüseyin. *Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2018.
- Algur, Hüseyin. "Hafızlık Eğitiminin Bireyin Kişilik Özellikleri Üzerindeki Etkisi". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2) (2021), 623-647.
- Arslan, Gülsüm. *Örgün Eğitim Kapsamında Hâfızlık Eğitimi (Sabahattin Zaim Üniversitesi Ve İstanbul Şehit Tolga Ecebalın Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi Örneği)*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi / Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Bozkurt, Nebi. "'Dârülkurrâ'. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi". İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993.
- Bozkurt, Nebi. "Hafız". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/74-78, 1997.
- Demir, Kevser. "Hafızlık Eğitimi Almış Bireylerin Benlik Saygısı Üzerine Nitel Bir Çalışma". *İzû Eğitim Dergisi* 1/2 (2019), 285-319.
- DİB, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Program Geliştirme Daire Başkanlığı. "Hafızlık Eğitim Programı", 2024.
- DİB-MEB. "Okul-Kur'an Kursu İşbirliğine Dayalı Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi Uygulama Usul ve Esasları", 2019.
- Göksun, Ayşe Nur. *Kur'an Kursu Öğretici Ve Öğrencilerine Göre Proje Okullardaki Hafızlığa Hazırlık Eğitimi*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Güneş, Adem. *Türkiye'de Yeni Bir Model Olarak Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık -Bir Durum Analizi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2019.
- Koç, Ahmet. *Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2005.
- Köksal Akyol, Ayşe - Salı, Güneş. "Yatılı ve Gündüzlü Okuyan Çocukların Benlik Kavramlarının ve Sosyal Destek Algılarının İncelenmesi". *Kastamonu Eğitim Dergisi* 21/4 (2013), 1377-1398.
- Özbek, Ömer. "Dünyada Hafızlık Yöntem Örnekleri". *Bilimname* 2 (2015), 183-209.
- Şahin Aynur, Hatice. *Kur'an Hıfzı" Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Şengül, Şeyma - Şimşek, Eyüp. "Öğreticilere Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Uygulamasına İlişkin Sorunlar". *Diyanet İlmî Dergi* 60/3 (2024), 1117-1144.
- Toker, İhsan. *Hafızlık Anlam ve Deneyim*. Ankara: Fecr Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Tuncel, Emrullah. "Örgün Eğitim Eşliğinde Hafızlık Deneyimine Dair Nitel Bir Araştırma: İlk Emir Koleji Örneği". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2022), 233-261.
- Uğur, Elif. *İdareci, Öğretici ve Öğrenci Görüşlerine Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- Uğur, Elif - Osmanoğlu, Cemil. "Paydaşlarına Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Uygulamasının Değerlendirilmesi". *Bilimname* 41 (2020), 903-956.
- Ulu, Mustafa - Bakaç, Zeynep. "Hafızlık Eğitiminin Bireyin Duygu Durumuna Etkisi". *Erciyes Akademi* 37(4) (2023), 1703-1724.
- Yavuzyiğit, Sevgi. *Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitimi: Bir Meta-Sentez Çalışması*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Yetimova, Pakize. *Ortaokula Devam Eden Öğrencilerin Hafızlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bir Araştırma*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümü, 2018.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 11. Basım, 1999.

E-ISSN : 3023-4417

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Article Type : Research Article

Yıl: 2025 Sayı: 4

Yayın Tarihi: 15.04.2025

Geliş Tarihi : 10.01.2025

Kabul Tarihi: 14.04.2025

Year: 2025 Issue: 4

Uluslararası Sistem Değişikliği ve İsrail-Gazze Savaşı *International System Changes and the Israel-Gaza War*

Rahman Dağ

Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, Doç. Dr.
rahman.dag@marmara.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4198-2851>

Atıf/Citation

Dağ, Rahman. "Uluslararası Sistem Değişikliği ve İsrail-Gazze Savaşı". *Nous Academy Journal* 4 (2025), 75–87. 10.5281/zenodo.15210377.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

İntihal/ Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by iThenticate and no plagiarism detected.

Araştırma & Yayın Etiği/Research & Publication Ethics

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiştir. Yayın etiği ihlalleri yazarın sorumluluğundadır.

This article has been reviewed by at least two referees. Violations of publication ethics are the responsibility of the author(s).

Öz

Uluslararası sistemler güç dengelerine göre devletlerinin iç ve dış politikalarını belirledikleri yapısal etkenler olarak tanımlanabilir. Sistemsel yapılar ise kendi çerisinde her bir parçanın görevini ifa etmesi ile vücut bulur. Dolayısıyla, sistemsel değişikliğinden bahsedebilmek için yeni bir güç dengesinin yerleşik hala gelmesi ve aktörler tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta güç dengesinin değişimidir. Bu makale, güç kavramını sert ve yumuşak güç ana ekseninde ele almaktadır. Güç kavramının kavramsal sınırlılıklarının farkında olmakla birlikte sert güç açısından Amerika ve Çin arasında güç kıyasının Çin lehine değiştiği veya açığı neredeyse kapatmak üzere olduğu bilinmektedir. Bu makalenin temel iddiası ise, İsrail-Gazze Savaşıyla beraber Batı'nın yumuşak gücünün de azaldığı veya üstünlüğünün sona erdiği.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Sistemler, Sert Güç, Yumuşak Güç, Amerika, İsrail-Gazze Savaşı

Abstract

The September 11 attacks triggered the decline of American hegemony and the debates in the international system following the 2008 global economic crisis. The decline of American power and the shift in the balance of power by alternative actors have called the existing world system into question. In this context, powerful actors have the advantage of determining the basic criteria of bilateral and multilateral relations in line with their own interests. Systemic structures can fracture upon a shift in the balance of power. Powerful states constantly seek to remain the strongest in order to guarantee security and develop policies to prevent other countries from seeking power. In the last two centuries, major wars have caused shifts in the balance of power, supporting the argument that the current international system could be in the throes of a major war. In particular, a potential war between the United States and China or tensions between Europe and Russia raise the specter of a third world war.

The concept of power is analyzed in the literature through two main distinctions: hard power and soft power. In recent years, rapid developments in weapons and information technologies have led to the diversification of power. The definitions of smart power and sharp power have also begun to appear in the literature. While hard power involves tangible elements such as military capacity, soft power is about a state's charm and normative superiority. In the aftermath of the Second World War, the United States and the Soviet Union had a clear advantage in terms of hard power. However, over time, this gap has started to close and China, in particular, has reached a level where it can compete with the US in the military and economic spheres. In terms of soft power, the West continues to dominate. Concepts such as liberal democracy, human rights and the rule of law reinforce the normative power of the West.

However, the recent conflicts, especially the Israel-Gaza War, call into question the normative power of the West. After the October 7, 2023 attacks, Israel's practices question the validity of Western rhetoric on human rights and international law. The article emphasizes how international systems are constructed and the importance of systemic analyses of power. Israel's policies in Gaza have the potential to end the normative supremacy of the West. In this context, the functioning of international institutions such as the United Nations (UN) and the International Criminal Court (ICC) is also discussed. Although the UN is a source of international legitimacy, Israel's disregard of its resolutions and the West's indifference to this situation lead to a decline in normative power.

Israel's attacks against the UN Peacekeeping Force and its attitude towards the International Criminal Court undermine the normative supremacy of the West. America and

Europe's refraining from imposing sanctions against Israel's actions reveals the hypocrisy on international law and human rights. This is a development that threatens the future of the Western-centered international system.

In conclusion, the decline in America's military and economic power after 9/11, the 2008 economic crisis and the competition with China have led the international system to evolve into a multipolar structure. The Israel-Gaza War stands out as a breaking point that calls into question the normative superiority of the West. This war will constitute a critical threshold in the search for a new system in international relations.

Keywords: International Systems, Hard Power, Soft Power, America, Israel-Gaza War

Giriş

11 Eylül saldırıları ile siyasi ve askerî açıdan başlayan Amerikan hegemonyasının düşüşü 2008 küresel ekonomik krizi ile sistem tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Amerikan gücünün farklı alanlarda gerilemesinin veya alternatif aktörlerin güç dengesini Amerika aleyhine değiştirmeye başlaması mevcut dünya sistemini de tartışmaya açmıştır (Layne, 2006). Güç dağılımı üzerinden kurulan uluslararası sistemin maliyeti (askeri, siyasi, ekonomik) de gücün sürekliliğini sağlayarak konumlarını korumak isteyen aktörler tarafından karşılanmaktadır. Bu durumda, hali hazırda var olan güç dengesinin sağlamış olduğu kâr maliyetinden fazla olması beklenir ki güç dengesini korumak isteyen ülkeler, tabiri caizse, zarar açıklayıp konkordato ilan etmesin. Dolayısıyla, sistemsal yapılar genel anlamda belli güçlü aktörler tarafından kurulup, güçlünün/güçlülerin adaleti, ekonomisi, siyaset tasavvuru, kültürel baskınlığı ve askeri kapasitesi üzerinden sürdürülebilir hale gelir (Græger et al., 2022).

Söz konusu güç dengesinin sistemi kuran ülke(ler) açısından en büyük avantajı ikili veya çoklu uluslararası siyasi veya ekonomik ilişkilerin temel kriterlerini kendilerinin belirlemesidir. Genel anlamda savaş zaferleri veya askeri başarılar ile liderlik veya kurucu niteliği ortaya çıkan devletler, kendi merkezli sistemleri inşa etmek için her alanda kurumsallaşmaya giderek bir bağımlılık oluşturmaya çalışırlar. Bu bağımlılık bazen güçlünün empoze etmesi bazen de zayıfın rızasına dayalı olarak gerçekleşebilir (Jackson, 2020). Her iki usulde de aslında devletler sistemsal yapının içerisinde yer alırlar ve bu durum sistem kurucuları tarafından büyük bir avantaj haline gelir.

Sistemsal yapılar güç dengesinin veya dağılımının değişimi üzerine çatırdayabilir veya değişebilirler. Vurgulanması gereken noktalardan biri, güç dengesinin değişimine kurucu ülkelerin/ülkenin tavrıdır. Güvenlik garantisi için mutlak güçlü olmanın gerektiğine inanılan uluslararası arenada, her zaman en güçlü kalmaya çalışmak veya başka ülkelerin güç arayışını engellemek ana hedefler olarak dikkat çekmektedir (Mulich, 2018). Çeşitli yöntemlerle her iki amaca yönelik politika geliştirmeye çalışan güçlü/kurucu devletlerin güçlü kalmanın mümkün olmadığı zamandalar savaşı tercih edip etmeyecekleri ise her zaman önemli bir konu olmuştur. Son iki yüzyıldır büyük savaşlarla güç dengelerinin değişmesi, günümüzdeki uluslararası sistem sancısının yine büyük bir savaşla gerçekleşebileceği iddiasını tarihsel olarak desteklemektedir (Rosenau - Czempiel, 1992; Paul, 2018). Bu minvalde, Amerika ve Çin arasında potansiyel bir savaş beklentisi (Merino, 2023) veya Avrupa ve Rusya arasında başka bir savaş beklentisi üçüncü dünya savaşı iddialarına konu olmaktadır.

Güç dengelerinin değişimi üzerinden yapılan incelemeler genel olarak güç tanımlamalarına göre değişmektedir. Literatürde sert (hard power) ve yumuşak (soft power) güç olarak iki temel ayrım üzerinden incelenen güç kavramı (Wagner, 2014) son zamanlarda daha

fazla detaylandırılmıştır. Son zamanlarda, silah ve bilgi teknolojilerindeki baş döndürücü hızla gerçekleşen gelişeler gücün çeşitlenmesinde önemli bir etkidir. Bu vesileyle, Akıllı (Smart power) (Walker, 2018) ve Keskin (Sharp power) güç tanımlamaları (Gallarotti, 2015) literatürde yer edinmeye başlamıştır. Gücün kullanılma amacına ve kullanıldığı kurum üzerinden kurumsal güç ve yapısal güç yaklaşımları da kavramsallaşmaya başlamıştır (Barnett - Duvall, 2005).

Uluslararası ilişkiler literatüründe gücün nelerden oluştuğu daha çok sert güç kapsamında ele alınmıştır. İlk akla gelen askeri kapasite sert gücün en önemli bileşenidir. Bazı çalışmalarda, asker sayısı, coğrafya, doğal kaynaklar (maden yatakları), ekonomik zenginlik gibi değişkenler de sert güç bileşeni olarak değerlendirilmiştir (Hart, 1976). Yumuşak güç ise, insanların veya devletlerin kendi rızalarıyla bir insana veya devlete tabi olmak istemesi olarak tanımlanabilir. Bu yumuşak gücün merkezinde ise, bir devletin insan profilinin, yaşam tarzının (kültürel), ekonomik, siyasi veya hukuk sisteminin, diğer devletlere cazip gelerek belli devletlerin normatif üstünlüğün kabul edilmesi ve onlara kendi rızalarıyla benzemek istemeleridir (Nye, 2021). Uluslararası hukuk kurallarının, insan hakları kavramının, hukukun üstünlüğü ilkesinin gibi yasal bağlayıcılığı olmayan fakat devletlerin kendi rızalarıyla bu ilkelere riayet edeceklerini imza altına almaları gibi bir süreci ifade etmektedir (Diez, 2013).

İkinci Dünya Savaşından sonra galip devletler olarak siyaset sahnesinde yer edinen Amerika ve Sovyetler Birliği sert güç açısından kendisinden sonra gelen devletlere kıyasla çok bariz üstünlüğe sahipti. Dolayısıyla kendi sistemlerini kurabilecek ve dünyanın geri kalanını kendi etki alanlarında tutmaya yetecek kadar askeri, siyasi ve ekonomik güce sahipti. Fakat söz konusu bu fark yavaş yavaş kapanmaya başlamış ve hatta Çin'in Amerika'yı bazı askeri alanlarda geçmesi düzeyine kadar gelmiştir. Özellikle askeri ve ekonomik gücünün artık Amerika ile yarışabilecek bir düzeyde olduğunu iddia eden eserler dikkat çekmeye başlamıştır (Łoś, 2018; deLisle, 2020). Sert güç açısından mevcut güç dağılımı artık dengelenmeye başlarken, Batı ile Çin arasındaki güç farkının yumuşak güç ile devam ettiğini genel kabul olarak görülmekteydi (Jain - Chakrabarti, 2023). Liberal demokrasi, insan hakları, refah devleti, birey egemenliği, hesap verebilirlik gibi kavramların kurucu unsurlarının ve uygulayıcılarının Avrupa ve Amerika merkezli olması yumuşak güç açısından Batı üstünlüğünün devam etmesine sebep olmaktadır. Detaylandırılması gerekirse, bazı devletlerin Batı karşıtı dış politika tercihlerine rağmen vatandaşlarının Batı'nın fikirselle ve kurumsal etkisi altında kalmasına ve iç politikada önemli muhalefet yapmalarına yol açabilmektedir.

Sovyetlerin dağılmasından sonra Batı'nın sadece askeri ve ekonomik anlamda değil aynı zamanda normatif olarak galip geldiğini göstermek için Sovyet sonrası bağımsızlığını kazanan ülkelerin ve hatta Rusya vatandaşlarının Batı değer ve kurumlarına yakınsamalarını yumuşak gücün en az sert güç kadar etkili olduğunu göstermektedir. Ancak, soğuk savaşın sona ermesinden İsrail-Gazze Savaşı'na kadar Batı'nın kendi inşa ettiği değerleri ve küresel kurumları zaman zaman başarısız olsalar da neredeyse tüm çatışma veya savaşlarda referans noktası olarak alınmaya devam etmekteydi. 7 Ekim 2023 tarihinden itibaren İsrail-Gazze Savaşı'nda Batı'nın, özellikle Amerika ve Avrupa'nın dış politika tercihleri ve İsrail'e verdikleri sınırsız askeri, ekonomik ve siyasi destek normatif üstünlüğün de sona ermesine sebep olabilir ve artık Batı'nın insan hakları, savaş hukuku, uluslararası hukuk gibi kavramları içeren söylemlerinin etkisinin kalmadığı görülmektedir.

Bu makale temel argümanını ortaya koymak için öncelikle uluslararası sistemlerin nasıl ve neden kurulduğunu ele alacaktır. Güç üzerinden yapılacak olan sistemsel analizler sonrasında, Batı'nın inşa ettiği tüm kavramlar ve kurumlara karşı bir savaş yürüten İsrail'e Amerika ve

Avrupa'nın desteğe devam etmesinin Batı'nın normatif (yumuşak güç) üstünlüğünü sona erdirdiği iddia edilecektir.

Uluslararası Sistemlerin İnşası

İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik ve askeri olarak ayakta kalmayı başaran Amerika Birleşik Devletleri ve Amerika'ya kıyasla daha fazla yıpranmış olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, savaş sonrası düzenlemelerinde söz söyleyebilme gücüne sahip oldular. Bu ülkelerin ideolojik kutuplaşmasından önce yenedünya sisteminin oluşumunda, özellikle savaşı bitiren anlaşmalarda beraber hareket ettikleri unutulmamalı. Özellikle sistemsel yapıların inşa edilmesi sürecinde, ideolojik farklılıkların aleni olması ve tüm devletler tarafından bilinmesine rağmen sistemsel yapı inşasında ortak hareket etmeleri sistemler yapıların kuruluş noktasının güç merkezli olduğunu göstermektedir. Bu mantıkla, ideolojik ayrılmanın ve kutuplaşmanın kökenini ideolojik farklılıkta değil, savaş sonrası kurulmak istenen sistemsel yapının getirebileceği kâr-zarar hesabına dayandığı iddia edilebilir. Makale konusu açısından bu değerlendirmenin önemli noktası sistemsel yapıların kurucu ülkenin/ülkelerin çıkarları doğrultusunda ilerlediğini vurgulamaktır.

İdeolojik farklılıklar, bir tarafta ekonomik anlamda kapitalist ve siyasal anlamda liberal diğer tarafta ise sırasıyla komünist ve sosyalist olan Sovyet Rusya, kendilerinin merkezde olduğu sistemleri inşa ederken etkili olmasına rağmen güç merkezli sistemsel yapı kurma konusunda aslında aynı yolu takip etmişlerdir. Sistemsel yapının alt bileşenleri olarak normatif bir üstünlük arayışı (özgürlük-sömürü, liberal-otoriter), ekonomik ilişkileri düzenleyen kurumsal inşa (serbest-planlı ekonomi) ve güvenlik garantileri sunan (çok taraflı askeri anlaşmalar) kurumlar üzerinden devam ettirilmiştir.

Örneğin, Birleşmiş Milletler'in kurucu felsefisi (tüm ideolojik farklılıklara rağmen) daha şeffaf bir uluslararası siyaset yapılması, tüm devletlerin eşitliğine ve egemenliğine saygı duyulması ve genel anlamda savaşı önleme üzerinedir. Fakat Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) kalıcı üyelerinin veto hakkına sahip olması aslında bahsi geçen temel felsefesinin son hadde geçerli olmadığını göstermektedir (Nanda, 2020). Bu minvalde, özellikle soğuk savaş döneminde itibaren Amerika ve Sovyetler'in çıkarları doğrultusunda BM'yi harekete geçirme konusunda engellemelerde bulunduğu literatürde yer etmiştir. BM sistemsel yapının siyasi ayağını oluştururken, ekonomik anlamda Dünya Ticaret Örgütü, güvenlik anlamında NATO, epistemolojik anlamda Dünya Sağlık Örgütü ve birçok devletin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar da diğer ayaklarını oluşturmaktadır (Iriye, 2002). Soğuk Savaş döneminde, yani iki kutuplu dünya sisteminde, kutup merkezlerinden birini oluşturan Sovyetler de alternatif sistemi içerisinde alternatif kurumlar inşa ederek sistemsel mücadelesini sürdürmeye çalışmıştır, özellikle güvenlik anlamında Varşova Pakti ve ekonomik olarak COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi) dikkat çeken örneklerdir.

Genel olarak değerlendirmek gerekirse, uluslararası sistemlerde başat aktörler (süper güçler, büyük güçler, yükselen güçler) güçlerinin oluşturduğu etki alanı içerisinde zorla veya rızaya dayalı olarak küçük devletleri yanlarına alarak güvenlik, ideolojik ve ekonomik bir ağ kurmaya çalışırlar ve genelde de uluslararası kurumlar veya anlaşmalar üzerinde bu sistemsel yapı daha etkili hale getirmek isterler (Tüfekçi - Dag, 2022). Süper veya büyük güçlerin ana mantığı ise çıkarlarının en üst seviyede korumaktır ve özellikle diğer devletlerden gelecek tehditleri olabildiğinde uzakta tutmaya ve etkisiz kılmaya odaklanmaktadırlar. Bu sistemsel yapının süreklilik kazanması ise Sovyet örneğinde olduğu gibi kaçınılmaz bir güç savaşına girilmesine ve dolayısıyla büyük bir askeri kapasiteye ve ekonomik zenginliğe ihtiyaç duymaktadır. Sovyetlerin dağılmasında öncelikle ekonomik beklentilerin karşılanamamış

olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Bir diğer etken olarak, özellikle yumuşak güç kapsamında, kültürel hegemonyasını sürdürememiş olmasıdır. Bu nedenle, Sovyetlerin dağılmasında hemen sonrasında, Sovyet etkisinden çıkan ve bağımsızlığını kazanan neredeyse tüm devletlerin Batı tarzı siyasi, ekonomik, kültürel yapılanmalara yönelmiştir (Duncan, 2004).

Soğuk savaş sonrası sistemsel tartışmalar yeniden alevlenmiştir çünkü tek bir süper gücün kontrolünde olan tek kutuplu bir uluslararası siteminde barış mı yoksa savaş mı getireceği gibi teorik tartışmalar yaşanmıştır. Sistemsel açıdan bakıldığında ise askeri olarak rakipsiz kalan Amerika öncülüğündeki Kuzey Atlantik ittifakı Sovyet sonrası Rusya dâhil olmak üzere tüm devletleri içinde barındırabilen bir yapıya dönüşmesi gerekmiştir. Diğer taraftan, soğuk savaş döneminde soğutulan çatışmalar tüm dünyada yeniden alevlenmeye başlamış ve sıcak çatışma sayıları neredeyse tüm kıtalara küçük çaplı da olsa yayılmıştır. Tek kutuplu hale gelen dünyada ise bu çatışmaların çözülmesi için kutup merkezi olan Amerika'nın öncü olması beklemiştir. Özellikle tek kutuplu dünyada, dünya polislik görevini ifa etmesi beklenen Amerika'nın hem ekonomik hem de insani (çatışma bölgelerindeki ölen asker sayıları veya askeri başarısızlıklar) maliyetler karşısında isteksiz davranması tek kutuplu uluslararası sisteminde işlerliği konusunda şüpheler oluşturmaya başlamıştır. 1990'ların diğer bir özelliği ise, Soğuk savaş dönemi iki kutuplu dünya sisteminin oluşmasını sağlayan güç farkının zaman azalmasıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası, Amerika'nın askeri ve ekonomik gücü kendisinden sonra gelen Batı Bloğu üyesi tüm ülkelerin güçleri toplamından fazlaydı. Aynı oranda olmasa da Sovyetler içinde bu derece bir farktan bahsedilebilir. Ancak, 1990'lara gelindiğinde hem Batı hem de Doğu Bloğunda yer alan bazı ülkeler ekonomik kalkınma açısından önemli atılımlar yapmış ve kendi bulundukları blokların lider ülkeleri ile aralarındaki farkları kapatmaya başlamışlardır.

Sistem teorilerinin ve realizmin öngörülerinin burada devreye girdiğini iddia edebiliriz. Devletler kendi güçlerini sürekli arttırmak ve bu sayede güvenliklerini olabildiğince garanti altına almaya çalışmaktadır ve bu yüzden her zaman güç dengesini kendi lehine değiştirmek isteyen revizyonist devletler olacaktır. Soğuk savaş döneminde güçlerini arttıran Japonya, Almanya, Güneydoğu Asya Ülkeleri ve daha sonra Çin ve diğer yükselen güçlerle (BRISC) beraber güç dağılımının revizyon arayışlarını arttıracak şekilde yeniden şekillendiğini görmek mümkündür. Dolayısıyla artık bir süper güçten bahsetmek, en azından İkinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi, mümkün değildir. Dolayısıyla, askeri kapasite ve ekonomik gücü merkeze alan sert güç açısından dünyada bir değişimin ve dönüşümün olduğu inkâr edilemez bir gerçektir ve günümüz uluslararası sistem krizinin sebebi de aslında buradan kaynaklanmaktadır.

Sert güç merkezli yenedünya sistemi doğum sancılarını yaşarken yumuşak güç merkezli yaklaşım hala Batı üstünlüğünde devam etmektedir. Demokratik veya liberal düzeyleri üzerinden ülkelere siyasi veya ekonomik yaptırım uygulamaya kadar giden yumuşak güç unsuru bir silah gibi kullanılmaktadır. Aynı zamanda, devletlerin insan hakları karneleri ikili ilişkilerde önemli bir etken olarak yer etmiş bulunmaktadır. Burada raporu hazırlayanların insan haklarına saygı konusunda ahlaki üstünlüğü olduğu düşünülen ülkelere (Amerika ve Avrupa) oluşması da diğer bir yumuşak güç bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, anayasal kurumların varlığı, basın ve ifade özgürlüğü ve uluslararası hukuka saygı gibi tüm söylemlerin ve beklentilerin bir ahlaki boyutu vardır ve neredeyse tüm bunların kontrolü veya karar verme mekanizmaları sanki Amerika ve Avrupa'nın, başka bir deyişle, Amerika ve Avrupa'nın inşa ettiği ulusal ve uluslararası kurumların tekelindeymiş gibi bir durum vardır. Ahlak felsefesi makalenin kapsama alanına girmeyebilir ama ahlakilik ve güç arasındaki ilişkinin de burada etkili olduğu iddia edilebilir.

Makalenin temel argümanının inşa ettiği nokta burada başlamaktadır. İsrail-Gazze Savaşı'nda İsrail'in sınırsız politikaları sert güçten sonra Batı'nın yumuşak güç konusunda da üstünlüğünü kaybetmesine sebep olduğu iddia edilecektir. Bunu yaparken, dikkat edilmesi gereken nokta İsrail'in hangi politikalarının Batı merkezli uluslararası sistem için sorun oluşturduğuna odaklanmaktır.

İsrail-Gazze Savaşı ve Uluslararası Sistem Değişikliği

İsrail'in Birinci Dünya Savaşı'ndan (Balfour Deklerasyonu) İkinci Dünya Savaşı'na geçen sürede, yani kuruluş sürecinde, terör faaliyetleri ve illegal Yahudi göçleri üzerine kurulduğu bir gerçektir (Perliger - Weinberg, 2003). Kurulduktan sonra günümüze kadar da neredeyse hiçbir ikili veya uluslararası anlaşmaya uymadığı ve uluslararası sistemden güç merkezi olan devletler tarafından kayırıldığı da defeatle işlenmiştir. Fakat 7 Ekim 2023 tarihinde HAMAS'ın askeri kanadı olan Kassam Tugayları'nın paramotorlar kullanarak yaptığı saldırı sonrası İsrail değil herhangi bir uluslararası hukuku asgari insanlık hukukunu da hiçe sayarak saldırılarına devam etmektedir. Bu insanlık dışı saldırıların tanımlamasının yapılması, mesela etnik temizlik veya soykırım, ayrı bir tartışma konusu olduğundan girilmeyecektir fakat İsrail'in 7 Ekim'den itibaren yürüttüğü savaşa Amerika ve Avrupa Birliği'nin verdiği sınırsız destek zaten tartışmalı olan Batı iki yüzlüğünü ortaya koymakla kalmamakta aynı zamanda Batı'nın yumuşak gücünü de bitirme noktasına getirerek Batı merkezli olmayan veya belki içinde yer alamayacağı başka bir dünya sisteminin kurulmasına kapı aralayabilecektir. Batı merkezli uluslararası sistemde normatif baskınlığın, Gazze savaşındaki ihlallerine rağmen İsrail'e koşulsuz destek vererek sıfıra indirilmesi üç başlık altında incelenecektir. Bunlar, BM Barış Koruma Gücüne bulundukları bölgelerden çekilme istemesi ve bombalaması, Avrupa açısından normatif üstünlüğüm kurumsallaşmış hali olan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (International Criminal Court-ICC) kararına rağmen yaptırım uygulanmaması ve hem Cenevre Sözleşmesi hem de Avrupa İnsan Hakları Beyannamesi'ni sayısız defa ihlal etmesidir.

BM, İsrail-Gazze Savaşı ve Uluslararası Sistem

Birleşmiş Milletler kurumsal anlamda devlet bağımsızlığının bir göstergesi olabilecek kadar uluslararası meşruiyet kaynağı haline gelmiştir. Aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı sonrası tüm savaşan tarafların üzerinde uzlaştıkları bir Charter (Sözleşme) olarak devletler nezdinde de büyük bir meşruiyete sahiptir (Young, 1968). Batı bloğunun kurucu lideri olan Amerika'nın öncülüğünde kurulmasına rağmen BMGK üyelerinin üçünün (Amerika, İngiltere ve Fransa) batı bloğundan olması daha çok batı bloğunun bir kurumsal aparatı olma eleştirisine sebep olsa da, dünya çapında bazı sorunların uluslararası koalisyonlarla veya önleyici müdahalelerde bulunmasına sebep olmasıyla dünya barışının önemi bir kurumunu temsil etmektedir. Uluslararası diplomasinin şeffaflaşmasını sağlayarak aynı zamanda gizli anlaşmaların sayısını azaltmış ve uluslararası siyasette güven sorununun sebep olabileceği tehdit algısını azaltmıştır. Genel anlamda, BM kurumsal anlamda uluslararası siyasetin en başarılı kurumsal yapısı olarak değerlendirilmektedir.

Ancak, son zamanlarda, özellikle Güvenlik Konseyi üyelerinin veto haklarını kullanarak kurumsal işlerliği felç etmesi ve uluslararası temsiliyetin az olması üzerinden önemli eleştirilere maruz kalmaktadır. BM, tüm alt kurumlarıyla İsrail-Filistin konusunda çok önemli kararlar almış ve bunların çoğunu İsrail uygulamamış veya kararları yok saymıştır. 1967 sınırlarına dönmemesi ve illegal Yahudi yerleşimleri genişletmeye devam etmesi, İsrail'in BM'nin herhangi bir kararından veya yaptırımından muaf tutulduğu algısını yerleştirmiştir (Balachandran - Sethi, 2015). Böyle bir

algının yerleşmesi, Amerika ve Avrupa devletlerinin bazen eleştirmelerine rağmen herhangi bir yaptırım uygulamamaları hatta iyi ilişkiler geliştirmeye devam etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Bu durum aslında çok uzun yıllar devam ettiği için İsrail'in Batı merkezli bir uluslararası sistemde normatif gücünü azaltmasına referans olarak kullanılamayabilir. 7 Ekim sonrası, İsrail'in Batı merkezli uluslararası sistemde Batı'nın normatif baskınlığını (yumuşak gücünü) dejenere eden tutumu sadece BM kararlarını dikkate almaması değildir. Daha da ileriye giderek, İsrail Lübnan sınırında görev yapan BM Barış Koruma gücünün bulundukları yerlerden ayrılmasını istemesidir. Böyle bir egemenlik hakkı veya otoritesi olmadığından Barış Gücü yerlerinden ayrılmamış ve İsrail buna rağmen bölgeyi bombalamıştır ("Israel Attacks UN Peacekeepers in Lebanon: Why It's Such a Big Deal | Israel Attacks Lebanon News | Al Jazeera," April 12, 2025). İsrail'i desteklemek için BM'nin küresel meşruiyetini azalmasına sebep olan bir diğer konu ise İsrail'in Birleşmiş Milletler Yardım ve Bayındırlık Ajansı (United Nations Relief and Works Agency- UNRWA) çalışanları için HAMAS üyesi olduklarını, HAMAS'ın bu kurumu faaliyetleri için kendine kalkan yaptığı iddiasının hemen sonrasında ("UNRWA," April 12, 2025) Amerika, Almanya ve AB bu kuruma yaptıkları yardımları kesme kararı almıştır ("Which Countries Have Cut Funding to UNRWA, and Why? | News | Al Jazeera," April 12, 2025). Başka bir deyişle, BM'nin bir alt kurumunun sadece İsrail'in iddialarını baz alarak terörist muamelesi yapılmıştır. Daha sonra bu iddiaların asıl olduğu ortaya çıkmasına rağmen herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Bu gelişmeler ışığında Batı merkezli uluslararası sisteminde en önemli kurumu olan BM'nin kurucuları tarafından görmezden gelindiği anlaşılmaktadır. BM sağlamış olduğu eşitlik ilkesi, şeffaflık, barış koruma ve benzeri tüm normatif değerlerinin etkisini azalttığı düşünülmektedir. Özellikle BM tüm kurum ve personellerinin çatışma bölgelerinde rahatça faaliyet yürütmesi için sahip oldukları tabiri caizse dokunulmazlık İsrail için yok sayılmış ve BM personellerinin hedef alındığı ve bilerek öldürüldüğü uygulamalara şahit olunmuştur. Bu gibi uygulamalardan sonra hem İsrail-Gazze savaşında hem de bölgede herhangi bir BM faaliyetinin ilkeselliğinin ve kararlarının inandırıcılığının, yani normatif gücünün, geçerli sayılması veya taraflarca saygı gösterilmesi söz konusu olmayabilir.

Uluslararası Ceza Mahkemesi ve İsrail-Gazze Savaşı

7 Ekim sonrasında İsrail'in hedef ayırmaksızın yapmış olduğu saldırılar sonrasında, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne İsrail'in soykırım suçu işlediğine dair açtığı dava sonuçlanmış ve soykırım kararı alan mahkeme sorumluların başta İsrail Başbakan'ı Benjamin Netanyahu'nun tutuklanmasına karar vermiştir ("State of Palestine | International Criminal Court," April 12, 2025). Amerika, ICC'ye taraf ülke olmadığı için bu karara uymak zorunda değil fakat özellikle çıkarlarına uygun olması halinde başka ülke liderlerinin ICC'de yargılanması konusunda açıklamalar yapmaktan geri durmamaktadır (Zvobgo, April 12, 2025). Diğer yandan, AB üye ülkelerin hepsi ICC'ye taraf ülke olmalarında rağmen bu karara doğrultusunda herhangi bir yaptırım uygulamayı gündemlerine almamıştır. AB üyesi ve ICC'ye taraf ülke olmasına rağmen Macaristan, İsrail Başbakan'ı Benjamin Netanyahu'yu ağırlamış ve ortaklıklarını pekiştirmekten geri durmamıştır. Daha da ileri giderek, Netanyahu'nun tutuklanmasının talep edilmesi durumunda ICC sözleşmesindeki imzasını çekerek taraf olmaktan vazgeçeceğini de dile getirmiştir (Tasch - Holligan, 2025).

Günümüz uluslararası kurumlarının ve hukukunun temel kaynakların ortaya çıkmasına sağlayan ve icracısı olmamasına rağmen söz konusu hukuk ilkeleri doğrultusunda dış politikada söylem geliştirip dış politika kararlarında etkin olarak kullanan Amerika ve Avrupa (Jacobson, 2000), söz konusu İsrail olduğunda bunların hepsini görmezden gelmektedir. Bu sadece

ikiyüzlülük ve uluslararası ilişkilerin çıkar merkezli olması ile açıklanacak bir durum değil bilakis İsrail için normatif üstünlükten ve hukuka-dayalı sistem anlayışından (ruled-based order) vaz geçmek anlamına gelmektedir. Çıkarın ön planda tutulması devletlerin temel dış politikalarının amacı olmasına rağmen, sistemsal anlamda Batı merkezli olunmasının değişmesi uzun vadede çıkarlarına zarar verebilecektir. Daha derinlemesine ve teorik tartışma yapılması halinde Amerika ve Avrupa özelinde Batı dünyasının artık sistemsal işleyişte bir fayda görmediği ve zaten sistemsal dönüşümü için hazırlandığını ele alınabilir.

Cenevre Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Beyannamesi

7 Ekim'den itibaren İsrail'in Gazze'de HAMAS'ı ve Kassam Tugayları'nı yok etmek ve esirlerini kurtarmak için yürüttüğü politika savaş hukukunun tüm yönleriyle ihlali anlamına gelecek bombalamalar ve uygulamalarla devam etmektedir. Sivil yerleşim yerlerini çocuk, kadın ve yaşlı ayırt etmeksizin bombalayarak başlayan Cenevre Sözleşmesine dayanan savaş hukuku ve Avrupa İnsan Hakları Beyannamesine dayanan insan hakları ihlalleri başlangıç olarak dikkat çekmektedir ("Israel Army Probe Reveals 'Complete Failure' in Preventing October 7 Attack | Israel-Palestine Conflict News | Al Jazeera," April 12, 2025). Daha sonra HAMAS'ın yer altı tünellerinin erişim noktası olduğu iddia edilen hastanelerin bombalanması ve diğer tüm altyapıların bombalanması ihlallerin insan zihninin ötesine geçmesine sebep olmuştur ("Pattern of Israeli Attacks on Gaza Hospitals Raises Grave Concerns - Report," April 12, 2025). Savaş başladığından beri Mısır'dan Gazze'ye erişim noktası olan Refah Sınır Kapısı'nın kontrolünü elinde tutan İsrail, tüm yardımların Gazze'ye girişini kontrol ederek ve an itibarıyla tamamen durdurarak iki milyona yakın insanın ölüme terk etmektedir (Janafar, March 5, 2025).

Bu şartlar altında, Cenevre Sözleşmesi'nin ikinci maddesinde soykırım tanımını bir ulusu, etnik kimliği, ırkı veya dini grubu tamamen veya kısmen yok etmeye niyet etme suçu olarak tanımlamaktadır. Yukarıda bahsi geçen savaş suçlarının hepsi bu niyeti açık bir şekilde ortaya koymasına rağmen, Amerika, kurumsal olarak AB temsilcileri ve bazı AB üye devletlerin üst düzey temsilcileri İsrail'in yaptıklarını hala kendini savunma hakkı, esirlerini geri alma hakkı ve HAMAS'ın roketlerine karşı cevaplar olarak görmekte veya değerlendirmektedir. Cenevre Sözleşmesi'nin ortaya çıkmasının ve maddelerinin daha sonra ek protokoller yoluyla netleştirilmesi ve geliştirilmesinin en önemli sebebi İkinci Dünya Savaşı sırasında ölen insan sayısı ve Yahudilere uygulanan soykırımdır. Bu kapsamda bakıldığında soykırım tanımının ortaya çıkmasına sebep olan Yahudi karşıtlığı bugün resmi olarak kendini Yahudi devleti olarak tanımlayan İsrail'in Gazze karşıtlığında hiç dikkate alınmamaktadır. Batı'nın normatif gücün büyük oranda azalmasına ve hatta yok olmasına sebep olabilecek askeri, siyasi ve ekonomik sınırsız destek Amerika ve Avrupa'nın dünyada siyaset sahnesinde kutuplardan sadece biri olarak ele alınmasına yol açabilir.

Sonuç

11 Eylül saldırısı sonrasında Amerika'nın ya bizimlesiniz ya bize karşısınız söyleminden sonra gerçekleştirdiği tüm işgal girişimlerinden (Irak ve Afganistan) geri çekilmek zorunda kalması, 2008 ekonomik krizini küresel etkileri ve Çin ile başlayan vergi savaşından sonra dünya sisteminin 1990-2000 arası tek kutupluluğundan çıkıp çok kutupluluğa evrildiği literatürde kabul görmüştür. Fakat bu tartışmalarla beraber mevcut sistemin demokrasi, insan hakları, uluslararası kuruluşlar, uluslararası hukuk gibi kavram ve kurumlar üzerinden hala Batı merkezli olduğu düşünülmektedir. Bu makale, İsrail-Gazze Savaşı'nın başından şimdiye kadar Amerika ve bazı AB ülkelerinin verdikleri desteklerden dolayı sistemsal kurumların ve kavramların altını iyice oyduklarını iddia etmektedir. Sert güç anlamında artık diğer ülkeler tarafından dengelenmiş olan

Batı bloğu normatif üstünlüğünü de İsrail için feda etmiş görünmektedir. Bu açıdan, İsrail-Gazze savaşı yeni uluslararası sistem arayışları içerisinde önemli bir kırılma noktası olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Balachandran, G. - Sethi, Aakriti. "Israel–Gaza Crisis: Understanding the War Crimes Debate." *Strategic Analysis* 39/2 (March 4, 2015), 176–183. <https://doi.org/10.1080/09700161.2014.1000668>
- Barnett, Michael - Duvall, Raymond. "Power in International Politics." *International Organization* 59/1 (January 2005), 39–75. <https://doi.org/10.1017/S0020818305050010>
- deLisle, Jacques. "Foreign Policy through Other Means: Hard Power, Soft Power, and China's Turn to Political Warfare to Influence the United States." *Orbis* 64/2 (January 1, 2020), 174–206. <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2020.02.004>
- Diez, Thomas. "Normative Power as Hegemony." *Cooperation and Conflict* 48/2 (2013), 194–210.
- Duncan, Peter J. S. "Westernism, Eurasianism and Pragmatism: The Foreign Policies of the Post-Soviet States, 1991–2001." *The Legacy of the Soviet Union*. ed. Wendy Slater - Andrew Wilson. 228–253. London: Palgrave Macmillan UK, 2004. https://doi.org/10.1057/9780230524408_12
- Gallarotti, Giulio M. "Smart Power: Definitions, Importance, and Effectiveness." *Journal of Strategic Studies* 38/3 (April 16, 2015), 245–281. <https://doi.org/10.1080/01402390.2014.1002912>
- Græger, Nina et al. (eds.). *Polarity in International Relations: Past, Present, Future*. Cham: Springer International Publishing, 2022. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-05505-8>
- Hart, Jeffrey. "Three Approaches to the Measurement of Power in International Relations." *International Organization* 30/2 (April 1976), 289–305. <https://doi.org/10.1017/S0020818300018282>
- Iriye, Akira. *Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World*. University of California Press, 2002.
- Jacobson, Harold K. "International Institutions and System Transformation." *Annual Review of Political Science* 3/Volume 3, 2000 (June 1, 2000), 149–166. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.3.1.149>
- Jain, Shree - Chakrabarti, Sukalpa. "The Yin and Yang of China's Power: How the Force of Chinese Hard Power Limits the Quest and Effect of Its Soft Power." *Asian Perspective* 47/1 (2023), 145–166.
- Janafar, Niku. "Israel Again Blocks Gaza Aid, Further Risking Lives | Human Rights Watch" (March 5, 2025). <https://www.hrw.org/news/2025/03/05/israel-again-blocks-gaza-aid-further-risking-lives>
- Layne, Christopher. "The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment." *International Security* 31/2 (October 1, 2006), 7–41. <https://doi.org/10.1162/isec.2006.31.2.7>
- Łoś, Robert. "U.S. and China: Hard and Soft Power Potential." *International Studies: Interdisciplinary Political and Cultural Journal (IS)* 22/1 (2018), 39–50.
- Merino, Gabriel E. "Hybrid World War and the United States–China Rivalry." *Frontiers in Political Science* 4 (2023). <https://doi.org/10.3389/fpos.2022.1111422>

- Mulich, Jeppe. "Transformation at the Margins: Imperial Expansion and Systemic Change in World Politics." *Review of International Studies* 44/4 (October 2018), 694–716. <https://doi.org/10.1017/S0260210518000074>
- Nanda, Ved P. "The Security Council Veto in the Context of Atrocity Crimes, Uniting for Peace, and the Responsibility to Protect." *Case Western Reserve Journal of International Law* 52 (2020), 119.
- Nye, Joseph S. "Soft Power: The Evolution of a Concept." *Essays on Evolutions in the Study of Political Power*. Routledge, 2021.
- Paul, T V. "Assessing Change in World Politics." *International Studies Review* 20/2 (2018), 177–185.
- Perliger, Arie - Weinberg, Leonard. "Jewish Self-Defence and Terrorist Groups Prior to the Establishment of the State of ISRAEL: Roots and Traditions." *Totalitarian Movements and Political Religions*. <https://doi.org/10.1080/14690760412331326250>
- Rosenau, James N. - Czempiel, Ernst-Otto. *Governance Without Government: Order and Change in World Politics*. Cambridge University Press, 1992.
- Tasch, Barbara - Holligan, Anna. "Hungary Withdraws from International Criminal Court during Netanyahu Visit." April 3, 2025. Accessed April 12, 2025. <https://www.bbc.com/news/articles/c807lm2003zo>
- Tüfekçi, Özgür - Dag, Rahman. *Trends and Transformations in World Politics*. Lanham: Lexington Books/Fortress Academic, 1st ed., 2022.
- Wagner, Jan-Philipp. "The Effectiveness of Soft & Hard Power in Contemporary International Relations." *E-International Relations*, 1–5.
- Walker, Christopher. "What Is 'Sharp Power'?" *Journal of Democracy* 29/3 (2018), 9–23.
- Young, Oran R. "The United Nations and the International System." *International Organization* 22/4 (October 1968), 902–922. <https://doi.org/10.1017/S0020818300013850>
- Zvobgo, Kelebogile. "Biden's ICC Hypocrisy Undermines International Law." *Brookings*. Accessed April 12, 2025. <https://www.brookings.edu/articles/bidens-icc-hypocrisy-undermines-international-law/>

İnternet Kaynakları:

- "Israel Army Probe Reveals 'Complete Failure' in Preventing October 7 Attack | Israel-Palestine Conflict News | Al Jazeera." Accessed April 12, 2025. <https://www.aljazeera.com/news/2025/2/28/israel-army-probe-reveals-complete-failure-in-preventing-october-7-attack>
- "Israel Attacks UN Peacekeepers in Lebanon: Why It's Such a Big Deal | Israel Attacks Lebanon News | Al Jazeera." Accessed April 12, 2025. <https://www.aljazeera.com/news/2024/10/11/israel-attacks-un-peacekeepers-in-lebanon-why-its-such-a-big-deal>

OHCHR. "Pattern of Israeli Attacks on Gaza Hospitals Raises Grave Concerns - Report." Accessed April 12, 2025. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2024/12/pattern-israeli-attacks-gaza-hospitals-raises-grave-concerns-report>

"State of Palestine | International Criminal Court." Accessed April 12, 2025. <https://www.icc-cpi.int/palestine>

UNRWA. "UNRWA: Claims Versus Facts." Accessed April 12, 2025. <https://www.unrwa.org/unrwa-claims-versus-facts-2025>

"Which Countries Have Cut Funding to UNRWA, and Why? | News | Al Jazeera." Accessed April 12, 2025. <https://www.aljazeera.com/news/2024/1/28/which-countries-have-cut-funding-to-unrwa-and-why>

